

S T R Ö M B E R G P A R K

R a k e n n u s h i s t o r i a l l i n e n s e l v i t y s

Kansilehti kuvineen eri tiedostossa

Pohjanmaan museo, Vaasa
Kesäkuu 2002
Tuija Mikkonen
Katarina Andersson

KULTTUURIHISTORIALLINEN INVENTOINTI STRÖMBERG PARKIN KAAVOITUKSESSA

Vaasan toimittua runsaat 200 vuotta yhtenä Pohjanmaan tärkeimpänä käsityön ja kaupankäynnin keskuksena, alkoi kaupungin historiassa teollistumisen vaihe 1800-luvun keskivaiheilla. Tärkeitä tuotannon aloja olivat silloin tekstiiliteollisuus, elintarviketeollisuus ja konepajateollisuus, jotka kaikki olivat sen ajan huomattavia työnantajia ja siten myös tärkeitä yhteiskunnallisia vaikuttajia.

1900-luvun merkittävimmän suurteollisuutensa Vaasa sai sotastrategisista syistä. Oy Strömberg Ab oli Suomen puolustukseen nähden avainasemassa, ja vuonna 1940 osa tehtaan tuotannosta päätettiin jatkuvan sodanuhan takia siirtää Helsingistä Vaasaan. Teollisuuslaitokselle hankittiin Huutoniemeltä, silloisen kaupungin laidalta, 70 hehtaarin suuruinen kallioinen ja metsäinen alue. Kaupungeingeodeetti J. Weckström laati alueelle ensimmäisen asemakaavaehdotuksen, jota nopeassa tahdissa syksyllä 1940 hyväksyttiin kaupunginvaltuustossa ja vahvistettiin valtioneuvostossa.

Vaasan Strömbergin tehdasaluetta ovat olleet muotoilemassa useat nimekkäät arkkitehdit, kuten Alvar Aalto, Egil Nicklin ja Bertel Liljeqvist. Vuonna 1944-1945 Aallon toimisto laati uudet kaavasuunnitelmat alueelle, joissa hän sijoitti 17 pienehköä tehdasrakennusta vapaamuotoisesti luontoon. Rakennuksista Aalto suunnitteli vain keskusvaraston sekä ilmeikkään pyörätelineen, mutta hänen vaikutuksensa on selvästi näkyvissä myös muissa alkuvaiheen rakennuksissa, jotka pitkälle toteutettiin Aallon luonnonläheisyyttä ja inhimillistä mittakaavaa noudattaen.

Uuden teollisuusalueen ensimmäinen rakennusvaihe käsitti kojetehtaan, moottoritehtaan, keskusvaraston ja kontaktoritehtaan sekä näihin liittyvät huoltorakennukset, jotka valmistuivat vuosina 1944-1948. Tehtaan kehittyminen oli seuraavina vuosikymmeninä edelleen nopeaa ja kertoo samalla sähköenergian kasvavasta merkityksestä yhteiskunnassamme. Jo vuonna 1949 Strömberg oli noussut Vaasan suurimmaksi teollisuustyönantajaksi. Teollisuuslaitos laajensi jatkuvasti toimintaansa uusilla tuotantoyksiköillä ja vuonna 1971 siirrettiin myös yhtiön keskuskonttori Vaasaan. 1980-luvun alussa Strömberg työllisti yli 4.000 työntekijää. Vuonna 1986 Strömberg liitettiin ruotsalaiseen ASEA:an (Allmänna Svenska Elektriska Aktiebolaget) ja vuonna 1988 ASEA fuusioitiin vuorostaan sveitsiläiseen Brown Boveriin. Tämän jälkeen vanha Strömbergin yhtiö kulkee nimellä Asea Brown Boveri (ABB).

Strömberg Parkin alueella toimii tänään ABB-yhtiöiden lisäksi useita erisuuruisia yrityksiä, joille ABB Kiinteistöpalvelut Oy vuokraa toimitiloja. Alueen voimassa olevat asemakaavat ovat 1980-luvun alusta. Koska yhtiöllä edelleen on tarvetta rakentaa uusia toimitiloja Strömbergin alueelle on ABB Current Oy vuonna 1999 tehnyt aloitteen Strömberg Parkin asemakaavan muutoksesta, ja työ on käynnistetty vuoden 2000 kaavoituskatsauksen mukaisesti. Koska Strömbergin alue on todettu olevan sodan jälkeen rakennettu valtakunnallisestikin merkittävä teollisuusalue, on kaavoitustyön pohjaksi tehty koko alueen kattava rakennushistoriallinen inventointi, jossa halutaan tuoda esille niin Strömberg Parkin aluekokonaisuuteen liittyviä kuin yksittäisten rakennusten ja luonnon maisemallisia ja kulttuurihistoriallisia arvoja. Tämä inventointityö on keväällä 2002 laadittu Pohjanmaan museon toimesta. Selvitystyön ovat yhteistyössä suunnitelleet ja jälkikäteen raporttimuotoon työstäneet tutkija Tuija Mikkonen ja museoamanuenssi Katarina Andersson. Arkistotutkimuksen, rakennusselvitykset, valokuvauksen ja pääasiallisen kirjoitustyön on suorittanut Tuija Mikkonen. Tekstiosuudet, jotka liittyvät kulttuurihistorialliseen arvottamiseen ja suojeluperusteluihin ovat Katarina Anderssonin käsialaa. Kulttuurihistorialliseen inventointiprosessiin ovat lisäksi osallistuneet apulaisasemakaava-arkkitehti Marketta Kujala ja v.t. toimistoarkkitehti Anne Majaneva-Virkola Vaasan kaupunkisuunnittelusta sekä tutkija Erkki Härö Museovirastosta.

S I S Ä L T Ö:

STRÖMBERG PARK	5
Oy Strömberg Ab:n alkuvaiheet	5
Tuotantolaitosten siirto Vaasaan	5
Yhtiön toiminta Vaasassa	6
Asemakaavat ja rakennukset	7
Yhtiön asuntotuotanto	8
Strömberg Parkin kulttuurihistoriallinen merkitys	10
Strömberg Parkin kulttuurihistoriallinen arvottaminen	12
RAKENNUSKOHTAINEN SELVITYS	13
<u>I – ENTISEN KOJETEHTAAN (NN) ALUE</u>	14
1941/1944 ¹ NN Kojetehtas	14
1941/1942 Väestösuoja	16
1945 VA Autovarasto	16
1972 VP Autokatos	17
Polttoainejakelutankit	17
<u>II – ENTISEN MOOTORITEHTAAN ALUE</u>	18
1945/1946 BB Moottoritehtas	18
1946 Kaasulaitos	20
<u>III - KESKUSVARASTON ALUE</u>	20
1945/1946 TK Keskusvarasto	20
1949/1952 VK Avokatos	23
1952 VR Puinen avokatos (sirkkelivaja)	23
<u>IV - KONTAKTORITEHTAAN ALUE</u>	24
1946/1948 RR Kontaktoritehtas	24
1947 Polkupyöräkatokset ja kiveykset	26
<u>V – SOSIAALIRAKENNUS</u>	27
1950/1952 TSK Sosiaalirakennus ja entinen Pääportti	27
<u>VI - MUUNTAJATEHTAAN (FF) ALUE</u>	28
1950/1951 FF Jakelumuuntajatehtas	29
1951 HH Muuntajatehtaan konttori	30

¹ Vuosiluvut ilmaisevat rakennuksen ensimmäisen vaiheen suunnittelu- ja valmistusvuodet.

1950/1952	Kaasulaitos	31
1950/1952	VO Öljyvarasto	32
1950/1952	VL Lämpökeskus ja puutyöosasto	32
1979	VM Puutyöosaston kuivaamo	33
1951/1956	FF Suurmuuntajatehdas ja korkeajännitelaboratorio	34
1964/1965	FF Toimistorakennus, tutkimuslaitos	36
1965/1966	FF Muuntajatehtaiden laajennus, yhdysosa tehtaiden itäpuolella	37
1977/1979	VN Ikäkoerakennus	38
<u>VII – LIESITEHTAAN ALUE</u>		39
1955/1956	MM Liesitehdas	39
1973/1974	Pakkausainevarasto	41
1978/1980	Nestekaasuasema	41
<u>VIII – RUOKALA</u>		41
1961/1962	TSR Ruokala	
<u>IX – KOJEISTOTEHTAAN JA UUDEN MOOTTORITEHTAAN RAKENNUSKOKONAISUUS</u>		
1962/1963 (1969/1970)	KT Kojeistotehdas ja uusi moottoritehdas	43
<u>X – KESKUSKONTTORI</u>		45
1970/1971	SO Keskuskonttori	
<u>XI – TOIMIPAIKKARUOKALA</u>		46
1971/1973	TST Toimipaikkaruokala	
<u>XII – SUURJÄNNITEKOJETEHDAS</u>		48
1974/1976	KK Suurjännitekojetehdas	
<u>XIII – PINTAKÄSITTELYLAITOS</u>		49
1977	NP Pintakäsittelylaitos	
<u>XIV – UUSI JAKELUMUUNTAJATEHDAS</u>		50
1979/1981	GG Uusi jakelumuuntajatehdas	
<u>XV – UUSI KOJETEHDAS</u>		51
1983/1984	LP Uusi kojetehdas	
<u>XVI – PORTTIRAKENNUKSET</u>		52
1946	Ent. Pääportti, nyk. Pohjoisportti	
1964	Välitienportti	
1965	Kupariportti	
1973	Pääportti, PR	
1974	Sudentienportti	
1975	Muuntajaportti	
<u>XVII – ASUINRAKENNUKSET TEHDASALUEELLA</u>		54
1955	Rivitalo	
1965	Koetalo	
<u>XVIII - MUUT RAKENTEET TEHDASALUEELLA</u>		55
	Kulvertti	
	Aita	

Pysäköintialueet
Polkupyöräpysäköinti ja kevyen
liikenteen väylät
Rautatie, pistoraiteet
Opastetaulut, tienviitat

XIX – METSÄ- JA PUISTOALUEET 56

ARKKITEHDIT JA SUUNNITTELIJAT 57

Alvar Aalto
Viljo Revell
Egil Nicklin
Eskil Haldin
Bertel Liljeqvist
Ingvald Serenius
Annikki Nurminen
Jorma Mandell

LÄHTEET 60

STRÖMBERG PARK

Oy Strömberg Ab:n alkuvaiheet

Oy Strömberg Ab on ollut maamme merkittävimpiä sähköteollisuusyrityksiä. Gottfr. Strömbergin Dynamotehdas aloitti toimintansa vuonna 1889 Helsingissä. Alkuun tehdas toimi perustajansa diplomi-insinööri, vuodesta 1933 vuorineuvos, Gottfried Strömbergin (1863-1938) ohjauksessa. Gottfried Strömbergiä on pidetty yhtenä Suomen sähköteollisuuden ja sähkökoneteollisuuden uranuurtajina. Yhtiön toiminta sähkökoneiden valmistajana laajeni ripeästi ja vuonna 1898 toiminta siirtyi Sörnäisten teollisuusalueelle rakennettuun uudisrakennukseen. Vuonna 1909 toiminimi muutettiin osakeyhtiöksi nimellä Aktiebolaget Gottfr. Strömberg Osakeyhtiö.²

Vuonna 1911 yhtiö hankki uuden teollisuustontin Helsingin Pitäjänmäeltä, jonne yhtiön koko tuotanto keskitettiin vuonna 1934 Sörnäisten tehtaalla sattuneen tulipalon jälkeen. Vuonna 1921 yhtiöön fuusioitui huomattavin kotimainen kilpailija Suomen Sähköteollisuus Oy ja yhtiön nimeksi tuli Suomen Sähkö Osakeyhtiö Gottfr. Strömberg. Vuonna 1939 nimi lyhennettiin muotoon Oy Strömberg Ab.³

Toiminnan alkuvaiheessa yhtiön päätuotteita olivat dynamokoneet, generaattorit, muuntajat sekä kokonaisvaltaiset sähköistämistoimitukset niin asuin- kuin tehdaskiinteistöihin. 1930-luvulla muodostui Strömbergin kehittämästä HZ-moottorista myyntimenestys ja toisen maailmansodan jälkeen siitä kehitettiin kaikkeen käyttöön soveltuva yleismoottori.⁴

Toisen maailmansodan aikana kojeet (kontaktorit, kytkimet, kojetaulut ym.) muodostivat suurimman tuoteryhmän. Mukaan tuotanto-ohjelmaan tulivat myös vesivoimalageneraattorit. 1950-luvulla vesivoimaloiden sähkölaitteet muodostivatkin keskeisen tuoteryhmän sotakorvaustuotannon päätyttyä vuonna 1952.

Tuotantolaitosten siirto Vaasaan

Oy Strömberg Ab oli osallistunut sotatarviketuotantoon jo talvisodan aikana toimittamalla mm. ammuksia puolustusvoimille. Kesällä 1940 totesi sotatalouspäällikkö Pitäjänmäen tuotantotilat soveltumattomiksi häiriöttömälle toiminnalle kriisitilanteessa. Yhtiötä kehoitettiin hakemaan sotatarviketuotantoa varten sopivat tuotantotilat turvallisemmalta alueelta.

² Hoffman, 1989: 43, 98, 100; *ABB Strömberg 1889-1989*, s.a.: 8-11; *Suomen teollisuus 1951*: 249.

³ *ABB Strömberg 1889-1989*, s.a.: 15; Hoffman, 1989: 168, 217; *Suomen teollisuus 1951*: 249.

⁴ Hoffman, 1992: 1.

Sijoituspaikkoina pohdittiin vanhoja teollisuuskiinteistöjä Kokkolassa ja Vähäkyrössä, mutta Vaasan kaupungin myötämielisen suhtautumisen vuoksi päädyttiin Vaasaan. Kaupunki tarjosi Huutoniemeltä yhtiölle 70 hehtaarin maa-alueen lähes muodollisesta kauppasummasta. Kaupat tehtiin kesällä 1940. Vaikka tontti ei ollutkaan topografialtaan paras mahdollinen, oli sen sijainnilla selkeät edut. Alue sijaitsi toiminnan kannalta edullisesti rautatien ja maantien välissä, lähellä kaupungin keskustaa.⁵ Kallioperä oli erinomainen teollisuusrakentamiselle, joskin perustamisen yhteydessä tehtävät räjäytystyöt tulivat suhteellisen kalliiksi⁶. Uusien tehtaiden rakennustyöt pääsivät hyvään vauhtiin sodan päätyttyä ja yhtiön rakennusosaston palveluksessa vuonna 1946 oli 15 rakennusmestaria ja noin 700 työntekijää.⁷ Vaasan tehtaiden avaamisen myötä jäi raskas kappaletavaratuotanto Pitäjänmäelle, kun taas sarjatuotanto siirrettiin Vaasaan.

Yhtiön toiminta Vaasassa

Sodan jälkeen sotakorvaustoimitukset muodostivat suuren osan yhtiön tuotannosta aina vuoteen 1948 asti. Soteva (Sotateollisuusvaltuuskunta) osti yhtiön liikevaihdosta jopa neljänneksen vuosina 1945, 1948 ja 1949. Vuonna 1945 työskenteli Vaasan tehtailla 850 henkilöä.⁸

Vuonna 1944 käynnistetty Vaasan kojetehdas (NN) keskittyi aluksi moottorituotantoon liittyviin kojeisiin. Kontaktoritehtaan (RR) valmistuttua vuonna 1948 muodostui kontakteista, kytkimistä ja valurautakoteloista tehtaan päätuotteita. Kojetehtaalle jäi suurjännitekojeet (kojetaulut, katkaisimet ja niiden ohjauslaitteet). Siellä koottiin myös liesiä ja valmistettiin Vaasan tehtaiden tarvitsemia työkaluja. 1950-luvulla olivat peltiset ML-levykotelot ja niistä kootut kesukset kontaktoritehtaan menestysartikkeleita. Nämä tuotteet siirrettiin vuonna 1963 uuteen kojeistotehtaaseen (KT, alun perin taulutehdas).⁹

Vaasan tehtailla koottiin moottoreita ensin kojetehtaan tiloissa, kunnes pienten HZ-moottoreiden valmistus siirrettiin kokonaan Vaasaan vuonna 1946 valmistuneeseen moottoritehtaaseen (BB). Moottorien tuotannossa tapahtui taantuma 1950-luvun lopulla. 1960-luvulla moottoreiden tuotanto jälleen kasvoi saavuttaen huippunsa vuonna 1965. Uuden moottoritehtaan valmistuttua vuonna 1970 siirtyi moottorien suunnittelu kokonaisuudessaan Vaasaan, mikä teki Vaasan tehtaista entistä itsenäisempiä.¹⁰

Muuntajia koottiin Vaasassa aluksi kojetehtaan tiloissa, kunnes oma jakelumuuntajatehdas (FF) valmistui vuonna 1951, johon muuntajatuotanto keskittyi vuoteen 1981 saakka, jolloin uusi jakelumuuntajatehdas (GG) valmistui. 1950-luvun alussa tehtiin päätös suurmuuntajatuotannon aloittamisesta Vaasassa. Rahoitusvaikeuksien vuoksi suurmuuntajatehdas ja sen yhteyteen rakennettu korkeajännitelaboratorio valmistuivat vasta vuonna 1956. Vaasan tehtailla oli tuohon mennessä valmistettu erilaisia sähköteknisiä tuotteita pääasiassa sarjatuotantona. Suurmuuntajatuotanto erosi tästä periaatteesta, sillä ne suunniteltiin

⁵ Hoffman, 1989: 190, 221, 223-224.

⁶ Nicklin, 1946: 5

⁷ Salmo, 1946: 9.

⁸ Hoffman, 1989: 237-241.

⁹ Hoffman, 1992: 8.

¹⁰ Hoffman, 1992: 9.

yksilöllisesti. Myös suurmuuntajien tuotekehitys siirtyi Vaasaan. 1950-luvun lopulla suurmuuntajatehdas toimi vajaakapasiteetilla, mutta 1960-luvulla suurmuuntajista muodostui yhtiön kasvun perusta.¹¹

Strömberg-liedet ovat tulleet tutuiksi monessa kodissa ja ovatkin poikenneet Strömbergin muista tuotteista niin asiakaskuntansa kuin tuotannon automaatioasteen puolesta. Liesiä valmistettiin Vaasassa ensin muissa tehtaissa ja vuodesta 1956 alkaen uudessa liesitehtaassa (MM). Useiden laajennusvaiheiden jälkeen liesien tuotanto saavutti huippulukemat vuonna 1974, jonka jälkeen liesien valmistus siirrettiin Kauhajoelle.¹²

Kun uusi moottoritehdas (KT) oli valmistunut vuonna 1970, muuttui vanha moottoritehdas (BB) elektroniikkatehtaaksi. Vaasan elektroniikkatuotannon painopiste on ollut muuhun tuotantoon kytkeytynyt sähkölaitoselektroniikka: suojareleet, suojausjärjestelmät sekä sähkölaitosten automaatio- ja kaukokäyttölaitteet.

Vaasan tehtaiden päätuotteita ovat siis eri aikoina olleet kojeet, moottorit, muuntajat, liedet ja elektroniikkalaitteet. Kun Strömberg tuli Vaasaan 1940-luvulla, ei näiden alojen ammattikuntaa ollut kaupungissa juuri lainkaan. Työntekijät siirrettiinkin aluksi Pitäjänmäen tehtailta, mutta pian ryhdyttiin kouluttamaan työntekijöitä omissa tehtaissa sekä työn äärellä että yhtiön Vaasan konepajakoulussa vuodesta 1963 alkaen. Oy Strömberg Ab oli pian Vaasan suurin teollinen työnantaja ohittaen Vaasan Puuvilla Oy:n työntekijäluvuissa. Erityisesti toiminnan alkuaikoina työntekijöitä tuli ympäri maakuntaa.

Vuonna 1983 muuttui yhtiön nimi Kymi-Strömberg Oy:ksi yhtiökaupan tuloksena. Vuonna 1988 tuli ABB (Asea Brown Boveri) yhtiön pääomistajaksi, jolloin yhtiön nimi muutettiin ABB Strömberg Oy:ksi ja myöhemmin ABB Oy -konserniksi.

Asemakaavat ja rakennukset

Kaupungingeodeetti J. Weckström laati teollisuusalueelle pikavauhtia asemakaavan syksyllä 1940. Weckströmin asemakaavaan oli merkitty yhden tehdasrakennuksen lisäksi oppilaskoulu ja viisi asuinrakennusta, joista sittemmin toteutui vain tehdasrakennus (kojetehdas NN).

Alvar Aalto laati alueelle asemakaavan vuosina 1945-1946. Tämän kaavan mukaan tehdasrakennukset sijoitettiin alueelle luonnon muotoja seuraten kolmeen vapaasti kaartuvaan riviin. Tehdasrakennukset suunniteltiin erillisiksi yksiköiksi. Syynä pidettiin psykologisia tekijöitä. Erityisesti nuorten insinöörien, piirtäjien ja mestareiden uskottiin tuntevansa itsensä suurissa tehdasrakennuksissa vain osana massaa. Näin uskottiin myös päästävän suurempaan viihtyvyyteen ja työniloon. Pienryhmätyöskentelyn uskottiin lisäävän yhteenkuuluvuuden tunnetta ja yhteisurakoilla tiedettiin olevan myös kasvattava vaikutus. Työsuoritukset nousivatkin huomattavasti.¹³ Tehtaan isännöitsijä insinööri Långhjelm piti psykologista näkökulmaa tärkeänä suunniteltaessa pieniä tehdasyksiköitä. Työntekijöiden ja työnjohdon kesken säilyisi näin paremmin henkilökohtainen yhteydenpito.¹⁴

¹¹ Hoffman, 1992: 8-9.

¹² Hoffman, 1992: 9.

¹³ Larjomaa – Långhjelm, 1949: 8.

¹⁴ Cronström, 1949: 418.

Samanlaisia perusteluja pienten tehdasyksiköiden eduista on esitetty mm. vuonna 1957 Yhdysvalloissa julkaistussa *Buildings for Industry* –nimisessä kirjassa, jossa esitellään teollisuusrakentamista. Strömbergin tehdasalueen suunnittelu oli siis tarkasti harkittu ja perustui tuohon aikaan uudenaikaisiin liikkeenjohdollisiin ajatuksiin.

Rakennustoiminta aloitettiin alueen pohjoispäästä. Kojetehtaan (NN) ja moottoritehtaan (BB) väliin jäi alueen keskustori. Lämmön- ja sähkönjakelu tehtaalle tapahtui maanalaista käytävää eli kulverttia pitkin kojetehtaan keskuksista.¹⁵

Alvar Aalto ohjasi Strömbergin rakennustoimintaa 1940-luvun lopulle saakka. Keskeinen ajatus tehdasalueen asemakaavassa oli teollisuusrakennusten sijoittaminen luontoon, keskelle suomalaista mänty-sekametsää. Luonnon materiaalien runsas käyttö on tyypillistä Alvar Aallon suunnittelulle. Hyvinä esimerkkeinä ovat luonnonkivilaatoista rakennetut pyöräkatokset ja kivimuurit viheristutuksia varten kontaktoritehtaan (RR) yhteydessä sekä entisen keskusvaraston (TK) hillityt, mutta moni-ilmeiset puupaneloinnit ja puun käyttö.

Alueen rakennusyksiköiden pienimuotoisuus muuttui 1960-luvulla laajoiksi yksikerroksisiksi teollisuushalleiksi kuvastaen ajalle tyypillistä tehokkuuden ideologiaa. Vuonna 1965 yhtiö osti Vaasan kaupungilta 106 hehtaarin suuruisen teollisuustontin aiemman teollisuusalueen itäpuolelta. Kauppasopimus velvoitti yhtiötä rakentamaan vuoteen 1972 mennessä 270.000 m³ uutta tehdastilaa entisten noin 600.000 m³ lisäksi.¹⁶ Tehtaan laajennussuunnitelmat olivat tuolloin varsin suuret. Jatkossa uusia tuotantolaitoksia rakennettiin kuitenkin vain aiemmalle teollisuusalueelle. Tällä hetkellä Strömberg Parkin alueella on voimassa 8.11.1983 (598) vahvistettu asemakaava.

Yhtiön asuntotuotanto

Strömberg Parkin rakennushistoriaa tarkasteltaessa tulee huomioida myös yhtiön muu rakennustoiminta, jonka keskeinen osa erityisesti toiminnan alkuvaiheessa oli asuntotuotanto. Yhtiön rakennushistoria pitäisikin pystyä hahmottamaan suurempana kokonaisuutena.

Sodan aikana oli erityisen tärkeää pystyä pitämään koulutettu työvoima tehtaissa, joten Oy Strömberg Ab ryhtyi huolehtimaan työntekijöistään mm. lisäämällä sosiaalisia etuja. Työntekijöiden ja yrityksen yhteenkuuluvaisuuden tunteen nostaminen kuului henkilöstöpolitiikkaan. Yhtiö perusti vuonna 1940 Perhelehden ja käynnisti kerhotoiminnan vuonna 1943. Vapaapalokunnat toimivat sekä Pitäjänmäellä että Vaasassa.¹⁷ Sosiaalitoimintaan kuuluivat myös avustuskassa (per. 1944) ja vuodesta 1946 Vaasan tehtaiden oma työpaikkakassa.¹⁸ Mielenkiintoinen esimerkki aktiivisista sosiaalitoimista Vaasan tehtailla oli työläisjuna, joka aloitti liikenteen maaliskuun alussa vuonna 1946. Juna kulki aamuisin Palosaaren sillankorvasta keskustan rautatieaseman kautta tehtaalle, jolla oli oma pysäkki.¹⁹

¹⁵ *Perhelehti* 3/1946: 11.

¹⁶ *Perhelehti* 1/1965: 23.

¹⁷ Hoffman, 1989: 337-338, 347.

¹⁸ Hoffman, 1989: 339-342

¹⁹ *Vaasa* 13.3.1946; *Ilkka* 13.3.1946

Asuntopula oli Vaasassa 1940-luvun alussa suurempi kuin mihin yhtiö oli varautunut ja asuntojen nurkat olivat täynnä maalta tehtaalle tulleista työläisistä.²⁰ Yhtiön tuotanto kojetehtaalla (NN) aloitettiin vuonna 1944. Keväällä 1944 yhtiön johto kävi keskusteluja arkkitehti Viljo Revellin ja Alvar Aallon kanssa omakotitalojen rakentamisesta yhtiön työntekijöille. Vuosina 1944-45 valmistui Mannerheimintielle 13 tehdasmaisesti valmistettua kahden perheen puutaloa, jotka tilattiin A.Ahlström Oy:n Varkauden talotehtaalta kaupungin vuokramaalle. Talot valmistettiin Arkkitehtitoimisto Alvar Aalto – Y.Lindegren – V.Rewellin laatimien piirustusten mukaan.²¹

Maaliskuussa 1945 aloitettu moottoritehtaan (BB) valmistuminen tiesi työntekijämäärän nousua noin viidelläsadalla henkilöllä. Toukokuussa 1945 kaupunginvaltuusto päätti myydä yhtiölle 32,5 hehtaarin suuruisen maa-alueen asuntorakentamista varten. Yhtiö aikoi jakaa sen noin kahdeksisadaksi tontiksi, jotka oli tarkoitus luovuttaa työntekijöille oman talon rakentamista varten.²²

Huutoniemen alueesta suunniteltiin vielä vuonna 1946 monipuolista lähiötä kouluineen, hallintorakennuksineen, toreineen ja kerrostaloineen. Kaupungin keskustasta tehtaan ohi kulkevan Huutoniementien uskottiin muodostuvan yhdeksi kaupungin pääkaduista.²³ Omakotitaloja mainitulle alueelle ei kuitenkaan rakennettu, vaan päädyttiin rivitalojen suunnitteluun, joita pidettiin työläiskasarmien ja omakotitalon välimuotona. Rivitaloalueen suunnittelusta vastasi Alvar Aallon arkkitehtitoimisto.

Kaksitoista puurakenteista rivitaloa valmistui vuonna 1946 ja viisi kivistä kaksikerroksista rivitaloa vuosina 1948-49. Talot sijoitettiin vapaaseen kehämuodostelmaan metsän keskelle. Tässäkin toteutui Alvar Aallolle tyypillinen luonnon kunnioitus.

Rivitalojen ja aiemmin rakennettujen paritalojen rakentamisessa noudatettiin niin sanottua joustavaa rakennustapaa, mikä tarkoitti huoneistojen jakamista pieniksi huoneen ja keittiön asunnoiksi. Tarkoitus oli, että parempina aikoina asunnot olisi voitu yhdistää isommiksi asunnoiksi. Aalto totesi rivitaloasuntojen tulevan yli 20% halvemmaksi kuin omakotitalojen. Jokaisella perheellä oli kuitenkin yksityisyytensä, suora pääsy luontoon ja oma pieni puutarha.²⁴

Lautavuoratut rivitalot käsiteltiin ulkoa tervaa sisältävällä liuoksella ja värinsä ansiosta aluetta ruvettiin kutsumaan "neekerikyläksi". Pihalla sijaitsevasta vesipostista haluttiin yhtiön sisäisen muistion mukaan tehdä viihtyisiä tapaamispaikka – "*ämmien juoruamispaikka*" – istuinpenkkeineen ja katoksineen.²⁵

Alvar Aallon toimiston suunnitelmien mukaan asuntoalueelle rakennettiin myös kahdeksankulmainen muuntaja (1946) ja sauna-pesutuparakennus (1949), johon viranomaiset eivät antaneet lupaa turvekaton toteuttamiseen.

²⁰ Lindholm, 1994: 15

²¹ Mikkonen, 1999: 42-43

²² Mikkonen, 1999: 44.

²³ AAA: Lähteneet kirjeet, Strömberg, 12.12.1946, luonnos.

²⁴ Vaasa 27.7.1945.

²⁵ AAA: Saapuneet kirjeet, Strömberg, 23.7.1947.

Taulukko 1. Strömbergin rakentamat ja rakennuttamat asuintalot 1940-50-luvuilla.

Asunto	Valm. vuosi	Suunnittelija	Talotyyppi
Mannerheimintie	1944-45	Arkk.tsto A.Aalto - Lindegren – Rewell	13 paritaloa
Malmönkatu 7	1946	V. Revell	Kerrostalo, 18 as.
Malmönkatu 5	1946	V. Revell	Kerrostalo, 18 as.
Huutoniementie 22 (talot A-I, K-M)	1946	A. Aallon tsto	12 rivitaloa, 8as./ talo
Huutoniementie 22 (talot N-P, R, S)	1948-49	A. Aallon tsto	5 rivitaloa, 12 as. / talo
Huutoniementie 22	1949	A. Aallon tsto	Sauna ja pesutupa
Malmönkatu 3	1951	V. Revell	Kerrostalo, 25 as.
Huutoniementie 2	1955	E.Haldin	Rivitalo, 3 asuntoa
(Huutoniementie 2	1965	K.E.Nyman	Koetalo, 1 asunto)

Strömberg rakensi tai rakennutti vuosina 1944-1955 yhteensä 246 huoneistoa työntekijöilleen. Tehtaan kaikki asunnot olivat perheasuntoja. 1960-luvulta alkaen asuntotuotanto toteutettiin erillisten asunto-osakeyhtiöiden kautta. Strömberg osallistui näin välillisesti kymmenien asuinkerrostalojen rakentamiseen Ristinummelle, Vanhaan Vaasaan, Korkeamäelle ja Suvilahteen.

Strömberg Parkin kulttuurihistoriallinen merkitys

Strömbergin teollisuusalue Vaasassa on mainittu Lauri Putkosen laatimassa Ympäristöministeriön vuonna 1988 teettämässä raportissa *Kulttuurihistoriallisesti arvokkaat teollisuusympäristöt*, joka on toistaiseksi ainoa teollisuusympäristöihin keskittynyt valtakunnallinen selvitys. ABB Strömbergin tehdasalue sisältyy myös vuonna 1999 laadittuun raporttiin *Vaasa: valtakunnallisesti arvokkaat rakennukset ja miljööt*. Raportin on laatinut työryhmä, johon on kuulunut edustajia Pohjanmaan museosta, Länsi-Suomen ympäristökeskuksesta ja Vaasan kaupungilta. Sekä Putkosen valtakunnallisessa raportissa että vaasalaisessa raportissa alueesta mainitaan Alvar Aallon vaikutus alueen kaavoittajana ja suunnittelijana. Lisäksi Strömbergin asuntoalue Huutoniemellä (ent. Neekerikylä) mainitaan molemmissa raporteissa.

Arvioitaessa rakennetun ympäristön kulttuurihistoriallista arvoa, on Museoviraston ja Ympäristöministeriön julkaisussa *Rakennettu kulttuuriympäristö: Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt*²⁶ vuodelta 1993 pohdittu erilaisia rakennettuun kulttuuriympäristöön liittyviä arvottamisperusteita. Kulttuurihistoriallisissa inventoinneissa on arvot jaettu kolmeen vakiintuneeseen perusryhmään: arkkitehtoniset arvot, historialliset arvot ja ympäristöarvot (mm. liittyminen ja vaikutus ympäristöön). Tämän lisäksi on kolmijakoa täydennetty seuraavilla kriteereillä: harvinaisuus, edustavuus, alkuperäisyys, yhtenäisyys, kerroksisuus, symbolikohde, avainkohde, tyypillisuus, sopusointuisuus, vaihtelevuus, monipuolisuus, intensiteetti, opetus- ja tutkimusarvo. Nämä perusteet on siis laadittu kaikenlaaisen rakennetun ympäristön arvioinnin perusteeksi aina keskiaikaisista kirkkoista moderniin arkkitehtuuriin ja kulttuurimaisemiin.

²⁶ Kartoitusta päivitetään parhaillaan, joten luettelo ei täysin vastaa tämän hetkistä tilannetta.

Sodanjälkeinen teollisuusrakentaminen on toistaiseksi lähes sivuutettu sekä alueellisissa ja valtakunnallisissa inventoinneissa ja raporteissa. Pohjanmaan museon 1980-1990-lukujen vaihteessa laatimat Vaasan teollisuusrakennuskannan inventointiraportit keskittyvät ennen vuotta 1945 rakennettuihin kohteisiin²⁷. Samoin maassamme laadittu laajin teollisuuskohteiden inventointi, joka käsittelee Helsingin kantakaupungin teollisuusrakennuksia ja –ympäristöjä, on asettanut rajakseen vuoden 1946.²⁸

Nyt kyseessä oleva Vaasan Strömberg Parkin rakennus- ja kulttuurihistoriallinen selvitys joutuukin ottamaan kantaa kysymykseen, johon ei ole vakiintuneita käytäntöjä: miten arvioida ja arvostaa sodanjälkeistä teollisuusrakentamistamme. Sodanjälkeiselle teolliselle yhteiskunnalle on tyypillistä mm. rationalisointi, standardit, toisto ja suurimittakaavaisuus. Nämä seikat ilmenevät myös rakennustoiminnassa, johon lisäksi vaikuttivat merkittävästi elementtirakentamisen kehittyminen. Esivalmistettuja rakennusosia ryhdyttiin käyttämään 1940-50-luvulla. 1950-luvun betonirunkoiset rakennukset muistuttivat kuitenkin ulkonäöltään paljolti tiilirunkoisia rakennuksia, kunnes betonitekniikan mahdollisuuksia muotojen vapauteen opittiin käyttämään. 1960-70-lukujen arkkitehtuuria leimaa taas betonilevyjen laajamittainen käyttö rakentamisessa. Nämä kaikki piirteet ilmenevät myös Strömberg Parkissa. Alue muodostaakin erinomaisen kokonaisuuden, jossa voidaan nähdä hyvin kattava leikkaus 1940-80-lukujen suomalaisesta rakentamisesta.

Tyypillistä sodanjälkeisen kauden teollisuusrakentamiselle on yleisesti ottaen ollut korkealuokkainen suunnittelu ja ympäristönäkökohtien huomioon ottaminen sekä teollisuuslaitoksiin liittyvien viihtyisien asuinalueiden rakentaminen²⁹. Myös Oy Strömberg Ab noudatti tätä linjaa. Kun Strömbergin tuotantoa ryhdyttiin 1940-luvulla siirtämään Vaasaan, käytti yhtiö maamme johtavia arkkitehteja sekä alueiden kaavoituksessa että teollisuusrakennusten ja asuinalueiden suunnittelussa.

Alvar Aalto suunnitteli asemakaavat Vaasan teollisuusalueelle ja tehtaan lähellä sijaitsevalle asuntoalueelle (nk. Neekerikylä). Aalto suunnitteli kyseisen asuntoalueen kaksikerroksiset rivitalot ja muut rakennukset, jotka ovat herättäneet kansainvälistäkin huomiota. Hän osallistui myös 1944-45 rakennettujen Mannerheimintien paritalojen suunnitteluun. Hän mm. käveli kyseisillä tonteilla asettaen kepit maahan osoittamaan talojen sijoituspaikkoja³⁰. Aalto ohjasi Strömbergin rakennustoimintaa koko 40-luvun antaen yksityiskohtaisia ohjeita yhtiön rakennusosaston suunnittelijoille ja piirtäjille mm. Egil Nicklinille ja Eskil Haldinille. Nicklin on itse kertonut, että tehdasrakennuksia suunniteltiin yhteistyössä Aallon kanssa siten, että Aalto teki pääpiirustukset ja Nicklin työpiirustukset³¹. Aallon itsensä piirtämiä ovat keskusvarasto (NN), pyöräkatokset sekä muutamat pienemmät jo puretut rakennukset Vaasan tehdasalueella (autovaaka ja muuntaja). Alvar Aallon nimi tulee mainita myös kontaktoritehtaan (RR) suunnittelijana; niin yksityiskohtaisesti hän neuvoi yhtiön rakennusosastoa suunnittelu- ja rakennusvaiheessa. Nicklinin edellä mainittuun haastatteluun viitaten Aalto lienee osallistunut myös moottoritehtaan (BB) suunnitteluun. Aalto suunnitteli rakennuksia myös Strömbergin Pitäjänmäen tehtaille.

²⁷ Peltonen, 1988; Öst, 1992.

²⁸ Hakkarainen – Putkonen, 1995.

²⁹ Putkonen, 1989: 15.

³⁰ Rakennusneuvos Erkki Kankaanpään kertoman mukaan. Kankaanpää oli rakennustyömaalla harjoittelijana. Erkki Kankaanpään kirje Riitta Kankaanpää-Waltermannille.

³¹ Salokorpi, 1994: 13.

Viljo Revell osallistui yhtiön rakennustoimintaan suunnittelemalla asuinrakennuksia Vaasan tehtaiden työntekijöille Mannerheimintielle ja Malmönkadulle. Bertel Liljeqvist, arvostettu teollisuusrakennusten suunnittelija Suomessa 1930-50-luvuilla, suunnitteli Vaasaan avokatoksen (VK), jakelu- ja suurmuuntajatehtaat ja korkeajännitelaboratorion (FF). Rakennusmestari Eskil Haldin toimi lähes 30 vuoden ajan (1946-1974) yhtiön palveluksessa suunnitellen tuolloin merkittävän määrän alueen nykyisestä rakennuskannasta. Osuivathan yhtiön mittavat laajennukset juuri tuohon kauteen. 1970-luvulta alkaen on käyttänyt lähes yksinomaan Annikki Nurmisen arkkitehtitoimistoa sekä uudis- että muutostöiden suunnitteluun.

Strömberg Park on ainutlaatuinen teollisuusalue Suomessa. Vastaavanlaista aluetta tuskin löytyy muualtakaan. Alueen suunnittelu ja rakentaminen perustuu Alvar Aallon ajatukseen sijoittaa tehdasrakennukset vapaasti luonnon muotoja seuraten suomalaiseen sekametsään. Metsämäisyys onkin arvokas ympäristötekijä Strömberg Parkissa, jota erityisesti ulkomaalaiset vieraat osaavat arvostaa. Alueen metsämäistä luonnetta tulisikin erityisesti varjella. Luonnonvaraisten metsäalueiden poistamista rakentamisen tai paikoituksen alta tulisi välttää samoin kuin metsäalueiden muuttamista hoidetuiksi puistoiksi tulisi välttää. Nykyisellään alueella yhdistyy luontevasti luonnonvaraiset metsäalueet ja hoidetut ruohikot ja viheristutukset.

1940-70-luvulla rakennettujen tehdashallien laajat ikkunapinta-alat keventävät teollisuusrakennusten monotonista massiivisuutta. Metsämaisessä luonnossa ikkunapintojen heijastaessa metsää ja sinistä taivasta muodostuu tehdasalueelle kymmenien neliömetrien suuruisia luontoaiheisia taideteoksia.

Strömberg Parkin aluetta ja sen rakennuksia arvioitaessa sekä uudis- ja täydennysrakentamista ja muutostöitä suunniteltaessa tulisi alue nähdä kokonaisuutena. Lisäksi Oy Strömberg Ab:n sekä sen seuraajien rakennustoiminta Vaasassa tulisi nähdä Strömberg Parkia laajempänä kokonaisuutena. Tällöin tulisi huomioida yhtiön laaja asuinrakennustoiminta, jota kautta yhtiö on vaikuttanut ei pelkästään teollisuusalueen vaan myös laajojen asuinalueiden ympäristöön. Strömberg on muovannut vaasalaista elämää hyvin monella tasolla.

Strömberg Parkin alueen tulevaisuuden kehitystä suunniteltaessa tulisi pääperiaatteena noudattaa säilyttävää ja ennallistavaa rakennustapaa. Laajennus-, uudis- ja korjausrakentamista suunniteltaessa tulee huomioida alue ja sen rakennukset ja rakenteet kulttuurihistoriallista taustaansa vasten sekä huomioida kunkin rakennuksen erikoisluonne. Vanhojen teollisuusrakennusten käyttö uusiin käyttötarkoituksiin luo mahdollisuuksia tavallisuudesta poikkeavien tilaratkaisujen toteuttamiseen. Tätä mahdollisuutta tulisi käyttää hyväksi rakennusten tulevaa käyttöä suunniteltaessa. Alueen kehittäminen tulee tapahtua sopusoinnussa olemassa olevan rakennuskannan kanssa. Strömberg Parkin erikoista luonnetta tulisi ylläpitää eikä pyrkiä tekemään alueesta tavanomaista teollisuusaluetta.

Strömberg Parkin kulttuurihistoriallisen arvon määrittely on hyvin monitahoinen kokonaisuus. Oy Strömberg Ab:n asettumisella Vaasaan 1940-luvun alussa on ollut huomattava merkitys kaupungin ja lähialueiden taloudelliseen ja yhteiskunnalliseen kehitykseen. Yhtiön tullessa Vaasaan ei sähkötekniikan taitamista kaupungissa juurikaan ollut. Vanhemmat teollisuuslaitokset olivat tekstiiliteollisuuteen, konepajateollisuuteen ja elintarviketeollisuuteen kuuluvia eri suuruisia yrityksiä, joista Vaasan Puuvilla Oy (myöhemmin Oy Finlayson-Forssa Ab:n Vaasan tehtaat) oli tuolloin ehdottomasti kaupungin suurin. Siirtyessään Vaasaan Oy

Strömberg Ab toi kaupunkiin sähkötekniikan alan, mistä onkin tullut eräs kaupungin erikoisosaamisen alueista.

Strömberg Parkin rakennushistoriallinen arvottaminen

Strömberg Parkin alue on kokonaisuutena erittäin merkittävä ja mielenkiintoinen esimerkki hyvin suunnitellusta 1900-luvun jälkipuolen teollisuusalueesta. Alvar Aallon suunnitteleman kaavan yhtenä lähtökohtana oli ajatus hyvän ympäristön positiivisesta vaikutuksesta työntekijöiden viihtyvyyteen ja siten suoraan laitoksen työtuloksiin. Teollinen miljöö toteutettiin rationaalisesti, mutta emotionaalisia ja esteettisiä arvoja kuitenkin unohtamatta. Luonnonläheisyys ja pienimittakaavallisuus olivat Aallon suunnittelun tärkeimpiä johtotähtiä. Asemakaavalle on luonteenomaista pienten tuotantolaitosten sijoittaminen vapaasti luontoon. Luonnon arvot otettiin huomioon valitsemalla tehtaalle kaunis paikka, ja luontoa pyrittiin heijastamaan myös sisälle tehdashalleihin suurten ikkunoitten kautta ja käyttämällä elävöittäviä luonnonmateriaaleja muuten varsin asiallisesti suunnitelluissa rakennuksissa.

Uutta kaavaa valmisteltaessa ei kuitenkaan ole voitu lähteä siitä, että koko Strömberg Parkin arvokas alue säilyisi ennallaan, sillä kehittyvälle tuotantolaitokselle on varattava tilaa laajentua ja muuttua. Rakennushistoriallisen selvityksen tarkoituksena on siten tunnistaa ne rakennukset, rakennusten osat ja rakennuskokonaisuudet, sekä ne teollisuusmaiseman alueet, joilla on erityistä merkitystä Strömberg Parkin arvokkaalle kokonaisilmeelle, ja jonka säilymisen takaamiseksi erityismääräykset ovat tarpeellisia.

Strömberg Parkin tehdasrakennuksissa on edustettuina eri aikakausien rakennustyyliä ja eri teollisuusvaiheiden rakennustyyppit. Kojetehdas edustaa perinteistä, ajalleen tyypillistä tehdashallityyppiä, jossa kaikki tuotantoon liittyvät toimet on sijoitettu saman katon alle. Tehdasrakennuksen pinta-ala on suuri mutta varsinaisia kerroksia on vain yksi. Strömbergin laajetessa moottoritehtaalla ja kontaktoritehtaalla uudet osat rakennettiin pienkerrostalotyyppisinä rakennuksina lähirinteeseen. 1950- ja 1960-luvuilla rakennukset muuttuivat jälleen mataliksi tehdashalleiksi ja 1970-luvulta eteenpäin yhä suuremmat elementtirakennukset tulivat hallitseviksi.

Suomalainen teollisuusarkkitehtuuri sai laitosmaisen perusilmeensä 1800-luvulla käytetyistä puhtaaksi muuratuista punatiilipinnoista. Strömbergin Vaasan tehdasta perustettaessa 1940-luvulla Suomen teollinen rakentaminen oli jo edennyt moderniin vaiheeseen. Rakennusmateriaalina käytettiin edelleen punatiiltä, mutta tiilipinnat peitettiin karkealla rappauslaastilla, joka antaa rakennuksille vaalean ja modernistisen ilmeen. Kun vähitellen siirryttiin takaisin puhtaisiin tiilipintoihin, todennäköisesti kustannussyistä, valittiin punatiilen sijasta vaaleata hiekkakalkkikiveä, jolloin vaalea ja moderni ilme korostui. Kun vähitellen siirryttiin uuteen tekniikkaan, ja paikalla muuraus korvattiin elementtitekniikalla, vaaleita kiviä käytettiin edelleen betonielementtien ulkopintojen koristukseksi, ja samalla jatkettiin alueen rakennuksille ominaista piirrettä, joka on vaaleus. Viimeisimmän rakennusvaiheen seinien puhtaisiin betonipintoihin on valettu geometrisiä koristeuurteita.

Kokonaisuutena katsoen Strömberg Parkin alue rakennuksineen välittää kuvan runsaan kuudenkymmenen vuoden ikäisen suomalaisen teollisuusalueen kehityksestä ja muuttumisesta eri toimintaedellytyksien alla. Teollisuusalueen fyysisessä miljöössä heijastuvat ne alkuajan

tavoitteet, joille Alvar Aalto antoi näkyvän hahmon, ja joiden myönteinen ilmaisu näkyy vielä Aallon ajan jälkeenkin. Vähitellen yleinen arvomaailma on muuttunut ja sen seurauksena omistajat tavoittelevat tehdasalueelta enemmän tehokkuutta suuremmilla rakennusyksiköillä ja huomioimalla vähemmän ympäristöllisiä arvoja. Alvar Aallon 60 vuotta vanha asemakaava on kuitenkin suhteellisen hyvin pystynyt niveltämään uudet tulokkaat sisäänsä, huolimatta näiden suuresta koosta ja erilaisesta fyysisestä olemuksesta. Uuden kaavan yhdeksi tehtäväksi tulisi näin ollen ohjata alueen suunnittelua ja käyttöä siten, että alueella alun perin toteutetut ja yhä olemassa olevat arvot säilyisivät.

Strömberg Parkin alueen suojeluperusteita voidaan pitää kaksijakoisina. Ne ovat toisaalta historiallis-dokumentaarisiiin faktoihin, toisaalta elämysperäisiin arvoihin perustuvia. Teollisuuslaitoksen historialliset vaiheet, rakennustekniset esimerkit, alueelle tyypilliset tai epätavalliset ratkaisut ja eri tyylihistoriallisten vaiheiden vaikutukset edustavat mm historiallis-dokumentaarisia arvoja. Näihin kuuluvat myös yhtiön kannalta merkittävät vaiheet, kuten sodanaikainen rakentaminen ja sen pula-ajan tuottamat erikoisratkaisut. Toiseen, elämykselliseen kategoriaan, lasketaan mm rakennustaiteelliset ja esteettiset arvot, luonnon arvot, patina, sekä muut seikat, jotka vaikuttavat alueen miellyttävään, viihtyisään ja virkistävään ilmeeseen. Niillä kohteilla, jotka selkeästi heijastavat yhtiön 60-vuotista toimintaa alueella, on erityistä suojelullista mielenkiintoa. Alueella toimineiden pääsuunnittelijoiden, etenkin Alvar Aallon, Egil Nicklinin, Bertil Liljeqvistin ja Eskil Haldinin, sekä myöhempinä vuosina Annikki Nurmisen, tärkeimmät suunnittelun aikaansaannokset ovat olleet keskeisiä tekijöitä ympäristön ilmeen luojina, ja ovat siten suojelullisesti merkittäviä kohteita. Sisätiloja, joita tulisi huomioida tulevissa suunnittelutyössä, ovat mm portaikot, ruokalat ja konttorit, jotka tärkeytensä ja julkisen luonteensa ansiosta on suunniteltu erityisen huolellisesti.

Kulttuurihistoriallisen arvottamisen yhteydessä alue on todettu olevan teollisuusalueena valtakunnallisesti merkittävä. Teollisuusalueen suojelun lähtökohdaksi on otettu alueen miellyttävän kokonaisilmeen ja erillisten merkittävien rakennusten suojelu. Tämän takia alueelle on annettu alueellinen kokonaismerkintä /s. Käytännössä /s-aluemerkintä tarkoittaa, että alueen rakennusten korjaus-, muutos- ja laajennussuunnitelmista neuvotellaan aina museoviranomaisen kanssa. Tällä tavalla halutaan tulevan suunnittelun yhteydessä turvata alueen arvojen ja luonteen säilyminen niin kulttuuriympäristön kuin luonnonkin suhteen.

Tiukimmalla rakennuskohtaisella suojelumerkinnällä (sr-3: rakennustaiteellisesti ja kulttuurihistoriallisesti arvokas rakennus, ei saa purkaa, arvot säilytettävä, ennallistavat korjaukset suositeltavia) esitetään suojeltavaksi 6 rakennusta: Kupariportti, Entinen kojetehdas (NN), Keskusvarasto (TK), Pienet tehdasrakennukset alueen luoteisosassa (BB ja RR) sekä Korkeajännitelaboratorio (rakennuksessa FF).

Lievemmän asteisella suojelumerkinnällä (sr-9: alueen luonteen tai historian kannalta merkittävä rakennus, säilyttäminen suositeltavaa) esitetään suojeltavaksi 14 rakennusta: Toimipaikkaruokala (TST), Pieni ruokalarakennus (TSR), Katokset radan varressa (VR ja VK), Keskuskonttori (SO), entinen Muuntajatehtaan konttori (HH), Öljyvarasto (VO), lämpökeskus/puutyöosasto (VL), 2 kaasulaitosrakennusta ja 4 porttirakennusta.

Sr-10-merkinnällä (säilytettävä rakennelma) varustetaan Alvar Aallon suunnittelemat pyöräkatokset ja kivimuurit.

Sr-7-merkinnällä (suojeltava julkisivun osa) varustetaan kahden rakennuksen (KT ja MM) julkisivut.

RAKENNUSKOHTAINEN SELVITYS

Rakennuskohtaisessa selvityksessä esitellään rakennukset kronologisessa järjestyksessä niin, että yhtiön rakennushistoriaa seurataan yhteydessä yhtiön toimintaan. Alueen hahmottamisen helpottamiseksi rakennukset esitellään osittain suurempina kokonaisuuksina siten, että pienet tietyn tehtaan yhteyteen kuuluvat rakennukset ja rakennelmat esitellään yhtenä kokonaisuutena. Tiettyyn rakennukseen kohdistuvat laajennukset, muutokset ja saneeraukset esitellään kunkin rakennuksen yhteydessä. Vuonna 2000 Strömberg Parkin alueella sijaitsi yhteensä 34 rakennusta.

Tehdasalue käsitellään alkuperäisten toimintojen mukaisesti jaettuna seuraaviin kokonaisuuksiin:

I	Entisen kojetehtaan (NN) alue: NN, väestösuoja, VA, VP, polttoainejakelutankit
II	Entisen moottoritehtaan (BB) alue: BB, kaasulaitos
III	Keskusvaraston (TK) alue: TK, VK, VR
IV	Kontaktoritehtaan (RR) alue: RR, polkupyörätelineet ja kiveykset
V	Sosiaalirakennus: TSK ja entinen Pääportti
VI	Muuntajatehtaan (FF) alue: jakelumuuntajatehdas, HH, kaasulaitos, VO, VL/VM, suurmuuntajatehdas ja korkeajännitelaboratorio, toimisto/tutkimuslaitos, muuntajatehtaiden yhdysosa, VN
VII	Liesitehtaan alue: MM, pakkausainevarasto, nestekaasuasema
VIII	Ruokala TSR
IX	Kojeistotehdas ja uusi moottoritehdas KT
X	Keskuskonttori SO
XI	Toimipaikkaruokala TST
XII	Suurjännitekojetehdas KK
XIII	Pintakäsittelylaitos NP
XIV	Uusi jakelumuuntajatehdas GG
XV	Uusi kojetehdas LP
XVI	Porttirakennukset
XVII	Asuinrakennukset tehdasalueella: rivitalo, koetalo
XVIII	Muut rakenteet tehdasalueella: kulvertti, aita, pysäköintialueet, polkupyöräpysäköinti ja kevyen liikenteen väylät, rautatie/pistoraiteet, opastetaulut/tienviitat
XIX	Metsä- ja puistoalueet

Suunnittelijoina mainitaan arkkitehdin nimi, vaikka joissakin tapauksissa on kysymyksessä arkkitehtitoimisto (esim. Alvar Aallon arkkitehtitoimisto ja Annikki Nurminen arkkitehtitoimisto). Vuosiluvuista ensimmäinen tarkoittaa rakennuksen suunnitteluvuotta ja jälkimmäinen rakennuksen valmistumisvuotta (lopputarkastus). Jos vuosilukuja on vain yksi, ovat suunnittelu- ja valmistumisvuodet sama. Tekniset tiedot (mm. pinta-ala/volyymitiedot sekä osoitetiedot) rakennuksista on otettu osittain arkkitehti Liisa Ikosen laatimasta Strömberg Park Rakennusinventoinnista³².

³² Ikonen, 2001.

I – ENTISEN KOJETEHTAAN (NN) ALUE

Rakennuksen nimi	NN
<u>Alkuperäinen nimi</u>	<u>Kojetehtas</u>
Sijainti	Virtaviiva 7 – Muottitie 1
Suunnittelijat	Egil Nicklin 1941/1944 Laajennusosa luoteispuolelle: Egil Nicklin 1946 Lämpökeskus: Eskil Haldin 1948 Sisätilojen muutos: Eskil Haldin 1963 Sisätilojen ja ikkuna-aukotuksen muutos: Annikki Nurminen 1990-luvun alussa
Rakennustapa	Paikalla muurattu (punatiili). Julkisivut rapattu karkealla laastilla. Pilari-palkkirakenteinen (paikalla valettu) tehdashalli ja siihen liittyvät sosiaali- ja toimistotilat. Tasakatto. Tehdassalin keskiosan katossa kattoikkunat.
Kerrosluku	Osittain yksi-, osittain kaksikerroksinen tehdasosa, kaksikerroksinen sosiaali- ja toimistotilojen osa.
Pinta-ala ja volyymi	11100 m ² , 50400 m ³
Rakennushistoria	<p>Ensimmäisen tehdasrakennuksen, kojetehtaan (NN), rakennustyöt aloitettiin Rakennusliike Tekno Oy:n toimesta ja arkkitehti Egil Nicklinin piirustusten mukaan keväällä 1941. Tehdas valmistui sotatilanteen aiheuttamien viivytysten takia vasta syksyllä 1943. Toiminta Vaasan tehtailla aloitettiin vuonna 1944. Tehdas oli suunniteltu 500 työntekijälle.³³ Tehdasta laajennettiin luoteispäästä vuonna 1946 Nicklinin suunnitelmien mukaan.</p> <p>Tehdas sijoitettiin alavalle niitylle, jonne rautatieraitteen vetäminen oli helppoa. Kahden kalliosaarekkeen välistä aluetta pidettiin pommitusvaaran vuoksi sopivana. Rakennus oli osittain kaksikerroksinen, pohjapinta-alaltaan I rakennusvaihe oli 67 x 76 metriä. Rakennuksen itäpäähän sijoitettiin konttori ja sosiaalitilat. Konepaja sijoitettiin yläkertaan, jossa voitiin käyttää kattoikkunoiden antamaa valoa. Alakertaan sijoitettiin varasto. Lähes neliömäinen pohja-ala määräytyi Nicklinin mukaan osittain siitä, että suunnitteluvaiheessa ei tiedetty tarkkaan kuinka suuria eri tuotanto-osastot tulisivat olemaan. Suuri yhtenäinen lattia-ala mahdollisti joustavan osastojen järjestelyn. Iso tehdashalli ulottui molempien kerrosten korkuiseksi. Muut tilat jaettiin kahdeksi kerrokseksi.³⁴</p> <p>Yläkerran kattoikkunat valmistettiin Insulux-lasitiilistä. Lasitiili hajotti auringonsäteet miellyttäväksi työskentelyvaloksi. Häiritsevän suoran auringonvalon välttämiseksi eteläiset ja läntiset ikkunat sivuseinissä olivat pieniä, lähinnä vain ehkäistäkseen suljetun tilan tuntua.³⁵ Ikkuna-aukotus on laajennusosan lounaissivulta muuttunut täysin useiden muutostöiden tuloksena.</p> <p>Yhtiön suunnitteluinsinöörin Olavi Salmon mukaan päädyttiin matalaan, vähemmän huomiota herättävään, yksikerroksiseen rakennukseen sotatilan aiheuttaman ilmavaaran vuoksi. Rakennukseen ei myöskään tehty tavanomaista korkeaa savupiippua, vaan savu työntyi ulos matalasta piipusta pannuihin sijoitettujen savutuulettimien avulla.³⁶ Savupiippua on myöhemmin korotettu. Alkuperäinen piippu kohosi vain hieman katon tasosta ylöspäin.</p> <p>Rakennuksen seinät on muurattu paikalla punatiilestä. Rakennuksen runko on toteutettu pilari-palkkirakenteena. Tehdas on kuvamateriaalin perusteella (1949)</p>

³³ Nicklin, 1946: 5-6; Salmo, 1946: 3, 5-6; Hoffman, 1989: 224-226; *Pohjanmaan Kansa* 27.5.1945.

³⁴ Salmo, 1946: 9; Nicklin, 1956, 7.

³⁵ Nicklin, 1946, 7

³⁶ Salmo, 1946, 6; Nicklin, 1946, 7.

ollut rapattu alun alkaen. Rappauspinta on ns. harjattua karkeata rappausta, joka on nykyisellään maalattu vaaleanruskeaksi.

Rakennuksessa on eri aikoina toiminut mm. automaattisorvaamo, maalitarvikevarasto, levytyöpuoli ja maalaamo, moottorikytkimien ja kontaktorien valmistus, HZ-moottoreiden kokoonpano, valonheittimien tuotanto, suurjännitekojeiden valmistus sekä öljykatkaisijoiden ja kojeistojen valmistus. Rakennuksessa toimi konepajakoulu vuodesta 1963 vuoteen 1973, jolloin se muutti keskusvaraston (TK) toiseen kerrokseen³⁷. Vuodesta 1972 alkaen rakennuksessa toimi työvälinetehdas ja huolto-osasto. Rakennuksen eteläpäässä on sijainnut tehtaan konttori 1970-luvulle saakka, jolloin valmistui uusi pääkonttorirakennus (SO).

Rakennuksessa on suoritettu sisätilojen muutoksia. Vuonna 1948 rakennukseen sijoitettiin lämpökeskus (Eskil Haldin) ja vuonna 1963 konttoriosan sisätiloja muutettiin (Eskil Haldin). Rakennuksessa on suoritettu muutostöitä 1990-luvun alussa (Annikki Nurmisen toimisto). Vuoden 1948 laajennusosan lounaisen julkisivun ikkunat olivat nauha matalia ikkunoita seinän yläosassa³⁸. Valokuvamateriaalin perusteella (1960) näiden ikkunoiden alapuolelle on lisätty toinen ikkunarivi. Myöhemmin ikkunat on muutettu yhtä korkeiksi kuin pohjoispuolella. Näiden korkeiden ikkunoiden yläosa eli ikkunoiden alkuperäinen paikka on peitetty 1990-luvun alussa tehdyissä muutostöissä (Annikki Nurminen).

Kojetehtaan lounaispuolelle aloitettiin rakentaa syksyllä 1943 puhdistuslaitosta (Egil Nicklin). Suunnittelusta vastasi Yleinen Insinööritoimisto. Laitos valmistui keväällä 1944 ja se on myöhemmin purettu, samoin kuin puhdistuslaitoksen yhteyteen vuonna 1948 rakennettu biologinen vedenkäsittelylaitos (Eskil Haldin) poisteveden puhdistamiseksi.. Kojetehtaan pohjoispuolelta on myös purettu puurakenteinen varasto. Kojetehtaan eteläkulmalla on ollut Alvar Aallon suunnittelema valaistusmasto (1948), joka on myöhemmin purettu.

Kojetehtaan rakennusvaiheen aikana suunniteltiin myös ammattikoulun rakentamista tehtaan läheisyyteen, jota ei kuitenkaan toteutettu.

Kulttuurihistoriallinen merkitys

Kojetehdas (NN) on ensimmäinen Strömbergin Vaasan alueelle rakennettu tehdasrakennus, jota leimaa sotatilan asettamat sekä rakennuksen suunnitteluun että toteutukseen vaikuttaneet tekijät (matala rakennus, raaka-ainepula, matala savupiippu). Tehdassalin korkeat pohjoispuolen ikkunat sekä kattoikkunat ovat olleet tärkeitä valonlähteitä tuotantotiloissa. Korkeat ikkunat ja näiden korostama vertikaalisuus ulkopinnan jäsentelyssä toistuu alueen tehdasrakennuksissa aina 1970-luvulle saakka.

Kojetehdas on ulkomuodoltaan hillityn vaatimaton, mutta tarkoitukseensa käytännöllinen tehdasrakennus. Sen yksinkertainen tilan jäsentely antaa harmonisen vaikutelman. Ikkuna-aukotuksen harkittu ja tarkoituksenmukainen vaihtelu luo julkisivuihin jännitystä. Rakennuksen sijoittamisessa maastoon on osattu käyttää taitavasti rakennuksen eteläkulman lievää maaston nousua.

Rakennuksen laajennussiiven eteläpuoleiset korkeat ikkunat on muutostöissä osittain peitetty, mikä muuttaa huomattavasti rakennuksen ilmettä. Nämä ikkunat olivat alun perin nauha kapeita ikkunoita seinän yläosassa. Nyt ikkunoiden paikka on useiden muutosvaiheiden jälkeen kokonaan siirtynyt. Ikkunat tulisi pyrkiä palauttamaan alkuperäiseen muotoonsa tulevien korjaustöiden yhteydessä. Myös ulko-ovia on vaihdettu muutostöiden yhteydessä. Rappauksen korjauksessa tulisi pyrkiä käyttämään alkuperäisen kaltaisia materiaaleja ja värejä, niin tässä kuin muissakin 1940- ja 1950-luvun rakennuksissa.

³⁷ *Perhelehti* 3/1966, 3; *Henkilökuntalehti* Lokakuu 1973.

³⁸ *Suomen teollisuuden arkkitehtuuria*, 1952: 31.

**Kulttuurihistoriallinen
arvottaminen: sr-3**

(rakennustaiteellisesti ja kulttuurihistoriallisesti arvokas rakennus, ei saa purkaa, arvot säilytettävä, ennallistavat korjaukset suositeltavia)

Sekä alkuperäinen osa että laajennus on rakennettu Egil Nicklinin suunnitelmien mukaan.

Kojetehdas kuuluu alueen ensimmäiseen rakennusvaiheeseen.

Rakennus edustaa muodoltaan, rakennustekniikaltaan ja pintamateriaaliltaan tyypillistä 1940- ja 1950-luvun tehdasarkkitehtuuria. Paikalla muurattu punatiili, vaalea rappaus. Pohjoispuolen korkeat vertikaaliset ikkunapinnat, kuten kattoikkunatkin, tuovat tehdassaliin miellyttävän luonnonvalon ja ovat toistuva aihe alueen myöhemmissä tehdasrakennuksissa.

Rakennuksen muotoon ja materiaaleihin ovat vaikuttanut sotatilanteen aiheuttamat tekijät (raaka-ainepula, rakennuksen muoto, joka on mahdollisimman matala ja näkymätön ilmasta; myös rakennuksen savupiippu oli alun perin matala).

Rakennus on pääosiltaan alkuperäisessä kunnossa, mutta osa ikkunoista on muutettu. Ikkunoitten ja ulko-ovien kohdalla palauttavat muutokset ovat toivottavia.

Rakennuksen nimi

Väestösuoja

Sijainti	LP rakennuksen alla maan sisällä
Suunnittelijat	1941/1942
Rakennustapa	Betoni
Kerrosluvu	1
Pinta-ala ja volyymi	
Rakennushistoria	Sodanaikaisen määräyksen mukaisesti tuli teollisuuslaitoksilla olla työntekijöilleen väestösuoja. Kojetehtaan yhteyteen suunniteltiin kalliin räjäytettävä suoja 600 henkilölle. Työt aloitettiin talvella 1941-42. Suoja valmistui syksyllä 1942. Suojan katto oli ohuimmalta kohdaltaan kuusi metriä paksu. ³⁹
Kulttuurihistoriallinen merkitys	Väestösuoja on kiinteä osa tehdasaluetta ja historiallinen muistuma maanpuolustuksen tarpeista sodanaikaisessa Suomessa.

**Rakennuksen nimi
Alkuperäinen nimi**

**VA
Autovarasto**

Sijainti	Virtaviiva 5
Suunnittelijat	Egil Nicklin 1945 Laajennus: Eskil Haldin 1956 Laajennus: 1971
Rakennustapa	I (1945) ja II (1956) vaiheen osat: paikalla muurattu, julkisivut rapattu. Betonilaatoista valmistettu pulpettikatto. Pariovilla suljettava. III vaihe (1971): teräsrunko, aaltopeltikate kolmessa seinässä ja katossa, etusivu avoin. Pulpettikatto.

³⁹ Nicklin, 1946: 8; Hoffman, 1989: 225.

Kerrosluku 1
Pinta-ala ja volyymi 595 m²; 1 990 m³

Rakennushistoria Kojetehtaan (NN) koilliskulmaan rakennettiin 40 metriä pitkä autotalli, jonka rakennustyöt aloitettiin joulukuussa 1944. Se valmistui keväällä 1945. Seitsemän autopaikan lisäksi siellä oli autonpesutilat sekä työpaja ja voitelumonttu. Rakennuksessa on ollut tilat paloautolle, varastolle ja kuljetusautolle sekä korjaamotila, korjaamon varasto ja esimiehen huone.

Autotallin rakenteissa käytettiin rakennusteknisiä erikoisuuksia. Katto rakennettiin yksinkertaisesta betonilaatasta, joka alapuolelta verhottiin 7,5 cm paksulla lastuvillalevyllä. Ulkopuolelle ei laitettu pinnoitetta. Autotallin lämmitys tapahtui puhaltamalla lämmintä ilmaa lattian ja peräseinän välisestä kanavasta venttiilien kautta sisätiloihin. Venttiilit oli asennettu niin, että lämmin ilma osui autojen moottoreihin ja helpotti näin autojen käynnistystä kylmillä ilmoilla.⁴⁰

Rakennuksen ensimmäinen ja toinen vaihe ovat paikalla muurattuja, pinnoitteena rappaus. Viimeisin (1971) osa on metallirunkoinen avokatos.

Kulttuurihistoriallinen merkitys

Rakennus on ainoa säilynyt ajokaluvarasto ensimmäisen tehdasrakennuksen läheisyydessä. Autovaraston ensimmäisen vaiheen rakennus on tyypillinen 1940-luvulle. Rakennuksessa on osittain käytetty pula-ajasta johtuen erikoista rakennustekniikkaa (kattorakenne) ja lämmitysjärjestelmää. Autovaraston I ja II vaiheen ovet ovat todennäköisesti alkuperäisiä.

Peräkkäin rakennetut lisärakennukset kuvaavat toiminnan laajentumisen ja autoistumisen aiheuttamaa autovaraston tarpeen kasvua. Eri aikaiset rakennusvaiheet erottuvat selkeästi kokonaisuudesta ja antavat rakennukselle ajallista perspektiiviä.

Rakennuksen nimi
Alkuperäinen nimi

VP
Autokatos

Sijainti
Suunnittelijat

Virtaviiva 5b
Eskil Haldin 1972
Laajennus (pesukatos): Jorma Mandell 1980

Rakennustapa

Teräsrunkoinen, aaltopellillä katettu, maalaamaton. Osittain avokatos, osittain ovilla suljettava (pesukatos).

Kerrosluku
Pinta-ala ja volyymi

1
617 m²; 2316 m³

Rakennushistoria

Kojetehtaan (NN) koillispuolelle autovaraston (VA) ja kojetehtaan väliin sijoitettiin autokatos vuonna 1972 Eskil Haldinin suunnitelmien mukaan. Vuonna 1980 rakennuksen pohjoispäähän on lisätty pesukatos.

Kulttuurihistoriallinen merkitys

Yksikertainen kevytrakenteinen autokatos kuvastaa 1970-luvulle tyypillistä rakentamista. Tuolloin autokatoksen tuli olla käytännöllinen ja edullinen rakennuskustannuksiltaan. Hyvä vertailukohta vieressä sijaitsevalle 1940-luvulla rakennetulle autovarastolle.

⁴⁰ Salmo, 1946: 7; Nicklin, 1946: 9.

<u>Rakenteen nimi</u>	<u>Polttoainejakelutankit</u>
-----------------------	-------------------------------

Sijainti	Virtaviiva 5b
Rakennushistoria	Autokatoksen (VP) pohjoispuolella sijaitsee kaksi polttoainejakelutankkia. Tiedot asennusajankohdasta puuttuvat, mutta ulkonäkönsä perusteella jakelulaitteet saattavat olla 1970-luvulta. Ensimmäinen bensiinijakelutankki asennettiin autotallin läheisyyteen jo vuonna 1946-47.
Kulttuurihistoriallinen merkitys	Polttoainejakelutankit ovat oleellinen osa autojen ja –kulkuneuvojen huoltoa.

II – ENTISEN MOOTTORITEHTAAN ALUE

<u>Rakennuksen nimi</u>	<u>BB</u>
<u>Alkuperäinen nimi</u>	<u>Moottoritehdas</u>

Sijainti	Virtaviiva 9
Suunnittelijat	Egil Nicklin (Alvar Aalto ⁴¹) 1945/1946 Laajennus itäpuolelle: Egil Nicklin / Eskil Haldin (Alvar Aalto) 1947/1949 ⁴² Muutos eteläpäässä: Eskil Haldin 1960/1961 Muutos sisätiloissa: Jorma Mandell 1976/1977 Muutos sisätiloissa (3. krs, ikkunat, iv-konehuone matalan osan katolle): Annikki Nurminen 1989/1991 Muutos pohjoispäässä (mm. ikkunat): Annikki Nurminen 1994/1995 Muutos eteläpäässä: Annikki Nurminen 1998
Rakennustapa	Paikalla muurattu, rapattu karkealla laastiseoksella. Teollisuushallissa pilari-palkkirakenne (paikalla valettu). Tehdasosan edessä kaksi siipirakennusta. Loiva satulakatto.
Kerrosluku	Tehdasosa 3-kerroksinen, itäpuolella 1-kerroksinen laajennus, länsipuolen siivet (alun perin sosiaali- ja toimistotiloja) 4-kerroksisia.
Pinta-ala ja volyymi	8774 m ² ; 43100 m ³
Rakennushistoria	Mm. Sotevan (Sotateollisuusvaltuuskunta) toimitusten vuoksi moottoreiden kysyntä moninkertaistui, mikä edellytti uusia toimitiloja. Yhtiön hallitus päätti helmikuussa 1944 pienempien HZ-moottoreiden tuotannon evakuoimisesta Vaasaan tilapäisistä Sörnäisten tiloista. Pienmoottoreiden sarjavalmistus siirrettiin Vaasan kojetehtaalle, kunnes moottoritehdas valmistui. Uuden tehtaan suunnittelu aloitettiin syksyllä 1944. Helmikuussa 1945 aloitettiin raivaus- ja räjäytystyöt yhtiön rakennusosaston toimesta. Sen jälkeen

⁴¹ Salokorpi, 1994: 13. Katso myös seuraava alaviite.

⁴² Laajennustyö on Liisa Ikosen rakennusinventoinnissa (Ikonen, 2001) attribuoitu Eskil Haldinille, mutta yhtiön Henkilökuntalehden mukaan laajennuksen suunnitteli Egil Nicklin (1/1978, 16-21). Tehtaalla 9.9.1947 pidetyn palaverin muistion mukaan Aalto oli suunnittelemassa myös tätä työvaihetta. Piirustusten mainitaan tulleen (Alvar Aallon) arkkitehtitoimistosta. Haldin suoritti tuolloin yhtiön rakennusosastolla lähinnä piirtämistehtäviä. AAA: Strömberg – A.Aalto kirjeenvaihto, 9.9.1947. Piirtämistyön on ehkä aloittanut Nicklin, mutta siirryttyään SAFA:n palvelukseen vuonna 1947 työ on todennäköisesti jäänyt yhtiön rakennusosastolle ja Haldinille. Aalto lienee osallistunut laajennusvaiheen suunnitteluun koko rakennusvaiheen ajan. Katso myös Salokorpi, 1994: 13. Siinä Nicklin toteaa Alvar Aallon tehneen pääpiirustukset ja Nicklinin työpiirustukset tehdasrakennuksia suunniteltaessa.

rakennustöiden johto annettiin helsinkiläiselle Ab Concrete Oy:lle. Tehdas oli asennuskunnossa syksyllä 1945 ja kokonaisuudessaan valmis tammikuussa 1946. Rakennuksen suunnitteli Egil Nicklin yhteistyössä Alvar Aallon kanssa. Tehtaan tilavuus oli noin 40000 m³ ja pinta-ala 5400 m².⁴³ Tehdas sijoitettiin alueen pohjoisosaan kojetehtaan eteläpuolelle. Tehdassalit sijoitettiin kolmikerroksiseen rakennukseen, jonka eteen rakennettiin kaksi nelikerroksista siipirakennusta sosiaali- ja toimistotiloiksi.

Moottoritehtaan suunnitelma noudatti Alvar Aallon laatimaa kokonaissuunnitelmaa, jonka mukaan tehdasrakennukset jatkossakin aiottiin suunnitella. Suunnitelman mukaan tehdasalueelle aiottiin rakentaa useita erillisiä, pienehköjä tehdasrakennuksia. Kussakin rakennuksessa tuotettaisiin vain yhtä tuotetta tai tuoteryhmää. Ajatuksen takana oli Nicklinin mukaan halu eristää eri tuotantolinjat niin, että mm. kustannuseurannan ja tuotantomenetelmien tarkkailu olisi helpompaa. Toisaalta hän esittää syyksi psykologisen vaikutuksen. Pienessä yksikössä työntekijät tuntevat viihtyisyyttä, joka lisää työtulosta ja suhdetta omaan pikkutehtaaseen (*intresse för den egna lilla fabriken*). Viihtyvyyden nostamiseksi on tilojen suunnittelussa huomioitu erityisesti puku- ja käymälätilojen sekä ruokasalien viihtyisyyttä.⁴⁴

Moottoritehtaan suunnittelussa toteutettiin rakennustyyppien standardisointia, minkä ajatuksen Alvar Aalto toi yhtiön rakennussuunnitteluun. Nicklinin mukaan yksittäisten tehdasrakennusten suunnittelussa pyrittiin luomaan standardityyppejä, joita voitaisiin ilman suurempia muutoksia käyttää erilaisten kevyiden metalliteollisuuden tuotteiden valmistamiseen. Standardityypiksi luotiin rakennusjärjestyksen sallima suurin mahdollinen pinta-ala, joka voitiin toteuttaa yhdellä sisäänkäynnillä. Tuloksena oli 45 metriä pitkä moduuli, jonka keskelle sisäänkäynti sijoitettiin. Sisäänkäyntien yhteyteen sijoitettuihin kahteen siipirakennukseen ryhmiteltiin puku- ja pesuhuoneet, yhteensä kuusi voileipäruokasalia ja toimistotiloja. Moduulin suunnittelussa huomioitiin kerrosten lukumäärän muuttaminen tarpeen mukaan.⁴⁵

Moottoritehdas koostui kahdesta 45 metriä pitkästä moduulista. Tehdasosa on kolmikerroksinen. Ikkunat olivat tehdasosassa alun perin korkeita muodostaen leveitä nauhoja. Tehtaan edustalla sijaitsevien siipirakennusten ikkunat oli sen sijaan sijoitettu yksitellen tasaisin välein rakennuksen kolmelle sivulle.

Nicklin toteaa, että sodan jälkeinen materiaalipula vaikutti mm. siihen, että harjakatto rakennettiin asbestisementtilevyistä. Nicklinin mukaan rakennukseen olisi tyylillisesti paremmin soveltunut tasakatto, mutta sopivien rakennusmateriaalien puutteen vuoksi sitä ei voitu toteuttaa. Moottoritehtaan tarvitsema lämpö ja voima otettiin kojetehtaalta maanalaista kanavaa eli kulverttia pitkin. Samassa käytävässä kulkivat myös sähkö- ja vesijohtdot. Vastaavanlaiset kanavat oli suunniteltu koko tehdasalueelle.⁴⁶

Tehtaan alakertaan sijoitettiin raaka-aineväri ja osien valmistusosasto. Ylemmissä kerroksissa oli neljä ns. liukutyöperiaatteella eli liukuhihnatyönä toimivaa kokoamisosastoa. Tehtaassa valmistettiin sarjatuotantona kolmivaihemoottoreita.

Tehtaaseen rakennettiin itäpuolelle yksikerroksinen laajennusosa vuonna 1948 (5800 m³; 800 m²), jonka suunnittelu tapahtui yhtiön rakennusosastolla (Egil Nicklin / Eskil Haldin) Alvar Aallon ohjauksessa. Pylväsjaotus ja pilarit nosturikannattimiseen valmistettiin samalla tavalla kuin perusosassa.⁴⁷

⁴³ Salmo, 1946: 7, 11; Nicklin, 1946: 9; Hoffman, 1989: 225; Larjomaa - Långhjelm, 1949: 9.

⁴⁴ Nicklin, 1946: 9.

⁴⁵ Nicklin, 1946: 9-10.

⁴⁶ Nicklin, 1946: 10.

⁴⁷ Salmo, 1946: 11; Larjomaa - Långhjelm, 1949: 9; AAA: Strömberg – A.Aalto kirjeenvaihto, 9.9.1947.

Rakennukseen eteläpäättä muutettiin 1960/1961 (Eskil Haldin). Muutokset johtuivat osastojen uudelleenjärjestelyistä, jolloin toisen ja kolmannen kerroksen kaksi samanlaista osastoa yhdistettiin⁴⁸.

Sisätiloissa on tehty muutoksia vuosina 1976/1977 (Jorma Mandell). Dramaattisimmat muutokset on tehty vuosina 1989/1991, jolloin Annikki Nurmisen arkkitehtitoimisto suunnitteli kolmannen kerroksen sisätilojen muutostyöt sekä ilmanvaihtokonehuoneen matalan siipiosan katolle. Kolmannessa kerroksessa kerroskorkeutta mataloitettiin huomattavasti ja korkeiden ikkunoiden yläosat peitettiin. Ikkuna-aukotuksen muutos häiritsee muutoin harmonista julkisivua. Nurmisen toimiston suunnitelmien mukaan muutettiin sisätiloja ja ikkunoita rakennuksen pohjoispäässä (1994/1995) ja eteläpäässä (1998). Rakennus on aiemmin ollut vaaleanruskea, nyt se on maalattu keltaiseksi.

Kulttuurihistoriallinen merkitys

Moottoritehdas on ensimmäinen Alvar Aallon asemakaavan mukainen monikerroksinen pienimittakaavainen tehdasrakennus alueella. Tehtaassa toteutettiin moduulirakentamista: rakennus koostui kahdesta identtisestä 45 metriä pitkästä osasta. Aallon luonnosten mukaan alueelle oli kaavailtu samanlaisia tehdasrakennuksia kolmeen kaarevaan riviin.

Tehdas on rakenteeltaan tyypillinen 40-luvun monikerroksinen erityisesti kevyelle teollisuudelle soveltuva teollisuusrakennus. Rakennuksen mittasuhteet ja tilankäyttö ovat harmonisia. Rakennusmassasta on alun perin erottunut selkeästi tuotantolaitos korkeine nauhaikkunoineen ja sosiaali/toimistotilat erillisinä ulokkeina pienempine ikkunoineen. Muutostöiden yhteydessä tämä ero on hävinnyt ja samalla rakennuksen alkuperäinen harkittu tyyli on särkynyt. Rakennus on maalattu 1900- ja 2000-lukujen vaihteessa keltaiseksi, mikä ei tunnu luontevalta väriltä 1940-luvun teollisuusrakennuksessa. Ikkunan puitteet ovat kuvamateriaalin perusteella olleet alun perin tummahkot; nyt ne ovat valkeat.

Sosiaalitulojen viihtyvyyttä korostettiin rakennuksessa. Tehtaassa oli mm. kuusi voileipäruokasalia.

Ennallistavat muutokset ovat suositeltavia mm. rakennuksen värityksen ja ikkuna-aukotuksen.

Kulttuurihistoriallinen arvottaminen: sr-3

(rakennustaiteellisesti ja kulttuurihistoriallisesti arvokas rakennus, ei saa purkaa, arvot säilytettävä, ennallistavat korjaukset suositeltavia)

Rakennuksen työpiirustukset on laatinut Egil Nicklin, mutta pääpiirustukset ovat todennäköisesti Alvar Aallon käsialaa.

Rakennus kuuluu alueen ensimmäiseen rakennusvaiheeseen, jossa rakennusten tiilipintoja peittää vaalea rappaus.

Rakennus on ajalleen tyypillinen kerrostalomainen tehdas, jossa selkeästi tulee esille Aallon käsitys pienimittakaavallisesta teollisuuslaitoksesta.

Tehtaassa on toteutettu työntekijöille rakennetut erikoiset ”voileipäruokalot”, erillisissä tehtaan rungosta ulostyöntyissä siipirakennuksissa.

Alkuperäiset vaaleanruskehtavat seinät on hiljattain maalattu alueen väriasteikkoon sopimattomalla keltaisella värillä.

Ylempien kerrosten ikkunoita on muutettu ja niiden palauttaminen alkuperäiseen muotoon on suotavaa.

⁴⁸ Perhelehti 4/1960: 3-9.

<u>Rakennuksen nimi</u>	<u>Kaasulaitos</u>
Sijainti	BB:n ja RR:n välissä
Suunnittelija	Egil Nicklin 1946
Rakennustapa	Paikalla muurattu (punatiili), julkisivut kalkittu. Harjakattoinen.
Kerrosluku	1
Pinta-ala ja volyymi	44 m ² ; 132 m ³
Rakennushistoria	Kaasulaitos on rakennettu 1946 mm. moottoritehtaan tarpeisiin. Rakennus sijaitsee entisen moottoritehtaan (BB) ja kontaktoritehtaan (RR) rakennusten välissä. Sen ympäristössä on kaivoja, jotka on peitetty.
Kulttuurihistoriallinen merkitys	Rakennus on hyvä esimerkki varhaisista pienistä lisärakennuksista alueella. Tyypillinen 1940-luvun vankkarunkoinen ja sopusuhtainen rakennus.
<u>Kulttuurihistoriallinen arvottaminen: sr-9</u>	<i>(alueen luonteen tai historian kannalta merkittävä rakennus, säilyttäminen suositeltavaa)</i>
	Rakennuksen on suunnitellut Egil Nicklin. Ensimmäiseen rakennusvaiheeseen kuuluva rakennus. Rakennus on esimerkki pienestä ja vaatimattomasta mutta teollisuuskokonaisuuden kannalta tarpeellisesta erillISRakennuksesta alueella.

III - KESKUSVARASTON ALUE

<u>Rakennuksen nimi</u>	<u>TK</u>
<u>Alkuperäinen nimi</u>	<u>Keskusvarasto</u>
Sijainti	Virtaviiva 8
Suunnittelijat	Alvar Aalto 1945/1946 Laajennus (lautavarasto): Alvar Aalto 1946 Laajennus (jatko-osa eteläpähän, toinen kerros): Alvar Aalto 1947/1948 Muutos (koppeja varasto-osaan): Eskil Haldin 1948/1949 Laajennus: Eskil Haldin 1950 ⁴⁹ Laajennus (väliosaa eteläpuolelle): Eskil Haldin 1963 Muutos (konepajakoulu): Annikki Nurminen 1973 Muutos (II krs sisätiloja): Jorma Mandell 1975/1976 Muutos (palotalli): Jorma Mandell 1981/1982
Rakennustapa	Kantavat ulkoseinät paikalla muurattu ja kalkittu. Paikalla valettu pilari-palkkirakenne. Läntisen osan päätykolmioissa ja räystäään aluksissa pysty-laudoitus, joka on käsitelty tummanruskeaksi. Itäisessä osassa tasakatto (I vaiheessa satulakatto), läntisessä osassa (entinen pakkaamo) satulakatto.
Kerrosluku	Läntinen osa ja yhdysosa 1-kerroksisia, itäinen osa 2-kerroksinen
Pinta-ala ja volyymi	6336 m ² , 26050 m ³

⁴⁹ Ikonen rakennusinventoinnissa tästä laajennusvaiheesta ei ole lopputarkastustietoja, vain kuvat ja rakennuslupa vuodelta 1950. Laajennuksesta ei myöskään ole tarkempia tietoja. Ikonen, 2001. Ehkä laajennusta ei ole toteutettu.

Keskusvarasto sijoitettiin kojetehtaan (NN) eteläpuolelle rautatien viereen. Savimaan vuoksi varasto-osa sijoitettiin mäen päälle kalliopohjalle ja käytävällä muihin tiloihin yhdistetyt pakkaustilat sijoitettiin radan varteen. Itse varastorakennuksen lattia oli siis suoraan kantavan kallioperän päällä. Varaston välikatto suunniteltiin niin, että rakennuksen myöhempi korottaminen oli mahdollista.⁵⁰

Keskusvaraston rakentaminen aloitettiin kesäkuussa 1945. Alvar Aallon suunnittelema yksikerroksinen varastorakennus (I vaihe) oli 66 metriä pitkä ja 24 metriä leveä. Tilavuudeltaan rakennus oli ensimmäisen vaiheen jälkeen n. 12500 m³.⁵¹ Rakennuksen ensimmäinen osa, joka käsitti varaston, pakkaamon ja näitä yhdistävän käytävän (16 m pitkä, 10 m leveä), ns. "huokausten sillan", valmistui maaliskuussa 1946.⁵² Pakkaamossa sijaitsi myös huone laatikkojen tekoa varten sekä lautavarasto.

Pakkaamo-osan katon harja on huomattavasti rakennuksen keskiakselin länsipuolella. Harjaa on hiukan pyöristetty. Pakkaamo-osaan Aalto suunnitteli kaksi kattoikkunarakennelmaa, jotka yhä ovat olemassa. Ensimmäisen vaiheen varasto-osan katto oli pakkaamon katon peilikuva. Pakkaamo-osan eteläpuolelle Aalto suunnitteli 1946 ikkunattoman pystyaukkoisella vuoratuun lautavaraston⁵³. Tämän varaston paikalla on nyt pieni ikkunaton puurakenteinen varasto.

Aalto oli alun perin suunnitellut varastorakennuksen niin, että pitkää pohjois-etelä-suuntaista varasto-osaa voitaisiin jatkaa etelän päästä, samoin rakennuksen mahdollinen myöhempi korottaminen toisella kerroksella oli mukana jo alkuvaiheen suunnitelmissa. Vuoden 1947/1948 laajennuksessa varastohallia muutettiin korottamalla sitä yhdellä kerroksella ja jatkamalla sitä rinteen suuntaisesti eteläpäästä. Alvar Aalto suunnitteli myös rakennuksen laajennuksen vuonna 1947/1948⁵⁴. Tällöin idän puoleiseen rakennukseen tehtiin tasakatto. Aallon toimistosta laajennustöiden suunnitteluun osallistuivat ainakin arkkitehdit Airi Fröjdman ja Eliel Muoniovaara⁵⁵.

Varasto-osan toiseen kerrokseen sijoitettiin mm. varastonhoitajan huone sekä muita työhuoneita. Pohjoiselle päätyseinälle sijoitettiin kolme 2x4 m toimistohuonetta ja kolme 4x4 metrin suuruista toimistohuonetta sekä länsiseinälle 6x12 metrin suuruinen varastonhoitajan huone.⁵⁶ Huonejako on yhä alkuperäisen kaltainen. Varastonhoitajan huone on myöhemmissä muutostöissä puhkaistu.

Laajennusvaiheen (1947/1948) suunnitelmien mukaan keskusvaraston ulkoseinät tuli "slammata" karkean hiekka- ja pikkukivien sekaisella laastilla.⁵⁷

Vuonna 1963 rakennettiin Eskil Haldinin suunnittelemaa laajennusosa yhdyskäytävän eteläpuolelle sekä katos pakkaamo-osan ja yhdyskäytävän eteläpuolelle. Mielenkiintoinen yksityiskohta on katosta kannattavat I-palkit. Kahden lankun väliin on kiinnitetty loivasti aaltoileva vaneri. Tällä tavoin

⁵⁰ Nicklin, 1946: 10-11.

⁵¹ Larjomaa – Långhjelm, 1949: 9.

⁵² Larjomaa - Långhjelm, 1949: 9; Salmo, 1946: 7; Nicklin, 1946: 10.

⁵³ Tiedot lautavaraston toteutumisesta ovat ristiriitaisia. Alvar Aalto Säätiön julkaisema kirjanen *Alvar Aalto: Arkkitehti/Architect 1898-1976* (1999) mainitsee, että pakkaamon lautavarasto olisi toteutettu (s. 48). Göran Schildt puolestaan mainitsee, että Aalto on suunnitellut vuonna 1946 lautavarastoa, mutta Schildt ei mainitse rakennuksen toteutumisesta mitään. Schildt, 1994: 153. Alvar Aalto Arkistossa on vuodelle 1946 päivättyjä kyseisen lautavaraston piirustuksia. Valokuva-aineiston perusteella kyseisessä paikassa on ollut puurakennus, mutta sen yhdenpitävyyttä Aallon piirustusten kanssa on mahdotonta todeta.

⁵⁴ *Alvar Aalto: Arkkitehti/Architect 1898-1976*, 1999: 46. Schildt, 1994: 153. AAA: piirustuskokoelma.

⁵⁵ AAA: Strömberg – A.Aalto kirjeenvaihto 21.2.1947. Vuoden 1946 syksyyn asti Strömbergin suunnittelutoita Aallon toimistossa oli hoitanut arkkitehti Valter Karisalo. ABB: Rakennusosaston päiväkirjat.

⁵⁶ AAA: Strömberg – A.Aalto kirjeenvaihto 21.2.1947.

⁵⁷ AAA: Strömberg – A.Aalto kirjeenvaihto 23.7.1947.

palkeista on saatu kevyet, mutta kestävätkin. Palkit on maalattu tai kalkittu valkeaksi. Ensi silmäyksellä palkit vaikuttavat perinteisiltä I-teräspalkeilta. Palkkien aaltomaisuus saattaa viitata siihen, että Haldin on tarkoituksellisesti käyttänyt Alvar Aallolle tyypillistä muotoa ja materiaalia tässä yksityiskohdassa. Idän puoleisen seinustan lastauslavan katoksessa on samanlaiset palkit.

Annikki Nurmisen toimiston suunnitelmien mukaan muutettiin toisen kerroksen sisätiloja konepajakoulun tiloiksi vuonna 1973. Konepajakoulu siirtyi myöhemmin Vaasan Ammattikorkeakoulun alaisuuteen ja muutti pois tiloista. Rakennuksessa on suoritettu Jorma Mandellin suunnitelmien mukaan muutostöitä vuosina 1975/1976 (toisen kerroksen sisätiloja) ja 1981/1982. Toisen kerroksen toimistotilojen voimakkaan punainen väri on todennäköisesti 1970-luvun muutostöiden jäljiltä.

Keskusvaraston läheisyydessä, sen pohjoispuoleisella aukiolla, on sijainnut Alvar Aallon suunnittelema autovaaka ja siihen liittyvä pieni rakennus (1947/1948), jotka on purettu.

Kulttuurihistoriallinen merkitys

Keskusvarasto on ainoa säilynyt Alvar Aallon itsensä piirtämä rakennus tehdasalueella⁵⁸ ja sen vuoksi tärkeä konkreettinen muistuma Aallon merkityksestä alueen suunnittelijana ja yhtiön rakennustoiminnan ohjaajana. Aalto suunnitteli sekä alkuperäisen rakennuksen 1945/1946 että sen laajennuksen 1947/1948.

Alvar Aallon suunnitelmat näkyvät yhä selkeästi rakennuksen läntisessä osassa (ent. pakkaamo) mukaan lukien useita yksityiskohtia, kuten entisen pakkaamo-osan sisätilat, julkisivumateriaali ja pintakäsittely, pohjoisen lastauslavan tukevien pylväiden suojaus pyöristetyillä lankuilla, ulko-ovet, läntisen lastauslaiturin katto, päätykolmioiden ja räystään alaosan pystypanelointi ja värit sekä pakkaamo-osan kattoikkunat. Rakennuksen itäisen osan julkisivut ikkuna-aukotuksineen, toisen kerroksen pohjoispään toimistotilat sekä ulkoportaat kaiteineen ovat myös jäljitettävissä Alvar Aallon piirustuksista. Pakkausosan läntisen lastauslaiturin valaisimet ja kovaäänislaitteet ovat todennäköisesti alkuperäisiä, samoin ulko-ovet.

Valkea kalkittu tiilipinta muodostaa tummien puuosien kanssa voimakkaan kontrastin sekä materiaalin että värin suhteen. Kyseiset materiaalit ja värit olivat tyypillistä Alvar Aallon tuotannolle 1940-luvulla. Pakkausosaston ja varasto-osan toisen kerroksen sisätiloissa on jäljellä Aallon suunnittelema tilaratkaisu. Pitkät, matalat Aallolle tyypilliset ikkunanauhat korostavat rakennuksen horisontaalisuutta, toisin kuin esimerkiksi kojetehtaassa (NN). Ikkunanauhojen sijoittelu ja kokoerot luovat vaihtelua julkisivuihin. Ikkunat ovat pääosin alkuperäisen kokoisia ja alkuperäisillä paikoillaan.

Eskil Haldinin suunnittelemissa laajennuksissa on selkeästi havaittavissa Alvar Aallon perusilme. Toimiessaan Alvar Aallon kanssa yhteistyössä 1940-luvun loppupuolella Haldin omaksui Aallon suunnitteluperiaatteet ja muotokielen ja sovelsi näitä myöhemmissä suunnitelmissaan.

Sisätilojen väriyksessä on myöhempien muutostöiden yhteydessä käytetty voimakkaita värejä 1970-luvun tyyliin.

Kokonaisuutena keskusvaraston (TK) rakennus on arkkitehtonisesti korkealaatuista suunnittelutyötä ja erottuu tyyliltään alueen muista rakennuksista. Keskusvaraston läheisyydessä sijaitsevat varastorakennukset (VR ja VK)

⁵⁸ Tosin kontaktoritehdasta (RR) voidaan myös pitää Alvar Aallon suunnittelutyönä, vaikka konkreettisen piirustustyön suoritti yhtiön rakennusosasto ja sen työntekijät Egil Nicklin ja Eskil Haldin Alvar Aallon ohjatessa työtä. Samoin Alvar Aalto ohjasi myös moottoritehtaan (BB) suunnittelua ja rakentamista.

noudattavat samaa tyyliä ja muodostavatkin tyylillisesti yhtenäisen kokonaisuuden.

Keskusvaraston (TK) rakennuksessa yhdistyvät toisaalta Alvar Aallolle tyypillinen 30-luvun modernismi valkoisine pintoineen ja kapeine ikkunanauhoineen sekä toisaalta 1940-luvun orastava humanistinen suuntaus, jossa korostuvat pehmeät muodot ja puun monipuolinen käyttö.

Kulttuurihistoriallinen arvottaminen: sr-3

(rakennustaiteellisesti ja kulttuurihistoriallisesti arvokas rakennus, ei saa purkaa, arvot säilytettävä, ennallistavat korjaukset suositeltavia)

Keskusvarasto on Alvar Aallon suunnittelema 1945-1948, ja on tyypillisin aaltomainen rakennus alueella. Monet rakenteelliset ratkaisut ja yksityiskohdat heijastavat selkeästi Aallon käden jälkiä, mm. kattoikkunat, kaiteet ja betonipylväiden puurimoitukset. Rakennus on konkreettinen ja tärkeä muistuma Aallon merkityksestä alueen suunnittelijana ja yhtiön rakennustoiminnan ohjaajana. Myöhemmät laajennusosat on suunnitellut mm Eskil Haldin (1948-1963) ja Annikki Nurminen (1973), Aallon tyyliä tiukasti seuraten.

Rakennus kuuluu Strömbergin alueen ensimmäiseen rakennusvaiheeseen. Paikalla muuratut tiiliseinät joissa vaalea kalkkirappaus, tummat puuosat.

Rakennuksen nimi Alkuperäinen nimi

VK Avokatos

Sijainti
Suunnittelija
Rakennustapa

Kerrosluku
Pinta-ala ja volyymi

Virtaviiva 18
Bertel Liljeqvist 1949/1952
Pilari-palkkirakenne (paikalla valettu). Seinät muurattu ja rapattu. Räystäään alukset ja päätykolmiot pystylaudoitettu (tumma väritys). Satulakatto.
Yksikerroksinen korkea avohalli
1850 m²; 21300 m³

Rakennushistoria

Bertel Liljeqvistin suunnitelmien mukaan rakennettiin avokatos 1949/1952. Rakennus sijaitsee alueen länsilaidalla yleisen rautatien läheisyydessä. Paikalla valettu betoninen pilari-palkkirakenne kannattaa kattoa. Yläpohjarakenteeksi mainitaan Asbestwood⁵⁹. Pilareissa on kannattimet nostureille. Yksi nosturi on edelleen paikallaan. Katoksen itäisivulla on koko rakennuksen pituinen seinä, pohjois- ja eteläisivulla noin 2/3 pituudelta. Eteläiseen päätyyn on puhkaistu myöhemmin oviaukko. Katoksen avonaisen osan läpi kulkee kaksi pistoraidetta, jotka ovat aikoinaan jatkuneet keskusvarastolle (TK) ja kojetehtaalle (NN). Varasto toimi vielä 1972 rautavarastona.

Kulttuurihistoriallinen merkitys

Katos on alueen varhaisempia tavaran kuljetukseen ja varastointiin liittyviä rakennuksia lähellä yleistä rautatietä. Rakennuksen selkeä ja yksinkertainen muotoilu perustuu sen käyttötarkoitukseen. Rakennuksen läpi kulkevat pistoraideet, nosturi katonrajassa sekä sisäkatossa säilyneet alkuperäiset valaisimet ovat mielenkiintoisia yksityiskohtia, jotka kertovat rakennuksen alkuperäisestä käytöstä. Rakennus kuuluu tyyliltään kiinteästi läheiseen keskusvarastoon (TK), vaikka onkin eri arkkitehdin työtä. Katon muoto ja pystylauditus kattorakenteissa väriyksineen luo yhtenäisen vaikutelman keskusvaraston kanssa. Rakennus osoittaa oivallisesti Alvar Aallon voimakkaan vaikutuksen alueen varhaisvaiheiden suunnittelussa.

⁵⁹ Ikonen, 2001.

**Kulttuurihistoriallinen
arvottaminen sr-9**

*(alueen luonteen tai historian kannalta merkittävä rakennus, säilyttäminen
suositeltavaa)*

Katosrakennus on Bertel Liljeqvistin suunnittelema ja valmistui v. 1952. Paikalla muurattu tiili, valkoinen rappaus, tummat puuosat. Rakennus toistaa väriltään ja muodoltaan Keskusvaraston henkeä ja osoittaa siten Alvar Aallon voimakasta vaikutusta alueen varhaisvaiheiden suunnittelussa. Rakennus on huolellisesti suunniteltu, suurikokoinen ja näyttävä esimerkki teollisuusarkkitehtuurin monesta erilaisesta rakennustyyppistä.

**Rakennuksen nimi
Alkuperäinen nimi**

**VR
Puinen avokatos (sirkkelivaja)**

Sijainti	Virtaviiva 10
Suunnittelija	Eskil Haldin 1952
Rakennustapa	Hirsirunkoinen, lautavuorattu avokatos. Satulakatto. Tukirakenteet kiinnitetty pulteilla. Etujulkisivu aukotettu, alun perin oveton.
Kerrosluke	Yksikerroksinen matala rakennus.
Pinta-ala ja volyyymi	336 m ² ; 1440 m ³
Rakennushistoria	<p>Vuonna 1952 rakennettiin keskusvaraston (TK) eteläpuolelle avokatos Eskil Haldinin suunnitelmien mukaan. Katoksessa on sijainnut suuri sirkkeli, jota ilmeisesti käytettiin pakkauslaatikoihin tulevan puutavaran työstämiseen. Rakennuksen tukirakenteena on hirsikehikko, joka on kiinnitetty pulteilla. Julkisivut on vuorattu pystylaudoituksella ja käsitelty tummalla värillä. Rakennuksen päädyissä on räystäiden alla koko harjan pituudelta jätetty pystylaudoitukseen rakoja ilmanvaihtoa varten. Nämä tuuletusaukot on selvästikin lainattu Aallon tekemistä pakkaamon lautavaraston piirustuksista⁶⁰. Etujulkisivun aukkojen reunat on viistottu, mikä antaa rakennukselle huolitellun ulkoasun. Rakennuksen pääjulkisivuun on myöhemmin lisätty lukittavia liukuovia.</p> <p>Suullisen tiedon mukaan rakennus tai sen runko olisi siirretty Lapista, missä se olisi toiminut Lapin sodan aikana saksalaisten autokatoksena. Pulttikiinnitys voi viitata rakennuksen siirrettävyyteen, mutta asiasta ei löydy mainintoja asiakirjalähteissä.</p>

**Kulttuurihistoriallinen
merkitys**

Ulkoasultaan ja sijaintinsa puolesta rakennus kuuluu keskusvaraston (TK) ja avokatoksen (VK) kanssa samaan ryhmään. Lautavuoraus värityksineen, satulakatto ja yksityiskohdat luovat näiden rakennusten yhtenäisen tyylin. Huolitellut yksityiskohdat (tuuletusaukot, oviaukkojen muotoilu) osoittavat myös käyttönsä puolesta vähäpätöisempienkin rakennusten olleen tärkeitä yhtiön imagon viestimiä ja sen vuoksi huolella suunniteltuja. Vaikka nämä kolme samantyylistä rakennusta (TK, VK, VR) ovatkin kaikki attribuoitu eri suunnittelijoille (Alvar Aalto, Bertel Liljeqvist, Eskil Haldin), on niissä kaikissa noudatettu tiettyjä yhtenäisiä periaatteita ja piirteitä.

**Kulttuurihistoriallinen
arvottaminen: sr-9**

*(alueen luonteen tai historian kannalta merkittävä rakennus, säilyttäminen
suositeltavaa)*

Katos kuuluu vaatimattomampana rakennuksena samaan ajalliseen ja tyylliseen ryhmään kuin Keskusvarasto TK ja avokatos VK, joissa on

⁶⁰ AAA: piirustuskokoelma.

yhdistetty vaaleat seinäpinnat ja tummaksi kyllästetty puu. Rakennukseen liittyvä tieto, että se olisi toiminut saksalaisten joukkojen autotallina Lapissa sotien jälkeen, on mielenkiintoinen, mutta tietoon ei ole saatu varmistusta. Virallisesti huolella suunniteltu katos on Eskil Haldinin käsialaa.

IV - KONTAKTORITEHTAAN ALUE

Rakennuksen nimi Alkuperäinen nimi	RR Kontaktoritehdas
Sijainti	Strömbergin puistotie 4
Suunnittelijat	Alvar Aalto / Egil Nicklin / Eskil Haldin 1946/1948 Laajennus (niklaamo eteläpuolelle): Eskil Haldin 1965/1967 Muutos (2. ja 3. krs, mm. ikkunat): Annikki Nurminen 1988/1989
Rakennustapa	Paikalla muurattu, rapattu julkisivu. Paikalla valettu pilari-palkkirakenne. Tasakatto.
Kerrosluvu	Runko-osa (ent. tehdasosa) 3-kerroksinen, länsipuolen siivet 1-kerroksisia, eteläpäädyn lisärakennus (ent. niklaamo) 1-kerroksinen.
Pinta-ala ja volyymi	8973 m ² ; 43200 m ³
Rakennushistoria	Järjestyksessään kolmas tehdas Vaasassa, kontaktoritehdas, rakennettiin vuosina 1946/1948. Tehtaan lattia-ala oli 5400 m ² kolmessa kerroksessa ja rakennuksen tilavuus noin 40000 m ³ . Tehdasrakennusta kiersi korkeat ikkunarivistöt. Alakerrassa tapahtui raaka-aineiden ja puolivalmisteiden vastaanotto: mm. kuparituotteita Outokummusta, posliinia Turusta ja valurautatuotteita Högforsista. Alkukäsittelyn (puhdistus, hitsaus, maalaus) jälkeen tuotteet siirrettiin toiseen kerrokseen konetyöstöön ja tarkistukseen. Kokoomaosasto sijaitsi kolmannessa kerroksessa. Tehtaassa tuotettiin pääasiassa kontaktoreita, valssikytkimiä, veitsikytkimiä sekä korkeajännitevalaisimia. ⁶¹ Rakennuksen sisäänkäyntien viereisissä siipiosissa sijaitsi voileipäruokasälejä ja muita sosiaalituloja, toimistotiloja sekä piirustusosasto. Tehtaan suunnittelijasta on olemassa monenlaista tietoa. Vanhemmassa kirjallisuudessa tehdasta pidetään Alvar Aallon suunnittelemana. Strömbergin rakennusosaston päiväkirjojen mukaan Aalto ohjasi kontaktoritehtaan suunnittelua aina paikanvalinnasta, pääpiirustuksiin ja yksityiskohtiin. 5.6.1946 pidetyssä kokouksessa päätettiin mm., että Aalto suunnittelee kuoren ja siivet, Nicklin yksityiskohdat. Aalto oli lähettänyt kontaktoritehtaan piirustukset juuri ennen kyseistä kokousta. Aallon hyväksyntää haettiin tosin myös yksityiskohdille. Eräs paljon puhuttanut rakennuksen osa oli mm. sisäänkäyntien katokset. ⁶² Kirjeenvaihdon perusteella ⁶³ Alvar Aalto ohjasi kontaktoritehtaan suunnittelua hyvinkin yksityiskohtaisesti ainakin vuoteen 1947 asti. Liisa Ikonen on rakennusinventoinnin yhteydessä löytänyt rakennuksesta kaksi lähes samanlaista piirustusarjaa, joista toisen on allekirjoittanut Egil Nicklin ja toisen Eskil Haldin. Piirustuksissa on eroja julkisivudetaljeissa ja vähäisessä määrin sisätiloissa. Todennäköisesti Nicklin on aloittanut tehtaan suunnittelun, mutta Nicklinin siirryttyä vuonna 1947 Strömbergiltä SAFA:n Standardisoimislaitoksen palvelukseen työ on siirtynyt Haldinille. Kontaktoritehdas valmistui vuonna 1948.

⁶¹ Larjomaa - Långhjelm, 1949: 9, 24-25; Cronström, 1949: 420.

⁶² ABB:n arkisto, Rakennusosaston päiväkirjat.

⁶³ Alvar Aalto arkisto, ABB:n arkisto.

Alvar Aalto suunnitteli kontaktoritehtaan aamiaisruokasalien eli voileipäruokasalien sisustuksen⁶⁴.

Kun yhtiö vuonna 1951 ryhtyi valmistamaan peltikoteloituja keskuksia ja kojeita, päätettiin galvanoimistyöt siirtää kontaktoritehtaalle, mikä puolestaan aiheutti tilojen uudelleenjärjestelyjä. Kolmannen kerroksen varasto siirrettiin pois ja tilat yhdistettiin täyspitkäksi saliksi. Eteläiseen toimistosiipeen sijoitettiin kemiallinen laboratorio.⁶⁵ Rakennusta laajennettiin eteläpäädyistä vuonna 1967 Haldinin suunnittelemalla yksikerroksisella niklaamalla. 1980-luvun lopulla Annikki Nurmisen toimisto laati sisätilojen muutossuunnitelmat, joissa mm. kolmannen kerroksen julkisivuaukosta muutettiin peittämällä korkeiden tehdassalin ikkunoiden yläosat. Julkisivujen luonne muuttui radikaalisti tässä muutostyössä.

Alvar Aalto suunnitteli kontaktoritehtaan yhteyteen, sen itäpuolelle muuntamorakennus (1947/1949), johon Aalto suunnitteli turvekaton⁶⁶. Rakennus on myöhemmin purettu.

Kulttuurihistoriallinen merkitys

Kontaktoritehtaan (RR) rakennuksen sijoittaminen ympäristöön noudattaa Alvar Aallon alueelle laatimaa kokonaissuunnitelmaa, jossa tehdasalue koostuisi pienistä 3-4-kerroksisista tehdasrakennuksista. Vaikka rakennuksen perusrakenne (tehdasosa ja kaksi edessä olevaa siipirakennusta) muistuttaa paljon aiemmin rakennettua moottoritehdasta (BB), on toteutuksessa päädytty erityisesti sosiaali/toimistosiipien osalta melko erilaiseen tilojen ryhmittelyyn. Tehdasosan ikkuna-aukutus on samankaltainen kuin moottoritehtaassa. Sosiaali/toimistotilat on sijoitettu tehdasosan eteen kahteen matalaan siipirakennukseen, joiden yhteydessä on sisäänkäynnit tehtaaseen. Porraskäytävät muodostavat tehdasosasta irtoavan ulokkeen.

Porraskäytävien pohjoissivun korkeat vertikaalit ikkunauhat ja länsi- ja eteläsivun suuret kulman yli kiertyvät, hieman ulkonevat ikkunarudut antavat rakennukselle oman, moottoritehtaasta poikkeavan leiman. Näissä piirteissä on ilmiselviä vaikutuksia mm. modernistisen teollisuusarkkitehtuurin kulttirakennukseksi nousseesta Walter Gropiuksen ja Adolf Meyerin suunnittelemasta Fagus-tehtaasta (Alfeldt, Saksa, 1911-1916) ja Arthur von Schmalenseen ja Eskil Sundahlin Luman lampputehtaasta (Tukholma, 1930).

Suuret ikkunapinnat antavat portaikoille juhlallisen tunnelman. Ne korostavat tehdasrakennuksen statusta sodanjälkeisessä Suomessa. Porraskäytävien sisätilat ovat hyvin säilyneet useissa muutostöissä. Tehdasosassa on säilynyt alkuperäinen tavarahissi.

1980-luvun muutostöissä on kolmannen kerroksen kerroskorkeutta muutettaessa kattoa laskemalla häivytetty tehdassalin tuntu. Samalla korkeat ikkuna-aukot on peitetty yläosastaan, mikä särkee julkisivujen jäsentelyä ja rytmiä. Ennallistavat muutokset ovat suositeltavia näiltä osin. Rappauksen korjauksessa ja julkisivujen pintakäsittelyssä tulisi pyrkiä käyttämään alkuperäisen kaltaisia materiaaleja ja värejä, kuten muissakin 1940- ja 1950-luvun rakennuksissa.

⁶⁴ AAA: piirustuskokoelma.

⁶⁵ *Perhelehti* 5/1951: 7-9. Tätä muutostyötä ei mainita Ilosen rakennusinventoinnissa.

⁶⁶ Göran Schildtin mukaan muuntajarakennuksessa oli turvekatto. Schildt, 1994: 153. Todennäköisesti sitä ei kuitenkaan toteutettu, sillä Strömbergin ja Alvar Aallon toimiston välisen kirjeenvaihdon mukaan Vaasan kaupungin asemakaavoitetulla alueella ei hyväksytty turvekattoisia rakennuksia. ABB:n arkisto. Kirjekopio 7.3.1947. Turvekatto on Alvar Aalto Arkiston piirustuksissa mukana. AAA: piirustuskokoelma.

Aalto oli suunnitellut turvekaton rivitaloasuntoalueen sauna-pesutuparakennukseen, mutta kaupungin rakennusviranomaiset eivät hyväksyneet ratkaisua. Mikkonen, 1997.

**Kulttuurihistoriallinen
arvottaminen: sr-3**

(rakennustaiteellisesti ja kulttuurihistoriallisesti arvokas rakennus, ei saa purkaa, arvot säilytettävä, ennallistavat korjaukset suositeltavia)

Rakennuksen on virallisesti suunnitellut Egil Nicklin 1946, mutta kirjeenvaihdosta päätellen Alvar Aalto on hyvin yksityiskohtaisesti antanut ohjeita rakentamisesta sekä Nicklinille että yhtiön rakennusmestari Eskil Haldinille. Rakennus edustaakin hyvin pitkälle Alvar Aallon ajatuksia Strömbergin tehdasalueen toteutuksesta.

Rakennus kuuluu alueen ensimmäiseen rakennusvaiheeseen, jonka rakennuksissa yleensä käytettiin paikalla muurattua tiiltä sekä vaaleata rappausta.

Rakennus on ajalleen tyypillinen kerrostalomainen tehdas, jossa funkistyyliin sisustetut porrashuoneet on sijoitettu erilliseen ulostyöntyvään siipiosaan. Erityisesti rakennuksen ikkunapintojen jäsentely heijastaa vaikutteita 1900-luvun alkupuolen modernistisesta teollisuusarkkitehtuurista, ja sen nimekkäimmistä edustajasta Walter Gropiuksesta ja Bauhaus-tyylistä.

Rakennuksen ylempien kerrosten ikkunat on muutettu ja niitten palauttaminen alkuperäiseen muotoonsa olisi suotavaa.

Rakenteen nimi

Polkupyöräkatokset ja kiveykset

Suunnittelija
Rakennustapa

Alvar Aalto 1947/1948
Luonnonkivistä muuratut polkupyöräkatokset. Puurakenteinen pulpettikatto. Kiveykset luonnonkivistä muurattuja.

Rakennushistoria

Alvar Aalto suunnitteli kontaktoritehtaan (RR) edustalle polkupyöräkatoksia ja luonnonkivimuureja viheristutuksia varten. Joidenkin suunnitelmien mukaan pyöräkatoksia on sijoitettu kolmeen pohjois-eteläsuuntaiseen jaksoon⁶⁷. Tällä hetkellä pyöräkatoksia on kahdessa vastakkaisessa jaksossa, molemmat polveillen neljänä osana. Alaosa on muurattu luonnonkivistä, katos on tummaksi käsiteltyä puuta. Samaan suunnitelmaan kuului myös kontaktoritehtaan edustalle sijoitettuja 40-70 cm korkuisia ja 40 cm levyisiä kivimuureja, joiden päällä on syvennys viheristutuksia varten. Kivimuurit sijaitsevat Alvar Aallon arkistosta löytyneiden piirustusten mukaisilla kohdilla. Osa muureista on todennäköisesti poistettu lännestä tulevan ajotien edestä. Tehdasalueella on myöhemminkin jatkettu kivimuuriteemaa viheristutuksia varten esim. kojeistotehtaan (KT) edustalla.

Kulttuurihistoriallinen
merkitys

Polkupyöräkatokset ja kivimuurit kuvastavat Alvar Aallolle tärkeitä periaatteita luonnonmateriaalien monipuolisesta käytöstä ja rakennetun ympäristön sulavasta sovittamisesta luontoon. Rakenteellisesti ne korostavat alueen metsämaisemallista luonnetta. Sisällöllisesti ne muistuttavat ajasta, jolloin polkupyörä oli erittäin tärkeä kulkuneuvo työmatkoja taittaessa ennen autojen yleistymistä. Nämä rakennelmat voisivatkin toimia esikuvina sekä alueen ympäristön kehittämisessä luontoa korostaen että polkupyöräilyn edistämisessä.

Kivimuurit viheristutuksineen ovat merkittävä maisemallinen elementti. Muuriteemaa on jatkettu alueella myöhemminkin, ensin luonnonkivistä muurattuina, myöhemmin betonista valettuina. 1970-luvulta eteenpäin on tehtaiden sisäänkäyntien tuntumaan rakennettu betonisia muureja, joista tosin puuttuu ura istutuksia varten.

⁶⁷ AAA: Piirustuskokoelma, 79/68, 30.10.47.

Kulttuurihistoriallinen
arvottaminen: sr-10

(säilytettävä rakennelma)

Alvar Aallon v. 1947 suunnittelema polkupyörien pysäköintitila on rakennettu harmaakivestä ja tummaksi kyllästetystä puusta. Polkupyörätelineet ovat esimerkki Alvar Aallon pyrkimyksestä luonnonläheisyyteen ja inhimillisyyteen, mahdollisimman viihtyisän ja siten myös tuottoisan, teollisuusympäristön luomiseksi. Katetut polkupyörätelineet ovat erittäin tyylikkää ja Aalto on ne hienovaraisesti sovittanut luonnonmaisemaan. Polkupyörien pysäköinti muistuttaa myös siitä, että alueelle ja alueen sisällä alun perin liikuttiin pääasiallisesti polkupyörällä.

V – SOSIAALIRAKENNUS

Rakennuksen nimi <u>Alkuperäinen nimi</u>	TSK <u>Sosiaalirakennus ja entinen Pääportti</u>
Sijainti	Muottitie 5
Suunnittelijat	Eskil Haldin 1950/1952 Muutos (sisätilat ja julk.): Annikki Nurminen 1976/1977
Rakennustapa	Porttirakennus vuorattu kapeilla pystyrimoilla. Tasakatto. Sosiaalirakennus on Ikosen rakennusinventoinnin mukaan betonirunkoinen, rapattu julkisivu ⁶⁸ . Satulakatto.
Kerrosluku	1
Pinta-ala ja volyyymi	899 m ² ; 2820 m ³
Rakennushistoria	Vuonna 1944 rakennettiin silloisen maantien varteen nykyisen Pohjoisportin luoteispuolelle portinvartijanrakennus ⁶⁹ . Rakennus toimi ensimmäisenä ja tuolloin ainoana porttina tehtaalle. Vuonna 1950 Eskil Haldinin suunnitteleman sosiaalirakennuksen yhteyteen rakennettiin uusi porttirakennus (nykyisin Pohjoisportti). Entinen portinvartijanrakennus (1944) purettiin. Sisäänkäynti tehtaalle siirtyi kulkemaan sosiaalirakennuksen sivuitse, jolloin suora väylä Kojetehtaan (NN) ohi avattiin. Nykyinen Pohjoisportti toimi tehtaan pääporttina 1970-luvulle saakka. Porttirakennuksessa oli portinvartijan lisäksi tilat myös tehtaan poliiseille ⁷⁰ . Portilla oli ympärivuorokautinen poliisivartio, sillä sodan jälkeen kuului vartiointiosastoon mm. neljä poliisia ⁷¹ . Kiinteästi porttirakennuksen viereen rakennettiin sosiaalikonntori, johon sijoitettiin sosiaalitoimisto, henkilötoimisto, huoltokonttori sekä ensiapuasema. Kellarikerrokseen oli tarkoitus sijoittaa arkisto. ⁷² Poliklinikka sijoitettiin vuonna 1972 keskuskonttorin (SO) rakennukseen ja vuonna 1973 muutti tehtaan osto-osasto vastaavasti sosiaalirakennukseen keskuskonttorista ⁷³ .

⁶⁸ Ikonen, 2001. Sosiaalirakennus valmistui samaan aikaan jakelumuuntajatehtaan (FF) ja tämän apurakennusten kanssa. Sen vuoksi voisi olettaa, että sosiaalirakennuksessa olisi käytetty samoja materiaaleja kuin muissa samanaikaisissa rakennuksissa. Siinä tapauksessa seinät olisi muurattu paikalla ja rapattu.

⁶⁹ Nicklin, 1946: 11. Rakennuksesta ei ole tietoja Ikosen rakennusinventoinnissa.

⁷⁰ ABB:n arkisto, Rakennuspiirustukset.

⁷¹ 50 vuotta teollista toimintaa Strömberg Parkissa. Strömbergillä Vaasassa, 1994: 9.

⁷² Perhelehti 2/1950: 3.

⁷³ Henkilökuntalehti Huhtikuu 1973.

Sosiaalirakennuksessa toimi tehtaiden kerhokeskus vuodesta 1977 alkaen⁷⁴. Rakennus on toiminut henkilökunnan kokous- ja virkistystiloina. Pohjakerrokseen on rakennettu ampumarata⁷⁵. Muutostöissä on porttirakennuksen pyöreäkulmainen tasakatto muutettu kulmikkaaksi.

Kulttuurihistoriallinen merkitys

Nykyinen Pohjoisportti oli vuodesta 1952 tehtaan pääportti ja osoittaa myös tehdasalueen silloisten toimintojen pääalueen, minkä vuoksi rakennus on historiallisesti merkittävä tekijä. Porttirakennus on lähes alkuperäisessä asussaan (vartijanluukut, julkisivurimoitus). Rakennuksen alun perin pyöreäkulmainen katto on vaihdettu kulmikkaaseen.

Sosiaalirakennus porttirakennuksineen on hyvä esimerkki 1950-luvun pienimuotoisesta rakentamisesta ja kuuluu jakelumuuntajatehtaan (FF) sekä tämän apurakennusten (VL, VO, kaasulaitos) kanssa samaan rakennusvaiheeseen. Rakennus on toiminut useissa eri käyttötarkoituksissa, joten sillä on hyvin rikas historia.

Ikosen rakennusinventoinnin mukaan porttivahdintiloissa on säilynyt vanhoja teknisiä viestintä- ja kuluvalvontalaitteita.

Kulttuurihistoriallinen arvottaminen: sr-9

(alueen luonteen tai historian kannalta merkittävä rakennus, säilyttäminen suositeltavaa)

Sosiaalirakennuksen yhteydessä sijaitsevasta Pohjoisportista tuli alueen pääportti, kun pääkulkutietä alueelle muutettiin alkuperäiseltä paikaltaan tehdasalueen itärajaa pitkin hieman etelämmäksi. Pohjoisportti osoittaa siten pääportin paikan vuosien 1952 ja n. vuoden 1970 välillä. Porttirakennus on tyyllisesti säilynyt alkuperäisessä 1950-luvun asussaan julkisivurimoituksineen ja vartijanluukkuineen. Portinvahdin tiloissa on säilynyt vanhoja teknisiä viestintä- ja kulunvalvontalaitteita.

VI - MUUNTAJATEHTAAN (FF) ALUE

Rakennuskokonaisuuden nimi **FF**

Useita rakennuksia (ks. alla rakennuskohtainen esittely)

Rakennushistoria

1940-luvun lopulla jatkettiin alueen rakentamista pieniin tuoteryhmittäin eriytettyihin rakennuksiin. Jakelumuuntajatehdas, konttorirakennus, suurmuuntajatehdas ja korkeaännitelaboratorio sijoitettiin teollisuusalueen kaakkoiskulmaukseen. Nykyinen FF rakennuskokonaisuus koostuu useasta eri vuosikymmeninä rakennetuista yksiköistä ja osista muodostaen rikkaan ja monimuotoisen rakennusmassan.

⁷⁴ Henkilökuntalehti 1/1978: 16-21.

⁷⁵ Ikonen, 2001.

Muuntajatehtaat olivat aluksi kaksi eri rakennusta, joiden yhteyteen jakelumuuntajatehtaan vierelle rakennettiin vuonna 1951 konttorirakennus, joka sosiaalityötoineen palveli molempia muuntajatehtaita. Konttorirakennuksesta oli käytävä jakelumuuntajatehtaaseen, joka purettiin vuoden 1978 muutostöiden yhteydessä. Muuntajatehtaat kasvoivat yhteen vuonna 1966, jolloin tehtaiden länsipäätyyn rakennettiin pohjois-eteläsuuntainen halli.

Tehdasrakennusten yhteyteen rakennettiin myös kaasulaitos, öljykeskus ja lämpökeskus, johon sijoitettiin myös puusepänverstas. Rakennusten suunnittelusta vastasi yhtiön teknillinen johtaja Waldemar Aldén. Arkkitehtinä käytettiin alkuvaiheessa teollisuusarkkitehtina tunnettua Bertel Liljeqvistiä. Eskil Haldin vastasi laajennustöistä vuosina 1953-1974. Sen jälkeen Annikki Nurminen toimisto ja vähäisessä määrin myös yhtiön rakennusmestari Jorma Mandellin suunnittelivat muutos- ja laajennustyöt muuntajatehtaille. Rakennuksiin on tehty useita muutoksia vuoden 1975 jälkeen.

Rakennusrykelmään on vedetty kaksi pistoraidetta. Raiteet menevät suurmuuntajatehtaan sivuise pohjois-eteläsuuntaisten laajennusosien lävitse. Raiteesta on ollut pistoraideyhteys myös korkeajännitelaboratorioon pohjoisteitse. Raide muuntajatehtaille on yhä käytössä, lähinnä raskaiden valmisteosien kuljettamiseksi tehtaille.

Kulttuurihistoriallinen merkitys

Muuntajatehtaan alue on muotoutunut vuosien 1950-1989 välisenä aikana kuvastaen teollisuusrakentamiselle tyypillistä kerrostuneisuutta ja muodostaa moni-ilmeisen ja monimuotoisen rakennusmassan. Alueen rakennuksia tulisikin tarkastella kokonaisuutena. Visuaalisesti vaikuttavimmat kokonaisuudet ovat 1950-luvun alkupuolella muotoutuneet paikalla muuratut ja rapatut rakennukset (Bertel Liljeqvist, Eskil Haldin) sekä 1960-luvun loppupuolella ja 1970-luvulla syntyneet kalkkikiiekkatiilipintaiset laatikkomaiset elementtitekniikalla valmistetut teollisuushallit ja muut rakennukset (Eskil Haldin, Annikki Nurminen). Näin rakennuskokonaisuudessa sulautuvat yhteen kaksi eri aikakausilla yleistä teollisuusrakentamistapaa ja rakennustekniikkaa.

Teollisuustilat ovat pääasiassa hallimuotoisia. Näissäkin voidaan nähdä kaksi erilaista teollisuushallityyppiä: 1950-luvun basilikatyyppiset hallit kattolyhtyineen ja 1970-luvun laatikkomaiset hallit. Rakennusryhmään kuuluu kaksi eriaikaista toimisto/sosiaalityötojen rakennusta (HH ja vuosien 1965/1982 toimisto/tutkimuslaitos). Lisäksi teollisuushallien yhteydessä on toimisto/sosiaali- ja muita aputiloja. Rakennusryhmän pienet rakennukset, kuten kaasulaitos, korkeajännitehallin edessä sijaitseva lämmityskeskus (VL) sekä öljykeskus (VO) 1950-luvun alusta, kuuluvat toiminnallisina osina rakennuskokonaisuuteen. Tyypillistä on, että 1950-luvulla nämä pienet apurakennukset sijoitettiin erilleen omiksi yksiköikseen noudattaen Alvar Aallon suunnitelmaa. Myöhemmin vastaavanlaiset apurakennukset sen sijaan "liimattiin" tehdasrakennusten kylkeen.

Rakennusryhmästä erottuu kaksi näyttävää julkisivua: 1950-luvulla rakennettu korkeajännitelaboratorion kaarihallin vertikaalein lasitiilinauhoin korostettu läntinen julkisivu sekä 1970-luvun itäisimmän pohjois-eteläsuuntaisen laajennusosan lasitettu sisäänkäynti. Nämä muuntajatehtaiden rakennusryhmän eri puolilla sijaitsevat julkisivut kertovat myös rakennusryhmän sijoittumisesta omana aikanaan tehdaskokonaisuuteen. 1950-luvulla muuntajatehtaan edustusjulkisivu oli nimenomaan länteen avautuva kaarihallin ikkunajulkisivu. 1970-luvulla avattiin muuntajaportti uudeksi sisäänkäynniksi porttirakennuksineen, jolloin vuoden 1974/1975 laajennusosasta tuli muuntajatehtaille tuon ajan tärkein julkisivu. Laselementti on molemmissa julkisivuissa keskeinen, joskin toteutustapa on hyvin erilainen.

Teollisuushallit, joissa käsitellään ja valmistetaan raskaita tuotteita, ovat mittakaavaltaan vaikuttavia tilakokonaisuuksia. Niiden yhteydessä olevat pienen

mittakaavan toimisto- ja sosiaalitalat sekä muut apurakennukset muodostavat kontrastin teollisuushallien väljyydelle ja mitoille.

Rakennuksen nimi	FF
<u>Alkuperäinen nimi</u>	<u>Jakelumuuntajatehdas</u>
Sijainti	Strömbergin puistotie 15 – Dynamotie 4
Suunnittelijat	Bertel Liljeqvist 1950/1951 Muutos (sisätilat): Eskil Haldin 1953 Muutos (sisätilat): Eskil Haldin 1961 Laajennus itään: Eskil Haldin 1955/1961 Laajennus (sisätilat tsto): Eskil Haldin 1974/1975
Rakennustapa	Sisätilojen muutos (kiinteistöpalvelun tilat): Annikki Nurminen 1979/1981 1. vaihe (1950/1951): Paikalla muurattu, rapattu julkisivu. Pilari-palkkirakenne (paikalla valettu). Tehdashallissa loiva satulakatto, jonka harjalla kapea kattolyhty. Huopakate. Laajennus (1955/1961): Paikalla puhtaaksi muurattu. Pilari-palkkirakenne. Loiva satulakatto, jossa harjan suuntainen kattolyhty. Julkisivut kalkkihiekkatiiltä.
Kerrosluku	Tehdashallit yksikerroksisia. Laajennusosan (1974/1975, 1979/1981) toimisto-osa kaksikerroksinen.
Rakennushistoria	<p>Muuntajia oli koottu Vaasan kojetehtaalla jo vuodesta 1949 alkaen. Vuonna 1949 yhtiö teki päätöksen koko muuntajatuotannon siirtämisestä Vaasaan. Jakelumuuntajatehdas valmistui vuoden 1950 lopulla ja tuotanto käynnistyi siellä vuoden 1951 alussa.⁷⁶ Jakelumuuntajatehtaan suunnitteli arkkitehti Bertel Liljeqvist vuonna 1950. Rakennus muurattiin tiilestä ja julkisivut rapattiin. Rakennuksessa on loiva satulakatto, jonka harjalla on lasitiilestä valmistettu kattolyhty. Kattolyhty ei yllä koko rakennuksen pituudelle. Tämä perinteinen konepajarakennuksista tuttu rakennusmuoto toistuu myös Liljeqvistin suunnittelemassa suurmuuntajatehtaan rakennuksessa. Tehdassalin 16-ruutuiset ikkunat ovat leveät ja suurikokoiset kiertäen tehdashallin ympäri.</p> <p>Rakennustoiminnan siirtyessä tehdasalueen kaakkoiskulmaan, vedettiin muuntajatehtaille pistoraide rautavaraston (VK) ohi. Kontaktoritehtaalta (RR) rakennettiin noin kilometrin mittainen maantie muuntajatehtaille. Tien alle rakennettiin maanalainen käytävä eli kulvertti, jonne sijoitettiin vesi- ja lämpöjohdot sekä pien- ja suurjännitekaapelit.</p> <p>Muuntajatehdasta jatkettiin vuonna 1961 itään päin yhtiön rakennusosaston päällikön Eskil Haldinin suunnittelemana 61 metriä pitkällä ja 41 metriä leveällä rakennuksella. Rakennuksen alle rakennettiin väestönsuoja 300 henkilölle. Tässäkin jatko-osassa on satulakatto ja kattolyhty, joka on tosin huomattavasti leveämpi kuin I vaiheen tehdasosassa. Lasitiilit kattolyhdyn kyljissä päästävät valoa sisätiloihin. Laajennusosan lujuuslaskelmat laati DI Hjalmar Andersson. Rakennustyöt suoritti rakennusliike Juho Myntti Oy.⁷⁷ Puhtaaksi muurattu kalkkihiekkatiili muodostaa laajennusosan eteläisen julkisivun. Vuosina 1974/1975 ja 1979/1981 muutettiin laajennusosan pohjoista sivua rakentamalla sinne kahteen kerrokseen toimistotiloja. Vanhoja rakenteita ei muutostöiden jälkeen jäänyt juuri lainkaan. Todennäköisesti näiden muutostöiden yhteydessä myös pohjoisen puoleinen julkisivu vaihdettiin. Kivijalka vaikuttaa alkuperäiseltä. Nykyinen julkisivu on tehty valkoisista kalkkihiekkatiilelementeistä.</p>

⁷⁶ Hoffman, 1989: 254-256.

⁷⁷ *Perhelehti* 3/1961: 3.

Kulttuurihistoriallinen merkitys

Jakelumuuntajatehdas, samoin kuin viereinen suurmuuntajatehdas, on tilajärjestelyiltään ja rakenteeltaan perinteinen basilikatyyppinen konepajarakennus satulakattoineen ja kattolyhtyineen. Kantavat rakenteet muodostuvat paikalla valetusta pilari-palkkiverkostosta ja muuratuista ulkoseinistä, jotka on rapattu. Jakelumuuntajatehtaan tehdashalli on matala, mikä viestii siitä, että tehtaassa on käsitelty suhteellisen kevyitä osia ja tuotteita, jotka eivät vaadi raskaita siltanostureita. Tehdashallin länsipääty ikkuna-aukotuksineen, kuten myös muut julkisivut, ovat hillittyjä ja yksinkertaisia. Laajennusosan (1961) läntisen julkisivun muutostöiden yhteydessä vaihdettu tiilielementtikate sopii materiaaliltaan uudempien laajennusosien (1966, 1970, 1974) viereen, vaikka se tuntuukin ajalliselta hyppäykseltä vuoden 1951 rapatun pinnan ja vuoden 1966 paikalla muuratun tiilipinnan välissä.

Jakelumuuntajatehdasta tulisi tarkastella yhdessä muiden saman rakennusryhmän rakennusten kanssa.

Rakennuksen nimi
Alkuperäinen nimi

HH
Muuntajatehtaan konttori

Sijainti
Suunnittelijat

Strömbergin puistotie 13
Bertel Liljeqvist 1951
Yhdyskäytävän purku: Annikki Nurminen 1978
Muutos (tietojärjestelmät): Annikki Nurminen 1988/1989
Saneeraus: Annikki Nurminen 2000/2001

Rakennustapa
Kerrosluvu
Pinta-ala ja volyymi

Paikalla muurattu, rapattu julkisivu. Pilari-palkkirakenne. Satulakatto.
3
2192 m²; 8050 m³

Rakennushistoria

Vuonna 1951 rakennettiin jakelumuuntajatehtaan yhteyteen 3-kerroksinen konttorirakennus, joka toimi myös myöhemmin valmistuvan suurmuuntajatehtaan konttorina. Konttorirakennuksesta oli kulkuyhteys jakelumuuntajatehtaalle, mutta käytävä purettiin vuonna 1978. Rakennus on paikalla muurattu. Julkisivut on rapattu. Kantavat keskipilarit sijaitsevat rakennuksen pitkällä keskiakselilla, ja käytävä sijaitsi keskiakselin eteläisellä puolella. Tämän vuoksi eteläpuoleiset huoneet olivat pienempiä kuin pohjoispuoleiset.

Rakennuksen kellarikerroksessa oli wc:t, ensimmäisessä kerroksessa pesu- ja pukutilat sekä ensiapuasema, toisessa kerroksessa aamiaisruokasalit lämpökaappeineen sekä toimistotilat. Kolmannessa kerroksessa sijaitsi muuntajaosaston suunnitteluosasto. ⁷⁸

Erikoisuutena rakennuksessa oli ilmastointikanavien sijoittaminen toimistohuoneiden ja käytävän väliselle vyöhykkeelle. Työhuoneissa sijaitsevissa kaapeissa oli ilmastointikanavien lisäksi myös vaatteiden säilytystilat.

Rakennuksessa tehtiin 1980-luvun lopussa mm. tietojärjestelmien vaatimia muutostöitä. Annikki Nurminen toimiston suunnittelemissa korjauksessa (2000/2001) toisen ja kolmannen kerroksen vyöhykejako poistettiin, samoin kaikki sisäovet ja muut yksityiskohdat. Alkuperäiset sisäänkäynnit katoksineen ja ovineen on korvattu uusilla, jotka noudattavat 2000-luvun tyyliä. Rakennuksen itäpäätyyn eteläiselle julkisivulle on avattu uusi sisäänkäynti. Rappukäytävissä ja rappukäytävien ikkunoissa on vielä säilynyt 50-luvun henkeä. Rakennuksen alakerrassa toimii nyt työpaikkaruokala, toisessa ja kolmannessa kerroksessa on toimistotiloja.

⁷⁸ Perhelehti 3/1952: 6-8.

Kulttuurihistoriallinen merkitys

Rakennus on tehdasalueen ensimmäinen pelkästään toimistotiloiksi suunniteltu rakennus. Se kuuluu alueen 1950-luvun alun muurattuihin rappauspintaisiin rakennuksiin. Kokonsa ja rakenteensa puolesta se toteuttaa Alvar Aallon suunnitelmaa pienimuotoisine rakennusyksiköineen.

2000-luvun alun korjauksen yhteydessä on rakennuksesta poistettu merkittäviä sisä rakenteita (ilmastointikäytävät, kaapit, väliseinät ja väliovet). Samoin uudenaikaiset katokset sisäänkäyntien kohdalla häiritsevät rakennuksen harmonista julkisivua. Ennallistavat toimenpiteet ovat suotavia.

Kulttuurihistoriallinen arvottaminen: sr-9

(alueen luonteen tai historian kannalta merkittävä rakennus, säilyttäminen suositeltavaa)

Bertel Liljeqvistin v. 1951 suunnittelema rakennus on ensimmäinen päätarkoitukseltaan konttorirakennukseksi suunniteltu rakennus alueella. Rakennettu tiilestä ja alun rapattu vaaleanruskehtavaan sävyyn. 1950-luvun tyylikäs ja sopusuhtainen rakennus toteuttaa kokonsa ja rakenteensa puolesta Alvar Aallon ajatusta pienimuotoisista rakennusyksiköistä alueella. Nykyinen vaaleanvihreä väritys on rakennukselle vieras.

Alkuperäinen nimi

Kaasulaitos

Sijainti
Suunnittelijat

Strömbergin puistotie 12
Eskil Haldin 1950/1952⁷⁹
Laajennus (lastauslaituri): Eskil Haldin 1953

Rakennustapa

Paikalla muurattu, rapattu. Satulakatto. Lastauslaituri (1953) verhoiltu luonnonkivilaatoilla.

Kerrosluvu
Pinta-ala ja volyyymi

1
105 m²; 550 m³

Rakennushistoria

Muuntajatehtaiden (FF) rakentamisen yhteydessä rakennettiin alueelle kaasulaitos (1950/1952) tehtaan tarvitseman hitsauskaasun toimittamista varten. Rakennuksen suunnitteli Eskil Haldin. Rakennukseen lisättiin vuonna 1953 lastauslaituri, jonka reunat on verhoiltu luonnonkivilaatoilla.

Kaasulaitoksen ja jakelumuuntajatehtaan välisellä alueella on ollut valaistustasto, joka on valaissut koko eteläisen teollisuusalueen.⁸⁰ Maston betoninen jalusta on vielä paikoillaan.

Kulttuurihistoriallinen merkitys

Rakennus kuuluu muuntajatehtaiden pieniin apurakennuksiin, joka rakennustekniikaltaan on tyypillinen 1950-luvun alun rakennus. Rakennus on sopusuhtainen. Luonnonkivilaatoitus lastauslavan reunassa toistaa Alvar Aallon suunnitelmia, joissa luonnon materiaaleja on käytetty elävöittämään rakennuspintoja.

Kulttuurihistoriallinen arvottaminen: sr-9

(alueen luonteen tai historian kannalta merkittävä rakennus, säilyttäminen suositeltavaa)

⁷⁹ Perhelehti, 2/1950: 1-3.

⁸⁰ Perhelehti, 2/1950: 3.

Kaasulaitoksen suunnitelmat on laatinut Eskil Haldin v. 1952. Kaasulaitosrakennus kuuluu alueen ensimmäiseen rakennusvaiheeseen, jolloin rakennukset muurattiin tiilestä ja ulkopinta rapattiin. Kaasulaitoksen lastauslaiturissa on Alvar Aallon ajatuksen mukaisesti käytetty luonnonkivilaatoitusta. Kaasulaitos on esimerkki pienestä ja vaatimattomasta, mutta aikanaan tärkeän tehtävän täyttäneestä rakennustyypistä Strömbergin teollisuusalueella.

Rakennuksen nimi Alkuperäinen nimi	VO Öljyvarasto
Sijainti	Virtaviiva 9
Suunnittelija	Eskil Haldin 1950/1952 Muutos (sisätilat): Eskil Haldin 1953
Rakennustapa	Paikalla muurattu, julkisivut rapattu. Loiva satulakatto. Rakennuksen sisällä on neljä öljysäiliötä. Rakennuksen eteläpuolella kaksi ja pohjoispuolella katoksen alla kaksi sylinterinmuotoista metallirakenteista öljysäiliötä.
Kerrosluvu	1
Pinta-ala ja volyymi	403 m ² ; 3770 m ³
Rakennushistoria	<p>Öljyvarasto rakennettiin 1950/1952 muuntajatehtaiden (FF) rakentamisen yhteydessä ja se liittyy alueen lämmitysjärjestelmään. Varaston suunnitteli Eskil Haldin. Rakennustekniikkana on käytetty paikalla muurattua, rapattua pintaa. Pitkien julkisivujen ja kulmien pilasterit rytmittävät ja elävöittävät rakennusta.</p> <p>Rakennuksen sijoittamiseen vaikutti pistoraiteiden sijainti. Raiteet kulkevat tehtaan pohjoisosasta öljyvaraston ohi muuntajatehtaalle. Varastossa oli alun perin kaksi polttoöljy- ja kaksi muuntajaöljysäiliötä. Vuonna 1972 rakennettiin kaksi uutta säiliötä varastorakennuksen eteläpuolelle⁸¹. Rakennuksen pohjoispuolelle katoksen alle on vuonna 2000 rakennettu kaksi uutta öljysäiliötä.⁸²</p> <p>Öljysäiliötilan lattiataso on rakennettu huomattavasti maanpinnan alapuolelle. Maantasossa on mittareiden tarkkailutilat. Rakennuksessa on nykyisin neljä muuntajaöljyn säilytystankkia, joihin öljy pumpataan maanalaisia putkia pitkin.</p>
Kulttuurihistoriallinen merkitys	Rakennus kuuluu ensimmäiseen rakennusvaiheen 40-50-lukujen rapattujen pienimuotoisten rakennusten ryhmään.
<u>Kulttuurihistoriallinen arvottaminen: sr-9</u>	<p><i>(alueen luonteen tai historian kannalta merkittävä rakennus, säilyttäminen suositeltavaa)</i></p> <p>Eskil Haldinin suunnitelmien mukaan rakennettu sopusuhtainen ja kaunis rakennus liittyy ajallisesti ja tyylillisesti muihin lähiympäristön 1940-50-lukujen taitteen rakennuksiin. Rakennus on pienimuotoinen ja siinä on rapatut tiiliseinät. Seiniin muuratut pilasterimaiset tasoerot jäsentävät julkisivuja ja antavat niille hillityn klassistisen leiman. Uudempien suurempien tehdashallien vieressä rakennus muistuttaa alueen alkuperäisistä pienimittakaavaisista ihanteista.</p>

⁸¹ Henkilökuntalehti, Helmikuu 1972.

⁸² Ikonen, 2001.

Rakennuksen nimi VL
Alkuperäinen nimi Lämpökeskus ja puutyöasasto

Sijainti	Strömbergin puistotie 14
Suunnittelijat	Eskil Haldin 1950/1952 Laajennus länsipuolelle ja muutos: Eskil Haldin 1970/1972 Laajennus eteläpään: Annikki Nurminen 1979/1980
Rakennustapa	Paikalla muurattu, rapattu julkisivu. Viimeinen laajennus (1979/80) on todennäköisesti tehty betonielementeistä, joka on rapattu. Loiva satulakatto. Huopakate.
Kerrosluvu	1
Pinta-ala ja volyymi	1 389 m ² ; 8 820 m ³
Rakennushistoria	<p>Muuntajatehtaiden rakentamisen yhteydessä rakennettiin alueelle lämpökeskus, jonka suunnitteli Eskil Haldin. Rakennukseen sijoitettiin myös puutyöpaja ja muuntaja-asema. Kaikki eteläisen tehdasalueen rakennuksen saivat lämmityksen tästä keskuksista. Maanalainen käytävä (kulvertti) johdettiin kontaktoritehtaalta (RR) lämpökeskukselle. Rakennuksen korkean savupiipun vuoksi alueen työntekijät alkoivat kutsua rakennusta kirkoksi⁸³. Savupiipun nykyinen katto on myöhempi lisä.</p> <p>Rakennusta on laajennettu kahteen kertaan. Eskil Haldinin piirustusten mukaan laajennettiin rakennusta länteen päin ja vuonna 1979/1980 Annikki Nurminen toimiston suunnitelmien mukaan etelään päin. Laajennusvaiheet on alkuperäistä julkisivurappausta käyttämällä saatu sulautumaan alkuperäiseen rakennukseen. Läntisen laajennusosan (1970/1972) julkisivun aukotusta on muutettu.</p>
Kulttuurihistoriallinen merkitys	<p>Lämpökeskuksen rakennus sopeutuu hyvin ympäristöönsä ja muiden samanaikaisten rakennusten yhteyteen. Rakennus alueen muiden pienempien rakennusten kanssa tasapainottaa mittakaavallaan suurien tehdashallien massiivisuutta. Laajennuksista huolimatta rakennus on säilynyt sopusuhtaisena ja harmonisena. Erityisesti varhaisimman vaiheen (1950/1952) ikkuna-aukotus ja savupiippu antavat rakennukselle oman ilmeen.</p> <p>Rakennuksesta länteen avautuva laaja asfalttikenttä on monotoninen ja kaipaisi kasvillisuutta kevennykseksi.</p>

Kulttuurihistoriallinen arvottaminen: sr-9

(alueen luonteen tai historian kannalta merkittävä rakennus, säilyttäminen suositeltavaa)

Lämpökeskus on rakennettu Eskil Haldinin suunnitelmien mukaan v. 1952. Rakennus liittyy ikänsä ja tyyliinsä perusteella kiinteästi ympärillä oleviin pienimuotoisiin rakennuksiin. Rapattu tiilirakennus on kaunis ja sopusuhtainen ja kertoo tehtaan alkuvaiheen toiminnan vaatimista monimuotoisista rakennustyypeistä.

⁸³ Ikosen mukaan lämpökeskukseen on myöhemmin lisätty korkea savupiippu. Ikonen, 2001. Nykyinen savupiippu on nähtävissä kuitenkin jo harjannostajaisten yhteydessä otetussa kuvassa vuoden 1950 alkupuoliskolla. *Perhelehti*, 2/1950: 2.

Rakennuksen nimi
Alkuperäinen nimi

VM
Puutyöosaston kuivaamo

Sijainti	Strömbergin puistotie
Suunnittelija	Annikki Nurminen 1979 ⁸⁴
Rakennustapa	Betonilevyistä koottu kuutiomainen rakennus. Tasakatto.
Kerrosluku	1
Pinta-ala ja volyyymi	96 m ² ; 420 m ³
Rakennushistoria	Rakennus liittyy viereiseen puutyöosastoon. Rakennus on tehty betonielementtilevyistä ja maalattu valkeaksi. Elementtien välissä on ruskeaksi maalatut metallilistat. Rakennuksen etujulkisivulla on kaksi ovea.
Kulttuurihistoriallinen merkitys	Ollakseen rakennettu 1970-luvun lopulla on rakennus sijoitettu poikkeuksellisesti etäälle muista rakennuksista. Tähän on ehkä toiminnalliset tai tekniset syyt. Rakennus on pelkistetyin yksinkertainen, tehokas ja rakennuskustannuksiltaan edullinen "laatikko". Ilman ikkuna-aukkoja se on jopa ilmeetön. Tosin leveät metallisaumat värittävät rakennuksen ulkoasua. 1950-luvun rapattujen apurakennusten (VL, VO, kaasulaitos) keskuudessa se on piristävää erilaisuudessaan.

Rakennuksen nimi
Alkuperäinen nimi

FF
Suurmuuntajatehdas ja korkeajännitelaboratorio

Sijainti	Strömbergin puistotie 15
Suunnittelijat	Bertel Liljeqvist 1951/1956 Lisärakennus eteläpuolelle: Eskil Haldin 1965 Laajennus eteläpuolelle (siipi): Eskil Haldin 1971/1972 Generaattorirakennus siiven kylkeen: 1978/1979 Muutos (muuntajien pesutiloja): Jorma Mandell 1981/1982 Laajennus (kerosiinikuivauslaitos pikkusiiven päähän): Annikki Nurminen 1989/1990
Rakennustapa	Paikalla puhtaaksi muuratut ulko- ja väliseinät (kalkkihiekkatiili). Paikalla valettu pilari-palkkirakenne. Katto raudoitetuista siporex-levyistä. Tehtaan vesikatto galvanoidusta pellistä, muissa osissa bitumihuopa. Laboratorion sisäkorkeus 19 m. Laboratorion katto kaareva. Laboratorion ja suurmuuntajatehtaan välisessä osassa tasakatto. Suurmuuntajatehtaassa satulakatto, jossa harjan suuntainen kattolyhty. Laajennusosissa tasakatto.
Kerrosluku	Suurmuuntajatehdas, korkeajännitelaboratorio ja eteläinen teollisuussiipi yksikerroksisia. Laboratorion kupeessa ovat siipirakennukset nelikerroksisia.
Pinta-ala ja volyyymi	
Rakennushistoria	1940-luvun lopulla standardoitiin muuntajien tehot ja jännitearvot. Aiemmin muuntajat oli valmistettu räätälintyönä asiakkaan toiveiden mukaan. Keväällä 1948 sattunut ukonilma vaurioitti Imatran Voima Oy:n muuntajia, jotka Strömberg oli toimittanut. Tapahtuma sai tehtaan pohtimaan vakavasti keinoja estää tämän kaltaiset vahingot. Todettiin, että Suomessakin tarvittiin suurjännitelaboratoriota, joten yhtiö päätti rakentaa laboratorion Vaasaan suurmuuntajatehtaan yhteyteen. Päätös suurmuuntajatehtaan rakentamisesta oli tehty jo vuonna 1950 ja tehtaan rakentaminen oli käynnissä vuonna 1951, mutta rakennustyöt keskeytyivät yli

⁸⁴ Ikosen inventoinnin liitteessä mainitaan piirustusten päivämääräksi 02.04.1970. Todennäköisesti kyseessä on vuosi 1979.

kahdeksi vuodeksi lainapääoman puutteessa. Suurmuuntajatuotanto siirrettiin Vaasaan vuosina 1955-56.⁸⁵

Suurmuuntajatehtaan ja korkeajännitelaboratorion suunnitteli Bertel Liljeqvist. Teknisestä suunnittelusta vastasi yhtiön tekninen johtaja DI Waldemar Aldén. Rakennustyöt suoritti rakennusliike A.W.Liljeberg Oy.⁸⁶ Laboratorio sijoitettiin kiinteästi suurmuuntajatehtaan länsipuolelle. Koko rakennuskokonaisuus sijoitettiin jakelumuuntajatehtaan eteläpuolelle samansuuntaisesti.

Tehtaan pilarit ja palkit valettiin paikalla. Seinät ovat puhtaaksi muurattua kalkkihiekkatiiltä. Suurmuuntajatehdas koostui alun perin pitkästä itä-länsisuuntaisesta teollisuushallista (108 m x 48 m), jossa on satulakatto. Katon keskellä on 24 metriä leveä kattolyhty, joka oli avoin alta antaen valoa tehdashalliin. Tehdassalin keskiosan korkeus on 13-15 metriä, sivuosien 6-8 metriä. Tehdassalin lattia on teräshiottu.⁸⁷ Tehdashallin eteläinen sivuosa käsittää nyt toimistotiloja.

Rakennuskokonaisuuden toinen pääosa oli korkeajännitelaboratorio (30 m x 40 m), joka sijoittuu suurmuuntajatehtaan länsipuolelle. Laboratoriohallin pohjois- ja eteläpuolella on nelikerroksiset rakennusosat sosiaali-, toimisto- ja tutkimustiloja varten. Laboratorio-osan läntistä juhlovaa kaarevakattoista pääjulkisivua rytmittää 13 metriä leveä ja 14 metriä korkea vertikaalien insulux-lasitiilinauhujen ja betonista valettujen pilasterien vuorottelu. Pilasterit on rapattu karkealla massalla, mikä luo vaikutelman, että pilasterit olisivat luonnonkivistä veistettyjä. Suurjännitelaboratorion katon kannatinpilarit ja katto valettiin paikalla, mikä sekä korkeuden (19 m) että jännevälän (30 m) vuoksi oli vaativa tehtävä. T-palkkien päälle asennettiin nosturipalkit 200 tonnin nosturia varten. Koko laboratoriohallin ympärille hitsattiin kupari- ja rautalangoista tehty tiheäsilmainen verkko, ns. Faradayn häkki, joka maadoitettiin. Tämä esti sähköhäiriöiden pääsyn rakennuksen ulkopuolelle. Laboratorioon rakennettiin pistoraide itäpäädyistä suurjännitetehtaan hallien läpi.⁸⁸

Korkeajännitelaboratorion eteläisivun nelikerroksisessa siipirakennuksessa sijaitsi laboratoriotilat ja toimisto. Kolmannessa kerroksessa sijaitsi katsomoparveke, josta oli suora näköyhteys halliin.⁸⁹ Pohjoissivun nelikerroksiseen siipirakennukseen sijoitettiin toimistotilat, ruokailuhuoneet ja pesu/pukuhuoneet. Kummankin siiven pohjapinta-ala on 12 x 40 m. Koko rakennuskokonaisuuden yhteispituus oli 165 metriä.⁹⁰

Laboratorion ja tehtaan välissä on korkea poikittainen yksikerroksinen hallimainen rakennusosa. Pitkässä matalammassa itä-länsisuuntaisessa teollisuushallissa on suoritettu muuntajien sydämien valmistusta, korkeassa pohjois-eteläsuuntaisessa rakennuksessa suurmuuntajien loppuvalmistus. Suurikokoiset muuntajat ovat vaatineet korkean hallin nosturilaitteineen muuntajien siirtelyä varten.

Lisäksi rakennettiin laboratorion eteläpuolelle erillinen betonirakenteinen oikosulkukoestamo (15 x 66 m), joka eristettiin aidalla.⁹¹ Rakennus on sittemmin purettu.

Muuntajatuotannon laajentuessa tarvittiin lisää tuotantotilaa. Tehdasta jatkettiin useassa vaiheessa itään päin, jolloin jakelumuuntaja- ja suurmuuntajatehtaat yhdistyivät (ks. rakennus selvitys myöhemmin). Vuonna 1972 rakennettiin

⁸⁵ Hoffman, 1989: 254-256.

⁸⁶ *Perhelehti* 4/1954: 8-10.

⁸⁷ *Perhelehti* 4/1954: 8-10.

⁸⁸ *Perhelehti* 4/1956: 3-7; 2/1957: 1; 4/1954: 8-10.

⁸⁹ *Perhelehti* 2/1957: 1.

⁹⁰ *Perhelehti* 4/1954: 8-10.

⁹¹ *Perhelehti* 2/1957: 1.

suurmuuntajatehtaan eteläpuolelle hallirakennus (123 m x 40 m, korkeus 24 m) sekä pienempiä lisärakennuksia. Vuoden 1972 eteläisessä laajennusosassa käytettiin aikansa suurimpia elementtejä Suomessa jännevälin ollessa 40 metriä. Kattoon asennettiin kaksi siltanosturia ja tuolloin Suomen suurin 600 tonnin pukkinosturi. Suuren rasituksen vuoksi lattia valettiin suoraan peruskallion päälle.⁹²

Nykyisin suurmuuntajatuotanto on keskittynyt 1950-luvun rakennuksiin ja vuoden 1972 eteläiseen laajennusosaan. Muissa osissa on muuta teollista toimintaa.

Kulttuurihistoriallinen merkitys

Suurmuuntajatehdas ja korkeajännitelaboratorio ovat viereisen jakelumuuntajatehtaan kanssa eteläisen teollisuusalueen massiivisimmat 1950-luvun rakennukset. Korkeajännitelaboratorio on julkisivunsa näyttävyyden vuoksi katseenvangitsija alueella. Klassinen symmetria lisää julkisivun hallitsevuutta. Lasitiilen käyttö vertikaaleina nauhoina valettujen ja rapattujen tukipilastereiden kanssa on toteutettu taitavasti luoden rauhallisen ja juhlallisen vaikutelman. Hallin mittasuhteista johtuen rakennus asetti suuria vaatimuksia tekniselle toteutukselle (suuri jänneväli ja hallin tukipilareiden korkeus). Julkisivu ja mittakaava samoin kuin koko rakennus kertovat yhtiön edelläkävijän roolista sähkötekniikan kehittäjänä. Toisaalta on todettava, että tämän kaltaisia rakennuksia kaarevine kattoineen ja lasijulkisivuineen rakennettiin teollisuuslaitosten yhteyteen Suomessa jo 1910-luvulla. Mittakaavaltaan Vaasan laboratoriohalli lienee kuitenkin suurin. Laboratorion rakenteellisena erikoisuutena on sähköisen säteilyn estämiseksi tehty metallinen verkko, jonka sisään rakennus kokonaisuudessaan "käärittiin".

Laboratoriohallin julkisivu muistuttaa 1900-luvun alkupuolen konehalleja, mm. AEG:n turpiinihallia Berliinissä (1908-09 Peter Behrens); Kone ja Siltarakennus Oy:n konepajaa Helsingissä (1916 Armas Lindgren & Bertel Liljeqvist), Lokomo Oy:n konepajaa Tampereella (1916), Katajanokan makasiineja (1913-1928) ja Rosenlewin paperitehdasta Porissa.⁹³

Laboratorion sivusiipien läntisessä julkisivussa porraskäytävien korkeat ikkunat sekä muuntajatehtaan poikkiosan julkisivun suuri ikkuna toistavat tehdasalueen korkeiden, suurien ikkuna-alojen teemaa, joka esiintyy jo Vaasan tehtaiden ensimmäisessä rakennuksessa (kojetehdas NN, E.Nicklin). Myös aiemmin rakennettujen kontaktoritehtaan (RR, A.Aalto/E.Nicklin/E.Haldin) ja muuntajatehtaan konttorin (HH, B.Liljeqvist) porraskäytävissä on saman ikkuna-aihe. Korkeat, suuret ikkuna-alat toistuvat tehdasalueella aina 1970-luvun puoliväliin asti.

Korkeajännitelaboratorion takana sijaitseva vuoden 1951/1956 suurmuuntajatehtaan rakennus jää nykyisellään sekä konkreettisesti että visuaalisesti laboratorion varjoon. Se on kuitenkin tyypillinen perinteinen konepajahalli. Suurmuuntajatehtaassa ja korkeajännitelaboratoriossa käytettiin ensi kertaa Strömbergin Vaasan tehtailla puhtaaksi muurattua tiiltä. Vaalea kalkkiahiekkatiili oli suhteellisen harvinainen rakennusmateriaali 1950-luvulla. Tunnettuja esimerkkejä kalkkiahiekkatiilen käytöstä ovat mm. Kaapelitehtaan rakennukset Helsingissä (W.G.Palmqvist 1939-1954).

Eteläisessä vuoden 1971/1972 (Eskil Haldin) laajennussivessä jouduttiin käyttämään aikansa suurimpia elementtejä pitkän jännevälin (40 m) vuoksi. Tehtaassa valmistettavien muuntajien käsittely vaati äärimmäisen vahvoja nostolaitteita ja avointa tilaa nosturien siirtämiseksi.

⁹² *Henkilökuntalehti* 1/1978: 16-21.

⁹³ Ks. esim. Putkonen, 1991: 47-48, 50; *Suomen teollisuus*, 1951: 603, 689, 693.

Suurmuuntajatehdas ja korkeajännitelaboratorio lisärakennuksineen ja laajennuksineen tulee nähdä osana suurempaa kokonaisuutta.

**Kulttuurihistoriallinen
arvottaminen: sr-3**

(rakennustaiteellisesti ja kulttuurihistoriallisesti arvokas rakennus, ei saa purkaa, arvot säilytettävä, ennallistavat korjaukset suositeltavia)

Suojelumerkintä koskee suurmuuntajatehtaan yhteyteen rakennettua korkeajännitelaboratoriota. Laboratorion on suunnitellut Bertel Liljeqvistin vuonna 1951.

Paikalla muurattu kalkkihiekkatiili, lasitiili-ikkunat.

Korkeajännitelaboratorio sijaitsee kaarihallissa, joka on rakennusteknisesti merkittävä hallin pitkän jännevälin takia. Ulkopuolelta kaarihallirakennelma muodostaa puolipyöreän hahmon, jota korostaa voimakkaat vertikaaliset ikkunarivit rakennuksen keskellä. Pääjulkisivu on saanut erittäin plastisen ja dynaamisen muotoilun, joka soveltuu hyvin modernin ja kehittyvän teollisuuslaitoksen imagoon. Myös sisätila on korkea ja vaikuttava.

Rakennuksen nimi	FF
<u>Alkuperäinen nimi</u>	<u>Toimistorakennus, tutkimuslaitos</u>
Sijainti	Strömbergin puistotie 15
Suunnittelijat	Eskil Haldin 1964/1965 Laajennus (tutkimuslaitos): Annikki Nurminen 1981/1982 Laajennus (muuntajien lisärakennus tutkimuslaitoksen kylkeen): Annikki Nurminen 1986/1987
Rakennustapa	Elementtirakenteinen toimistorakennus, julkisivut kalkkihiekkatiiltä. Tasakatto.
Kerrosluke	2
Pinta-ala ja volyyymi	1697 m ² ; 8854 m ³
Rakennushistoria	Vuonna 1964/1965 rakennettiin Eskil Haldinin suunnitelmien mukaan toimistotiloja korkeajännitelaboratorion lounaiskulmaan. Rakennusta jatkettiin 1981/1982 tutkimuslaitoksella. Molemmat rakennukset toteutettiin elementtitekniikalla ja julkisivut vuorattiin kalkkihiekkatiileillä. Ikkunapellit on valmistettu kuparista, mikä materiaali toistuukin 1960-luvun alkupuolelta 1970-luvulle sisäänkäyntien ja ikkunoiden yhteydessä. Olihan kupari eräs tärkeä raaka-aine sähkölaitteiden valmistuksessa. Rakennuksen jatko-osa (1981/1982) sulautuu I vaiheen rakennukseen niin julkisivun, ikkunoinnin kuin yksityiskohtienkin puolesta.
Kulttuurihistoriallinen merkitys	Tämä pieni toimistotilojen rakennus edessä olevine viheristutuksineen muodostaa toisaalta itsenäisen kokonaisuuden, vaikka se massaltaan jääkin ympäröivien teollisuustilojen varjoon. Toisaalta kalkkihiekkatiili pintamateriaalina sulauttaa sen ympäröivien teollisuushallien kokonaisuuteen. Toimistorakennuksen pohjoisen päätyjulkisivun toisiaan leikkaava vertikaali ja horisontaali ikkunanauha erottuvat kauas Strömbergin Puistotietä pitkin lähestyttäessä ja muodostavat visuaaliset päätepisteen tielle. Rakennuksen pääty on Haldinille tyypillinen harkittu ele luoda työympäristöön esteettisesti miellyttäviä kokonaisuuksia. Samankaltainen geometrinen muoto esiintyy myöhemmin hieman muunnettuna keskuskonttorin pohjan muodossa (Eskil Haldin 1970/1971). Toimisto/tutkimuslaitosrakennus on osa ympäröivää kokonaisuutta.

Rakennuksen nimi	FF <u>Muuntajatehtaiden laajennus, yhdysosa tehtaiden itäpuolella</u>
Sijainti	Dynamotie
Suunnittelijat	I vaihe Eskil Haldin 1965/1966 II vaihe, laajennus itäpuolelle: Eskil Haldin 1970 III vaihe, laajennus itäpuolelle: Eskil Haldin 1972/1974
Rakennustapa	Muutos (sisätilat pohjoispäässä): Annikki Nurminen 1988/1989 Betonielementtirakenteinen teollisuushalli. Pilari-palkkirakenne. Julkisivut kalkkiahiekkatiiltä. Tasakatto.
Kerrosluvu	Teollisuushallit yksikerroksisia, II vaiheen laajennusosan pohjoispäädyn toimistotilat nelikerroksisia.
Pinta-ala ja volyymi	
Rakennushistoria	<p>Muuntajien kysyntä kasvoi 1960-luvulla, joten yhtiö päätti laajentaa muuntajatehtaita rakentamalla jakelumuuntajatehtaan ja suurmuuntajatehtaan taakse pohjois-eteläsuuntaisen pitkänomaisen hallin, joka yhdisti em. tehtaot yhdeksi rakennusmassaksi. Ensimmäinen yhdistävä laajennusosa (200 x 40 m) oli tilavuudeltaan 96600 m³. Laajennusosa toteutettiin betonielementtirakenteisena. Ensimmäisen yhdistävän laajennuksen (1965/1966) suunnitteli yhtiön oma rakennussuunnittelutoimisto Eskil Haldinin johdolla. Pääurakoitsijana toimi Konte Oy. Elementtirakenteinen tehdashalli suunniteltiin niin, että sitä olisi helppo myöhemmin laajentaa.⁹⁴</p> <p>Sähköenergian ja muuntajien tarpeen kasvaessa kasvoi myös muuntajien kysyntä. Ensimmäisen yhdysosan itäpuolelle rakennettiin toinen (1970) ja kolmas laajennus (1972/1974). Molemmat osat suunnitteli Eskil Haldin. Toinen ja kolmas laajennus olivat hieman ensimmäistä lyhyempiä (190 m) korkeudeltaan 11,50 m. Kolmanteen osaan sijoitettiin kuparivetäjä. Kolmannen laajennusosan tehdasosan tilavuus oli 90000 m³ ja muiden tilojen 10000 m³. Kolmanteen laajennusosaan tuli sosiaalityöt koko muuntajaryhmän työntekijöille (mm. 1200 pukukaappia).⁹⁵</p>
Kulttuurihistoriallinen merkitys	<p>Muuntajatehtaiden laajennusosat ovat pelkistettyjä, käytännöllisiä teollisuushalleja kuuluen kojeisto/moottoritehtaan (KT) kanssa samaan tyyliin 60-70-luvulle. Myös rakentamistapa "palikka palikan viereen" toteutuu molemmissa rakennuskokonaisuuksissa, samoin kalkkiahiekkatiili julkisivumateriaalina. Molemmat kokonaisuudet ovat pääosin Eskil Haldinin suunnittelemia. Toisaalta muuntajatehtaan laajennusosat liittyvät tyylillisesti myös muihin suurmuuntajatehtaan yhteyteen rakennettuihin tehdas- ja muihin rakennuksiin sekä liesitehtaan (MM) 1960-70-luvun laajennusvaiheisiin. Nämä 1960-70-luvun kalkkiahiekkatiiliset teollisuushallit ovatkin visuaalisesti hallitseva elementti alueella.</p> <p>Muuntajatehtaiden itäisten laajennusosien pohjoinen julkisivu koostuu kahdesta osasta: I vaiheen nelikerroksisesta toimistosta ikkunanauhoineen sekä II ja III vaiheen teollisuushallista, jonka julkisivun läpi kulkee korkea katkeamaton ikkunarudutus. III osan päädyssä lähellä Muuntajaporttia porraskäytävä ulkonee rakennusmassasta. Tämä täysin lasiruutujen peittämä julkisivun osa erottuu Muuntajaportin alueen visuaalisena kiinnepisteenä ja näkyy kauas tehdasalueen ulkopuolellekin.</p> <p>Laajennusosa kuuluu toiminnallisesti muuntajatehtaiden (FF) rakennuskokonaisuuteen, mutta tyylillisesti myös muihin samanaikaisiin ja samantyyliisiin rakennuksiin.</p>

⁹⁴ Perhelehti 4/1965: 43.

⁹⁵ Henkilökuntalehti Maaliskuu 1973; 2/1974.

Rakennuksen nimi	VN
<u>Alkuperäinen nimi</u>	<u>Ikäkoerakennus</u>
Sijainti	Strömbergin puistotie
Suunnittelija	Annikki Nurminen 1977/1979
Rakennustapa	Kevytrakenteinen aaltopeltivuorattu, vihreäksi maalattu. Pulpettikatto. Ikkunanauha katon rajassa.
Kerrosluvu	1
Pinta-ala ja volyymi	121 m ² ; 500 m ³
Rakennushistoria	Alueen kaakkoisosaan muuntajatehtaiden (FF) läheisyyteen rakennettiin 1977/1979 Annikki Nurmisen toimiston suunnitelmien mukaan ikäkoerakennus, joka on toiselta pitkältä sivultaan rajattu aidatun alueen sisälle. Rakennuksessa on testattu tehtaalla valmistettuja tuotteita.
Kulttuurihistoriallinen merkitys	Ikäkoerakennus on kevytrakenteinen ja pelkistetty, mutta varsin sopusuhtainen. Etujulkisivun seinämä ovineen muodostuu ruudukoista. Pulpettikatto ja ikkunarivistö ovat harkittuja tyylikeinoja.

VII – LIESITEHTAAN ALUE

Rakennuksen nimi	MM
<u>Alkuperäinen nimi</u>	<u>Liesitehdas</u>
Sijainti	Strömbergin Puistotie 5
Suunnittelijat	Ingvald Serenius / Eskil Haldin 1955/1956 Laajennus pohjoispäätty: Eskil Haldin 1962/1963 Laajennus itäpuolelle: Eskil Haldin 1968/1969 Muutos (katos ja sisätilat): Eskil Haldin 1970 Laajennus itäpuolelle: Eskil Haldin 1971/1973 Laajennus länsipuolelle: Eskil Haldin 1972/1973 Muutos (sisätilat toimisto): Annikki Nurminen 1988/1989 Muutos (sisätilat toimisto): Annikki Nurminen 1994/1995
Rakennustapa	I vaihe (1956): Teräsbetonirunkoinen teollisuushalli, jossa toimistotiloja. Ulkoseinät muurattu paikalla kalkkihiekkatiilestä. Katto kevytbetonilevyistä, päällä bitumihuopa. Loiva satulakatto. Basilikatyyppinen halli, jonka keskiosan katonrajassa ikkunat. Laajennusosat: elementtirakenteisia teollisuushalleja, joista yhdessä myös toimistotiloja. Kalkkihiekkatiilielementti julkisivuissa. Tasakatto.
Kerrosluvu	Teollisuushallit yksikerroksisia, toimistotilat kaksi- ja kolmikerroksisia.
Pinta-ala ja volyymi	29 770 m ² ; 258 000 m ³
Rakennushistoria	Pääosa Oy Strömberg Ab:n tuotteista toimitettiin teollisuuden tarpeisiin, mutta jokapäiväisessä elämässä suomalaiset yhdistivät Strömbergin nimenomaan liesiin. Liesien valmistus oli aloitettu 1930-luvulla Helsingissä ja tuotantolinjan siirto Vaasaan tapahtui vähitellen. Ensin liesiä valmistettiin muiden tehtaiden osastoilla. Oman tehtaan rakentaminen liesituotannolle Vaasaan tuli ajankohtaiseksi 1950-luvun alkupuolella. Tehdas valmistui vuonna 1956.

Liesitehtaan ensimmäinen vaihe oli 48 m leveä ja 128 m pitkä rakennus (58000 m³). Rakennuspiirustusten mukaan liesitehtaan suunnittelivat Eskil Haldin ja Ingvald Serenius siten, että Sereniuksen käsialaa olisivat julkisivut ja Haldinin pohjaratkaisu⁹⁶. Perhelehdessä Eskil Haldin selostaa liesitehtaan rakennusvaiheita ja toteaa yhtiön teknillisen johtajan Waldemar Aldénin johtaneen suunnittelutoita. Haldinin mukaan silloinen kaupungin arkkitehti Ingvald Serenius suunnitteli julkisivut ja insinööri Hjalmar Andersson laati kestävyyslaskelmat. Omaa osuuttaan hän ei mainitse.⁹⁷ Todennäköisesti kaikki mainitut henkilöt ovat osallistuneet tehtaan suunnitteluun ja lienee mahdoton jäljittää tarkkaan kunkin osuutta valmistuneeseen rakennukseen.

Rakennuksen pohjatyöt suoritti yhtiön oma rakennustoimisto, minkä jälkeen työt siirrettiin rakennusliike A.W.Liljeberg Oy:lle. Rakennuksen runko on teräsbetonia. Ulkoseinät muurattiin paikalla kalkkihiekkatiilestä. Katto valmistettiin raudoitetuista kevytbetonilevyistä, joiden päälle kiinnitettiin bitumihuopa vesikatoksi. Tehdassalin lattia valettiin betonista ja käsiteltiin betonilakalla. Porraskäytävän, toimistotilojen ja ruokasalien lattiat peitettiin muovilevyllä. Työsalien seinät ja katot kalkittiin valkeaksi, sosiaali- ja toimistotiloissa seinät ja katto maalattiin öljyväreillä. Ensimmäinen osa valmistui 22.2.1956.⁹⁸

Pääjulkisivua rytmittävät pilasterit ja niiden väliset kolmikerroksisen toimisto-osan ikkunat. Ensimmäisessä vaiheessa tämän basilikatyyppisen rakennuksen sivulaivoissa oli pulpettikatto ja tehdassalin sivuseinillä isot ikkunat. Todennäköisesti vuosien 1972/1973 (Eskil Haldin) laajennuksen yhteydessä sivulaivoja korotettiin, jolloin niihin tehtiin tasakatto. Tehdassalin ikkunat poistettiin tuolloin ja läntiseen julkisivuun asennettiin parittain pystyautoja, joita käytettiin seinäkasvillisuuden alustana.⁹⁹ Sivulaivojen toisen kerroksen ikkunat ovat myöhempiä lisä (1994/1995).

Tehdassali sijaitsi rakennuksen pohjoispäässä, kun taas tehtaan käyttö- ja hinnoittelutoimisto, työntekijöiden pesu- ja pukuhuoneet sekä kaksi ruokailuhuonetta (2. krs) sekä virkailijoiden pesu- ja ruokailutilat sekä kokoustila (3. krs) sijaitsivat rakennuksen eteläpäässä.¹⁰⁰ Liesitehtaalla toimi myöhemmin erillinen markkinointiosasto ja koekeittiö, jossa liesiä testattiin.

Liesitehdasta laajennettiin Haldinin suunnitelmien mukaan vuosina 1962/1963 jatkamalla tehdasrakennusta pohjoispäästään sekä vuonna 1969 itäpuolelle (140m x 40m). Tuolloin laboratorio ja tuotekehittelyn tueksi perustettu koekeittiö siirtyivät entisten pesu/pukuhuoneiden paikalle toimistopäädyn toiseen kerrokseen.¹⁰¹ Liesien tuotannon huippukausi ajoittui 1960-luvun loppuun ja 1970-luvun alkuun, jolloin tehdasta laajennettiinkin Eskil Haldinin suunnitelmien mukaan rakentamalla vuosina 1968-1973 kolme lisärakennusta I vaiheen rakennuksen kylkiin sekä itä- että länsipuolelle. Liesitehtaan itäisen 1971/1973 laajennuksen pohjoisessa päässä on alakertaan sijoitettu avoin polkupyöräsuoja. Tämän rakennuksen osan seinät on toteutettu betonilaatoista jättämällä raot rungon ja laattojen väliin.

Vuonna 1971 tehtaan nimi muutettiin lämpökojetehtaaksi. Tuotannon laajentumisen seurauksena vuonna 1974 yhtiön liesituotannossa saavutettiin huippulukemat, 140000 liettä vuodessa. Markkinaosuus kotimaanmarkkinoista oli tuolloin 85%.¹⁰² Liesitehdas muutti vuosina 1975/1976 Kauhajoelle lähinnä

⁹⁶ Ikonen, 2001.

⁹⁷ *Perhelehti*, 3/1957: 1.

⁹⁸ *Perhelehti*, 3/1957: 1.

⁹⁹ Tämä selviää valokuvista, jotka on otettu vuosina 1964 ja 1974. ABB:n arkisto, Vaasa.

¹⁰⁰ *Perhelehti*, 3/1957: 2-6.

¹⁰¹ *Lokakuun tiedotuksia*, 1971.

¹⁰² Hoffman, 1992: 9.

työvoimapolitiittisista syistä. Annikki Nurmisen toimisto on suunnitellut 1980- ja 1990-luvuilla liesitehtaan sisätilojen muutoksia. Myös sisäänkäyntejä on muutettu.

Kulttuurihistoriallinen merkitys

Liesitehtaan I vaiheen rakennus on paikalla muurattu kalkkihiekkatiilinen teollisuushalli, jonka yhteydessä on toimistotiloja. Rakennus on suurmuuntajatehtaan ja korkeajännitelaboratorion (FF) ohella ensimmäisiä puhtaaksi muurattuja rakennuksia Strömberg Parkin alueella. Liesitehtaan julkisivujen muurauksessa on käytetty ristilimitystä, jossa juoksukerros ja sidekerros vuorottelevat. Liesitehtaan julkisivu muistuttaa pilastereineen ja vertikaaleine ikkunapintoineen korkeajännitelaboratorion julkisivua, joskin julkisivun mittasuhteet ja katon muoto ovat erilaisia. I vaiheen sivulaivoja on muutettu vuosina 1972/1973, mikä vaikuttaa rakennuksen ulkomuotoon, mutta toisaalta tasakattoiset sivulaivat liittävät tämän 1950-luvun rakennuksen myöhempään laajennusosiin.

Laajennusosat on valmistettu elementtitekniikalla ja kuuluvat rakenteensa, materiaalien ja rakentamisaajan perusteella muuntajatehtaiden (FF) laajennusosien sekä kojeisto- ja uuden moottoritehtaan (KT) rakennusten kanssa samaan ryhmään.

Liesitehtaan laajennusosien pohjoisenpuolisissa päätyjulkisivuissa korostuvat korkeat tehdassalin ikkunat, jotka näkyvät puuston välitse Strömberginkadulle ja Yhdystielle muodostaen näyttävän julkisivun.

Liesitehtaan koko rakennusryhmää tulisi tarkastella kokonaisuutena. Liesitehdas ja sen kolme hyvinkin lyhyessä ajassa valmistunutta laajennusta kuvastavat liesituotannon nousua. Samoin tehtaan siirto Kauhajoelle juuri tuotannon nousukauden aikoihin kuvastaa 1970-luvun talouspolitiikkaa maassamme.

Kulttuurihistoriallinen arvottaminen: sr-7

(suojeltava julkisivun osa)

Liesitehtaan kaarimaisen julkisivun on suunnitellut Ingvald Serenius v. 1955 ja jatko-osan Eskil Haldin v. 1956.

Liesitehtaan julkisivut on muurattu kalkkihiekkatiilestä. Rakennuksen tyyllinen muotoilu seuraa loogisesti alueen kehityslinjoja rakennustyyppiin, julkisivujäsentelyyn ja ikkunoitten suhteen. Liesitehtaan vanhin osa noudattaa Korkeajännitelaboratorion kaarimuotoa kevyemmin ja hieman modernimmin sovellettuna. Rakennuksen julkisivun jatke 1960-luvulta kytkeytyy luonnollisesti kadun toisella puolella olevaan konttorirakennusosaan. Julkisivujen säilymisellä on suuri ympäristöllinen merkitys Strömbergin puistotien miellyttävässä ja sopusuhtaisessa tehdasmaisemassa.

Alkuperäinen nimi

Pakkausainevarasto

Sijainti
Suunnittelija
Rakennustapa
Kerrosluvu
Pinta-ala ja volyyymi

Strömbergin Puistotie 5
Eskil Haldin 1973/1974
Kevytrakenteinen pellillä katettu kylmävarasto.
Yksikerroksinen varastorakennus
512 m²; 3 788 m³

Rakennushistoria

Entisen liesitehtaan (MM) viereen tehdasrakennuksen länsipuolelle rakennettiin 1973/1974 Eskil Haldinin suunnitelmien mukaan rakennettu kevytrakenteinen varastorakennus.

Kulttuurihistoriallinen merkitys

Pakkausainevarasto kuuluu liesitehtaan kokonaisuuteen ja on rakennettu pian liesitehtaan viimeisen laajennuksen jälkeen. Se on ainoa kevyt peltirakenteinen varasto alueella. Rakennustekniikka kuvastaa taloudellisuutta ja käytännöllisyyttä.

Alkuperäinen nimi

Nestekaasuasema

Sijainti
Suunnittelija
Rakennustapa
Kerrosluvu
Pinta-ala ja volyymi

Strömbergin Puistotie 5
Annikki Nurminen 1978/1980
1
48 m²; 151 m³

Rakennushistoria

Entisen liesitehtaan (MM) rakennuksen taakse, sen koillispuolelle 1978/1980 Annikki Nurmisen toimiston suunnitelmien mukaan rakennettu nestekaasuasema.

Kulttuurihistoriallinen merkitys

Nestekaasuasema on esimerkki pienimittakaavaisista apurakennuksista alueella. Vertailukohteina ovat muut alueen kaasuasemat ja -laitokset: vuonna 1946 (Egil Nicklin) rakennettu ensimmäisen moottoritehtaan (BB) muurattu ja kalkittu kaasulaitos, vuonna 1950/1952 (Eskil Haldin) rakennettu muuntajatehtaiden (FF) muurattu ja rapattu kaasulaitos sekä vuonna 1974/1976 (Annikki Nurminen) rakennettu uuden moottoritehtaan (KT) nestekaasuasema, joka on sittemmin purettu.

VIII – RUOKALA

Rakennuksen nimi
Alkuperäinen nimi

TSR
Ruokala

Sijainti
Suunnittelijat

Strömbergin Puistotie 3
Ingvald Serenius 1961/1962
Muutos (sisätilat): Annikki Nurminen 1974
Muutos (sisätilat): 1993

Rakennustapa

Betonielementtirakennus. Julkisivut muurattu (valkotiili, osittain ruskea tiili). Pilarein tuettu ruokalahalli. Tasakatto.

Kerrosluvu
Pinta-ala ja volyymi

1
935 m²; 4 906 m³

Rakennushistoria

Yhtiöllä oli ollut tilapäinen puurakenteinen ruokalarakennus jo 1940-luvulla. Vuonna 1945 ryhtyi Osuusliike Vaasanseutu ylläpitämään ruokalaa tehtaan lähistöllä Keskuskadun ja Huutoniementien risteyksessä, josta valmis ruoka kuljetettiin tehtaille. Tämä toiminta jatkui vuoteen 1960 saakka. Ol. Vaasanseudun lopetettua ruokatoimitukset toimi liesitehtaan kolmannessa kerroksessa tilapäinen ruokala vuosina 1960-1962. Oma ruokalarakennus valmistui vuonna 1962 kaupungin arkkitehti Ingvald Sereniuksen suunnitelmien mukaan. Ruokala oli mitoitettu 400 henkilölle.¹⁰³

¹⁰³ *Henkilökuntalehti*, Maaliskuu 1972.

Ruokalarakennus on ikään kuin samanaikaisten tehdashallien pienempi versio. Mittakaavaa on joka suhteessa supistettu. Tehdashalleista tutuksi tulleet korkeat ikkunat ja pilasterointi toistuvat tässäkin rakennuksessa. Teollisuushallin pohjakaava on siirretty ruokalarakennuksen pohjaksi muotoilemalla se lähes neliönmuotoiseksi. Tämä Strömbergin Vaasan tehtaiden ensimmäinen varsinainen ruokala poikkesi huomattavasti 1940- ja 1950-luvulla rakennetuista pienimittakaavaisista voileipäruokasaleista, joita rakennettiin tehtaiden yhteyteen. Nyt oli siirrytty 60-luvun suurimittakaavaisuuteen myös ruokailun järjestämisessä, ei vain teollisessa tuotannossa. Ruokalassa oli kaksi ruokasalia, toinen 300 ja toinen 100 ruokailijaa varten. Nämä oli ilmeisestikin tarkoitettu toisaalta sinikaulus- toisaalta valkokaulusväelle. Lisäksi ruokalarakennuksessa oli kabinetti/neuvottelutila.¹⁰⁴

Vuonna 1974 suoritettiin ruokalassa korjaustöitä Annikki Nurmisen toimiston suunnitelmien mukaan¹⁰⁵. Tällöin ruokasalien kahtiajako poistettiin. Ruoan jakelu tapahtui tarjoilutorilta, sillä uudessa toimipaikkaruokalassa (TST) toteutettu ruoan jakelu karusellista oli todettu huonoksi ratkaisuksi. Ruokalan kattoon asennettiin mineraalilevyt ja sivuovesta tehtiin pääsisäänkäynti.¹⁰⁶ Pääsisäänkäynti sijaitsi ennen länsipäädystä, missä oli kolme ovea ja näiden välissä lasitiiliseinämät. Muutostöissä pääsisäänkäynnin ovet poistettiin muuraamalla aukot umpeen. Lamput aiempien oviaukkojen yläpuolella kertovat vielä alkuperäisestä sisäänkäynnistä. Muutostöissä laajennettiin eteläseinän sivuovea ja tehtiin siitä pääsisäänkäynti.¹⁰⁷ Rakennuksen sisätiloja on muutettu viimeksi vuonna 1993.

Kulttuurihistoriallinen
merkitys

Ruokalarakennus on Strömbergin Vaasan tehtaiden ensimmäinen varsinainen ruokalarakennus. Siinä oli alun perin jaettu työntekijät ja toimihenkilöt eri ruokailutiloihin kuvastaen tuolloin vielä vallalla ollut hierarkista jakoa.

Ruokala on ainoa Ingvald Sereniuksen alueelle suunnittelema kokonainen rakennus. Julkisivussa voidaankin havaita samaa tyyliä kuin ruokalan itäpuolella sijaitsevassa entisessä liesitehtaassa (MM), jonka julkisivujen suunnittelijana pidetään Sereniusta. Ruokalarakennuksen julkisivua rytmittävät alueen tehdasrakennuksissa käytetyt pilasterit ja niiden väliset korkeat ikkunat. Ulkoasussa on pyritty tietoisesti toistamaan tehdasrakennusten ilmettä. Valkean tiilen käyttö alueen tehdasrakennuksissa yleistyi 1960-luvun alkupuolella. Materiaalista tuli 1970-luvulla yleinen julkisivumateriaali alueella. Valkeaa ja ruskeaa tiiltä on yhdistelty hillitysti julkisivussa. Ruskeaa tiiltä ei ole käytetty muissa alueen rakennuksissa, joten ehkä juuri tällä materiaalin valinnalla on haluttu luoda selkeä ero muutoin niin tehdasmaisen ruokalarakennuksen ja varsinaisten tehtaiden välille. Ruskea tiili oli 60-luvun alun uutuus tiilivalikoimissa.

**Kulttuurihistoriallinen
arvottaminen: sr-9**

(alueen luonteen tai historian kannalta merkittävä rakennus, säilyttäminen suositeltavaa)

Ruokala on Vaasan kaupunginarkkitehti Ingvald Sereniuksen alueen alkuperäiseen pienimittakaavalliseen henkeen suunniteltu rakennus 1960-luvun alusta.

Pieni ruokalarakennus on ensimmäinen varsinainen yleinen ruokalarakennus alueella. Ruokalarakennus on toiminta-ajatukseltaan yleinen sosiaalinen tila, kuten voileipäruokasalitkin, jonka muotoilun kautta

¹⁰⁴ *Perhelehti*, 3/1964: 11.

¹⁰⁵ Tiedot vuoden 1974 muutostöistä puuttuvat Ikonen inventoinnista. Ikonen, 2001.

¹⁰⁶ *Henkilökuntalehti*, 3/1974.

¹⁰⁷ Kuvamateriaali 1960-luvulta. ABB:n arkisto, Vaasa.

on pyritty vaikuttamaan työntekijöiden hyvinvointiin ja siten myös työnteon tehokkuuteen.

Yksikerroksisen rakennuksen julkisivuja jäsentee rytmitelty ikkuna-aihe, joka tiivistettynä toistaa naapurirakennusten ikkuna- ja seinämuotoja.

Ruokalan sisustaa on vuosien aikana muunneltu, mutta avoimen ruokalatalan alkuperäiset rakenteet ja materiaalit ovat edelleen näkyvissä.

IX – KOJEISTOTEHTAAN JA UUDEN MOOTTORITEHTAAN RAKENNUSKOKONAISUUS

Rakennuksen nimi	KT
Alkuperäinen nimi	Kojeistotehdas ja moottoritehdas (alunperin kaksi erillistä rakennusta)
Sijainti	Strömbergin Puistotie 6 / Virtaviiva 11
Suunnittelijat	Kojeistotehdas (luode): Eskil Haldin 1962/1963 Kojeistotehtaan laajennus kaakkoon: Eskil Haldin 1965/1966 Moottoritehdas (kaakko): Eskil Haldin 1969/1970 (erillinen tehdas) Kojeistotehtaan laajennus kaakkoon: Eskil Haldin 1970 Moottoritehtaan laajennus luoteeseen: Eskil Haldin (KT tehtaas yhteen) 1972/1974 Kojeistotehtaan muutos (maalaamo + sisätilat): Jorma Mandell 1974/1975 Moottoritehtaan laajennus (nestekaasuasema): Annikki Nurminen 1974/1976 (purettu) Kojeistotehtaan muutos (lastausmonttu korj.): Annikki Nurminen 1991/1992 Kojeistotehtaan muutos (toimisto pohj.): Annikki Nurminen 1992
Rakennustapa	Varhaisimmat vaiheet osittain paikalla valettuja pilari-palkkirakenteisia halleja. Uudemmissa laajennusosissa käytetty betonielementtejä. Julkisivut valkotiiltä, osittain muurattu (varhaisimmat vaiheet), osittain elementteinä. Tasakatto. Tehdassaleissa matalia kattolyhtyjä.
Kerrosluku	Yksikerroksisia hallirakennuksia. Varhaisimpien vaiheiden (1962/1963, 1965/1966, 1969/1970) koillispuoleisissa kaksikerroksisia toimistotiloja.
Pinta-ala ja volyymi	49 672 m ² ; 419 564 m ³
Rakennushistoria	1950-luvulla ryhdyttiin valmistamaan kojeiden koteleita pellistä valuraudan sijaan. ML-levykoteloista ja niistä kootuista ML-keskuksista tulikin menestystuotteita, joiden tuotantoennätys saavutettiin vuonna 1962. Tuotantolinjan kasvu johti uuden tehtaan rakentamiseen 1962/1963, jolloin <u>kojeistotehdas</u> (alun perin taulutehdas) eriytettiin koje- ja kontaktoritehtaista. Tehtaan suunnitteli Eskil Haldin. DI T. Fredrikson Strömbergin Helsingin tehtailta laati rakennuksen lujuuslaskelmat. Rakennustyöt suoritti Juho Myntti Oy. Rakennuksen tilavuus oli 72500 m ³ , josta 62300 m ³ tehdashallia ja 7200 m ³ toimisto- ja sosiaalituloja. Tehtaan kattorakenteiden sekundääripalkkeina käytettiin tehdasvalmisteisia esijännitetyjä kattopalkkeja, mikä oli tuohon aikaan verraten uutta. Julkisivut ovat kalkkihiekkatiiltä. Rakennuksen itäpuoleen sijoitettiin toimisto- ja sosiaalituloja. ¹⁰⁸
	Pohjoispuoleisen työntekijöiden sisääntuloaulassa on käytetty keltaista klinkkeriä ja kaarevia muotoja, jossa näkyy Alvar Aallon vaikutus Eskil Haldinin suunnittelutöihin. Aulasta johtaa käynti kellarikerroksen sosiaalituloihin ja tehdashalliin.

¹⁰⁸ Hoffman, 1992: 8; *Perhelehti* 2/1963: 4-7.

Kojeistotehdasta laajennettiin 1965/1966 rakentamalla I vaiheen kaakkoispuolelle 63000 m³ suuruinen halli, mitoiltaan 155 m x 40 m.¹⁰⁹ Tähän laajennusosaan tuli toimistotiloja Strömbergin Puistotien varteen. Vuonna 1970 laajennettiin kojeistotehdasta vielä yhdellä lisärakennuksella. Molemmat laajennusosat suunnitteli Eskil Haldin. Näin kojeistotehdas oli kasvanut viidessä vuodessa noin 25000 m² suuruiseksi teollisuushalliksi toimisto- ja sosiaalituloineen.

Yhtiön moottorituotannon laajeneminen sekä moottorituotannon uudelleenjärjestely ja rationalisointi johtivat päätökseen rakentaa Vaasaan uusi moottoritehdas, joka valmistui Eskil Haldinin suunnitelmien mukaan vuonna 1970 kojeistotehtaan kaakkoispuolelle. Vanhassa moottoritehtaassa (BB) ryhdyttiin valmistamaan elektronilaitteita. Uusi tehdas oli 150 metriä pitkä ja 80 metriä leveä. Tähän tehtaaseen siirrettiin keskikokoisten moottoreiden valmistus Pitäjänmäen tehtailta. Tehdashallin päätyyn Strömbergin Puistotien varteen sijoitettiin toimistotilat, mm. maisemakonttori (250 m²).¹¹⁰

Kojeistotehdas ja uusi moottoritehdas yhdistettiin 1972/1974 rakentamalla Eskil Haldinin suunnittelema moottoritehtaan laajennus jo olemassa olevien rakennusten väliin. Laajennusosan pinta-ala oli 155 m x 60 m ja korkeus 9,5 m. Rakennustyöt suoritti Rakennusliike H.L.Backlund Oy.¹¹¹ Tehdashallien keskellä koko rakennusmassan läpi luoteis-kaakkoissuunnassa kulkee noin 300 metriä pitkä raide tavarankuljetusta varten.

Rakennuksiin on myöhemmin tehty muutostöitä lähinnä sisätiloihin (Jorma Mandell, Annikki Nurminen). Moottoritehtaalle rakennettiin 1974/1976 nestekaasuasema tehtaan lounaispuolelle, joka on myöhemmin purettu. Rakennukseen on uusittu lastausalueita.

Kulttuurihistoriallinen merkitys

Tuotannon uudelleenjärjestely ja rationalisointi johtivat näiden kahden myöhemmin yhteen kasvaneen alun perin erillisen tehtaan rakentamiseen. Kojeistotehtaan ja uuden moottoritehtaan rakennuskokonaisuus on keskeisellä paikalla Strömbergin Puistotien varrella. Useista laajennuksista huolimatta se on yhtenäinen ja harmoninen. Rakennustekniikaltaan ja tyylliltään se kuuluu muiden samanaikaisten tehdasrakennusten ryhmään (muuntajatehtaan FF laajennukset, liesitehtaan MM laajennukset). Tehdashallien kattoikkunat tuovat luonnonvaloa työskentelytiloihin. Pinta-alaltaan KT-rakennus on laajin yhtenäinen teollisuustilakokonaisuus Strömberg Parkin alueella. Rakennuksen pituussuunnassa kulkeva lähes 300 metriä pitkä kuljetuskäytävä paljastaa mittakaavan rakennuksen sisällä.

Tehdassalien korkeat ikkunat muodostavat näyttävän julkisivun sekä Puistotielle että tehtaan lounaispuolelle avautuvalle lastaus- ja pysäköintipihalle. Puistotien puoleiset laajat ikkunapinta-alat heijastavat metsämaisemaa muodostaen tehdassalin julkisivuun valtavan luontoaiheisen kuvateoksen keventäen näin laatikkomaisten rakennusmassan kulmikkautta.

Julkisivujen kalkkihiekkatiili yhdistää eri rakennusvaiheet. Paikalla muuratut ja elementteinä pystytetyt julkisivut kertovat rakennuksen vuosirenkaiden. Toimisto- ja sosiaalituloihin johtavien sisäänkäyntien yhteydessä on käytetty yhtenäisiä materiaaleja. Kuparin käyttö sisäänkäyntien katoksissa ja ikkunapelleissa on tyypillistä alueen 1960-70-lukujen rakennuksille. KT-rakennuksen Strömbergin Puistotien puoleisten ja uuden moottoritehtaan kaakkoispään sisäänkäyntien yhteyteen on rakennettu luonnonkivistä kivimuureja, joissa on ura viheristutuksia varten. Tämä toistaa Alvar Aallon 1940-luvulla suunnittelemaa kivrakenteita kontaktoritehtaan (RR) edustalla.

¹⁰⁹ *Perhelehti* 3/1965: 20-21; 4/1965: 43.

¹¹⁰ Lokakuun tiedotuksia 1969; Tammikuun tiedotteita 1971.

¹¹¹ *Henkilökuntalehti* Lokakuu 1973; 3/1974.

KT-rakennus massiivisuudessaan kaipaa lähistölleen luontoa pehmentämään rakennuksen mittakaavaa. Tehtaan edustalla kasvava kaistale luonnon metsikköä sekä tehtaan itäpuolinen laajempi metsäalue ovat tämän tehdaskolossin keuhkot. Rakennuksen lounaanpuolinen laaja asvaltoitu lastaus- ja pysäköintipiha kaipaisi vehreyttä keventämään alueen monotonisuutta. KT-rakennus ja pihan toisella puolella sijaitseva KK-rakennus muodostavat kaksi suurta raskasta massaa, jotka kaipaavat luonnonmukaista pehennystä keskuuteensa.

Kulttuurihistoriallinen arvottaminen: sr-7

(suojeltava julkisivun osa)

Kojeisto- ja moottoritehdas on Eskil Haldinin suunnittelema rakennus 1960-luvun alkupuolelta.

Julkisivuja peittää vaalea tiili ja niissä toistuu alueella yleisesti käytetty suurikokoinen ikkunaelementti, joka heijastaa luontoa ja valoa runsaasti sisälle tehdashalleihin ja konttorihuoneisiin. Strömbergin Puistotien puoleisella kojeisto- ja moottoritehtaan fasadilla on pituutensa ja keskeisen sijaintinsa takia suuri ympäristöön vaikuttava merkitys.

X – KESKUSKONTTORI

Rakennuksen nimi	SO
<u>Alkuperäinen nimi</u>	<u>Keskuskonttori</u>

Sijainti	Sähkömäki 4
Suunnittelijat	Eskil Haldin 1970/1971 Laajennus (matalat osat): Annikki Nurminen 1976/1978 Muutos (toimiston sisätilat): Annikki Nurminen 1998
Rakennustapa	Paikalla valettu betoni. Pilari-rakenne.
Kerrosluku	2-5 kerrosta
Pinta-ala ja volyymi	7 998 m ² ; 31 500 m ³

Strömbergin laajentuminen oli tapahtunut sotakorvaustoimitusten jälkeen käytännössä kokonaan Vaasassa. Kun jokin tuotannon osa tuli sarjavalmistusvaiheeseen ja tarvitsi lisätiloja, tuli tuotantolinjan muutto Vaasaan ajankohtaiseksi. Ongelmia Pitäjänmäen toiminnassa alkoi esiintyä 1960-luvulla. Sinne keskittyi yhtiön erikoistunein tuotanto. Ongelmaksi koitui myös henkilöstön ikärakenne. Kun ongelmat eivät näyttäneet häviävän, alettiin 1960-luvulla suunnittelemaan ratkaisua asiaan. Kun Vaasan kaupunki jälleen osoitti aktiivisuuttaan myymällä vuonna 1965 yhtiölle 106 hehtaarin teollisuustontin entisen alueen itäpuolelta, alkoi tuotannon entistä laajempi keskittäminen Vaasaan tuntua hyvältä ratkaisulta. Tästä seurauksena käynnistettiin vuonna 1968 suunnitelmat siirtää pääkonttori Vaasaan. Yhtiön tuotantoa tai pääkonttoria ei kuitenkaan siirretty kokonaisuudessaan pois Pitäjänmäeltä ja siellä ryhdyttiin jälleen rakentamaan 1970-lukua lähestyttäessä.¹¹²

Keskuskonttorin rakentaminen Vaasaan aloitettiin vuonna 1971 Eskil Haldinin piirustusten mukaan. Urakkasopimus annettiin tällä kertaa rakennusliike Högfors

¹¹² Hoffman, 1989: 367-369; *Perhelehti* 1/1965: 23.

& Hannukselalle. Rakennuksen ensimmäisen vaiheen pinta-ala oli 5200 m². Pohja-ala muodostui lähes ristin muotoisesta nelivartisesta rakennusmassasta. Koillis-lounais-suuntainen rakennuksen osa rakennettiin viisikerroksiseksi, muut osat kahteen kerrokseen. Rakennus suunniteltiin alun perin niin, että laajennukset eri suuntiin olisivat mahdollisia.¹¹³ Yhtiön keskusjohto siirtyi Vaasaan 1.1.1972.¹¹⁴ Vuonna 1974 pystytettiin konttorin eteen kuvanveistäjä Matti Hauptin veistämä patsas "Valon synty".¹¹⁵

Keskuskonttorin rakennus sijoitettiin alueen itäosaan korkealle kumpareelle. Tehtaan pääportti siirrettiin konttorirakennuksen viereen. Uusi pääportti rakennettiin vuonna 1973.

Keskuskonttorin rakennusta laajennettiin vuonna 1976-1978 rakentamalla luoteispuolelle kaksikerroksinen rakennus, johon tuli terveysasema, sosiaalikontori, huoltokonttori, työhönnotto ym. tiloja. Annikki Nurmisen toimisto laati laajennusosan piirustukset.¹¹⁶

Keskuskonttorin keskeistä merkitystä korostivat sekä sijainti kumpareen laella, nelivartinen pohjaratkaisu että materiaalivalinnat. Konttorin itäpuolella Strömbergintien varrella sijaitsevalta pysäköintialueelta konttorille portaita noustessa tuntee väistämättä teollisuusjätin suuruuden. Viisikerroksinen rakennuksen keskusosa kohoaa ylös matalista sivuosista. Keskusosan symmetrisyyttä murtaa matalien sivuosien epäsymmetria. Uusi julkisivumateriaali, keltainen hiekkatiili, toistaa toisaalta tehdasrakennusten puhtaaksimuurattuja hiekkatiilipintoja, mutta eroaa toisaalta värinsä puolesta kaikista muista alueen rakennuksista. Pääsisäänkäynnin pylväiköt ja eteisaulan avaruus suurine ikkunoineen korostavat rakennuksen merkitystä yhtiön keskusjohdon pääpaikkana.

Kulttuurihistoriallinen merkitys

Keskuskonttori on yhtiön historian kannalta merkittävä rakennus. Se kertoo yhtiön ja koko teollisuuden nousukaudesta 1960-luvulla. Se viestii myös kahdella paikkakunnalla toimineen yhtiön eri osien keskinäisestä suhteesta ja eroista sekä painopisteen siirtymisestä. Keskuskonttorin siirto Vaasaan tapahtui 1960-70-lukujen ahkeran rakennus- ja laajennustoiminnan siivittämänä.

Keskuskonttorin rakennus poikkeaa monellakin tavalla (materiaali, tyyli, muoto, sijainti) muista alueen rakennuksista. Siinä on pyritty korostamaan rakennuksen keskeistä merkitystä koko yhtiölle ja myös Vaasan kaupungille. Olihan kyse Vaasan ehdottomasti suurimman teollisuusyrityksen keskuskonttorista. Toisaalta tuntuu hämmästyttävältä, että keskuskonttorin suunnittelu annettiin yhtiön oman rakennusmestarin Eskil Haldinin suunniteltavaksi eikä tehtävään palkattu tunnettua arkkitehtia yhtiön ulkopuolelta. Valinta osoittaa yhtiön arvostaneen pitkäaikaista työntekijäänsä, jonka suunnittelema lähes kaikki alueen rakennukset olivat 1950-luvun alkupuolelta aina vuoteen 1974, jolloin hän jäi eläkkeelle. Keskuskonttorissa Haldin osoitti kykynsä sopeutua tällä kertaa hyvin erilaiseen suunnittelutehtävään. Keskuskonttorin rakennuksessa toistuu toisaalta ikkunapintojen monipuolinen käyttö, mikä oli tyyppillistä Haldinin suunnittelemissa rakennuksissa. Luonnonvarainen metsä keskuskonttorin ympäristössä korostaa alueen alkuperäisen suunnitelman kestävyyttä.

Keskuskonttorin yhteyteen 1976/1978 Annikki Nurmisen toimiston suunnitelmien mukaan rakennettu laajennusosa elävöittää alkuperäistä rakennusmassaa ja sopeutuu hyvin Haldinin perusratkaisuun. Olihan Haldin jo alun alkaen suunnitellut, että rakennusta voitaisiin myöhemmin laajentaa eri suuntiin.

¹¹³ Helmi-maaliskuun tiedotuksia 1971.

¹¹⁴ *Henkilökuntalehti* Tammikuu 1972.

¹¹⁵ *Henkilökuntalehti* 5/1994.

¹¹⁶ *Henkilökuntalehti* 3/1976.

**Kulttuurihistoriallinen
arvottaminen: sr-9**

*(alueen luonteen tai historian kannalta merkittävä rakennus, säilyttäminen
suositeltavaa)*

Poikkeuksellisesti kellertävällä tiilellä verhoiltu betonielementtirakenteinen keskuskonttori on Eskil Haldinin v. 1971 suunnittelema. Keskuskonttori on yhtiön historian kannalta merkittävä rakennus, joka kertoo yhtiön ja koko teollisuuden nousukaudesta 1960-luvulla. Poikkeavalla materiaalivalinnalla on todennäköisesti pyritty ilmaisemaan rakennuksen ainutlaatuisuutta alueella. Korkean rakennuksen sijainti mäen laella ja sen symmetrinen muotokieli viestivät myös sen merkityksestä. Katsottaessa Yhdystieltä, joka on yksi pääväylä kaupunkiin, rakennus muodostaa näyttävän kaupunkikuvallisen elementin myös alueen ulkopuolelle.

XI – TOIMIPAIKKARUOKALA

Rakennuksen nimi	TST
<u>Alkuperäinen nimi</u>	<u>Toimipaikkaruokala</u>
Sijainti	Strömbergin Puistotie 8
Suunnittelija	Annikki Nurminen 1971/1973
Rakennustapa	Elementtirakennus. Pilari-palkkirakenne. Julkisivumateriaali valkea kalkkihiekkatiilielementti. Tasakatto.
Kerrosluku	2
Pinta-ala ja volyymi	3027 m ² ; 16 580 m ³
Rakennushistoria	<p>Vuonna 1961/1962 rakennettu ruokala (TSR) oli käynyt ahtaaksi, sillä yhtiön Vaasan tehtaiden työntekijämäärä oli 10 vuoden kuluessa kasvanut 2400:sta 4000:een.¹¹⁷ Uusi ruokala mitoitettiin yhtiön kasvusuunnitelmien mukaisesti. Tuolloin yhtiön työntekijämäärän arvioitiin kasvavan jopa 10000:een.¹¹⁸ Uusi toimipaikkaruokala henkiikin mittakaavaltaan ja tilaratkaisuiltaan yhteiskunnassamme 1960-luvun lopulla vallinnutta vakaata luottamusta jatkuvaan kasvuun. Kuvaavaa ruokalan suunnittelulle oli myös, että toisin kuin kymmenen vuotta aiemmin rakennetussa ruokalassa, nyt kaikki työntekijät ruokailivat yhdessä suuressa salissa. Tosin likaisissa työvaatteissa ruokaileville varattiin eri tuolit¹¹⁹.</p> <p>Toimipaikkaruokalan suunnitteli Annikki Nurmisen arkkitehtitoimisto. Työ oli ensimmäinen Nurmisen toimiston uudisrakennus alueella. Rakennustyöt suoritti rakennusliike Högfors & Hannuksela. Uusi ruokasali (28 x 30 m) oli mitoitettu 500 ruokailijalle kerrallaan.¹²⁰</p> <p>Koko ruokalan toimintaperiaate perustui systemaattiseen, jopa konemaiseen ihmismassojen käsittelyyn, mikä kuvastaa hyvin 60-luvun henkeä. Rakennuksen ensimmäisessä kerroksessa Strömbergin Puistotien puoleisessa päädyssä on kaksi sisäänkäyntiä, toinen sisääntuloa varten ja toinen poistumista varten.</p>

¹¹⁷ *Henkilökuntalehti* Maaliskuu 1972.

¹¹⁸ Suullinen tiedonanto, Peter Fagerlund, ABB Oy, 14.05.2002.

¹¹⁹ Lehdistötiedote 1972-04-07. ABB:n arkisto, Vaasa.

¹²⁰ *Henkilökuntalehti* Maaliskuu 1972.

Sisäänkäyntien väliin jäävä tila toimi ulkovaatteiden säilytyspaikkana. Pienenä yksityiskohtana ovat ala-aulan pylväisiin kiinnitetyt tuhkakupit, jotka kertovat ajasta, jolloin tupakointi oli sallittu lähes missä tahansa. Alakerrassa oli myös wc:t ja sanomalehtilukusali. Rakennuksen molemmin puolin on sijoitettu leveät kierreportaat, jotka johtavat alakerran aulasta keittiön ja ruokasalin väliseen ruoanjakelutilaan. Ruoan jakelu tapahtui alkuaikoina ns. karusellista, johon keittiöhenkilökunta latoi ruoka-annokset. Yhtiön tiedotteen mukaan tämä pyörivä jakelupöytä oli laajuudessaan uutta Suomessa¹²¹. Myöhemmin ruoan jakelujärjestelmää muutettiin, samoin kassan paikkaa. Mittasuhteiltaan valtava keittiö aputiloineen sijaitsee rakennuksen lounaispäädyssä, ruokasali koillispuolella. Ruokasalin reunoilla on korotettu tila kahta pöytärivistöä varten. Suuret ikkunat tuovat ruokailutilaan valoa ja toimivat ulkoa katsottuna valtavana taideteoksina heijastaen metsää ja luonnon muotoja.

Toimipaikkaruokalan sisämateriaaleissa ja erityisesti värien valinnassa on toimittu ennakkoluulottomasti 1970-luvun tapaan. Keittiön seinät on kaakeloitu ajalle tyypillisin voimakkein värein. Ruoan valmistusosastossa on valkeat kaakelit; astianpesuosastolle on sen sijaan asennettu kirkkaan keltaiset kaakelit, jotka suurina pintoina aiheuttavat hätkähdyttävän vaikutuksen. Keittiön vieressä sijaitsee kaksi eri kokoista edustusruokasalia, joihin tarjoiltiin suoraan keittiöstä. Edustustilojen katto on katettu jalopuupäällysteisillä profiloituilla neliöillä. Lattioissa on kokolattiamatot.

Rakennuksen julkisivut ovat valkoisia tuon ajan tehdasrakennuksista tuttuja kalkkiahiekkatiilisiä. Horisontaalisten tiilielementtilevyjen väliin on istutettu tummanvihreät pysty- ja vaakasuuntaiset leveähköt metallilistat, jotka rytmittävät tiilielementtejä ja jatkuvat ikkunan kehyksinä. Ruokasalin alle jää rakennuksen koillisen päädyn pääsisäänkäynti, joka on tuettu pyöreillä betonipylväillä. Vastaavasti rakennuksen lounaispäätyyn jää pylväikköiden kattama alue.

Toimipaikkaruokala suljettiin vuoden 2000 lopulla, jolloin keittiökalusteet ja ruokalakalusteet myytiin pois.

Kulttuurihistoriallinen merkitys

Toimipaikkaruokalan rakennus sijaitsee metsä/puistoalueen reunassa alavassa maastossa. Ympäröivä metsä pehmentää rakennuksen kulmikkuutta. Sisäänkäynnin edustan betonipylväät muistuttavat muodoltaan mäntyjen runkoja. Laajat ikkunapinta-alat heijastavat puita ja taivasta toimien valtavana luontoaiheisena tauluna.

Rakennus on erittäin hyvä esimerkki 1960-1970-lukujen suunnittelusta ja rakentamisesta. Siinä ilmenevät ajalle tyypillinen suurimittakaavaisuus ja kasvuilmapiiri. Toimipaikkaruokala on toteutukseltaan selkeä ja rohkea. Se poikkeaa Annikki Nurmisen toimiston muista myöhemmistä suunnittelutöistä Strömberg Parkin alueella, joskin horisontaalisten julkisivuelementtien käyttö on yhteistä tälle ja Nurmisen myöhemmille suunnitelmille. Rakenteet, materiaalit ja värit ovat ajalleen tyypillisiä raikkaita ja rohkeita. Ruokasalin akustiikka on mm. kattorakenteiden vuoksi erittäin hyvä hälventäen hälyn. Toimipaikkaruokala on viimeinen uudisrakennus alueella, jossa on käytetty suuria ikkuna-aloja. Vuoden 1973 energiakriisi on vaikuttanut lämpötalouden keskeiseen merkitykseen myöhempien rakennusten suunnittelussa.

Rakennuksen uudiskäyttöä suunniteltaessa tulisi tilajärjestelyissä pyrkiä hyväksikäyttämään rakennuksen suurta mittakaavaa, joka kuvastaa 1960-70-luvun vaihteen ihannetta alati kasvavasta hyvinvointiyhteiskunnasta. Tilan tuntua ei tulisi hävittää pilkkomalla suuri ruokasali pientiloiksi. Rakennuksessa käytetyt 1970-luvun rohkeat materiaalit ja värit ovat arvokas elementti Strömberg Parkin alueella.

¹²¹ Lehdistötiedote 1972-04-07. ABB:n arkisto.

Kulttuurihistoriallinen
arvottaminen: sr-9

(alueen luonteen tai historian kannalta merkittävä rakennus, säilyttäminen suositeltavaa)

Annikki Nurmisen v. 1971 suunnittelema rakennus.
Iso toimipaikkaruokala on 1970-luvun suunnittelun helmi, joka edustaa aikansa suurimittakaavallista moduuliajattelua sekä väri- ja materiaalimaailmaa. Rakennuksessa heijastuvat 1970-luvun suunnittelulle ominaiset ajatukset, kuten kehitysoptimismi, suurpiirteisyys ja selkeys. Rakennus on ehjä tyyllinen kokonaisuus, jossa sisätilat vastaavat täydellisesti ulkopuolen luomia odotuksia. Ruokalarakennus on ensimmäinen rakennus, jonka arkkitehti Annikki Nurminen suunnitteli Strömberg Parkin alueelle. Tämän jälkeen hän laati suunnitelmat alueen moneen uuteen tehdashalliin.

XII – SUURJÄNNITEKOJETEHDAS

Rakennuksen nimi	KK
<u>Alkuperäinen nimi</u>	<u>Suurjännitekojetehdas</u>
Sijainti	Virtaviiva 16
Suunnittelija	Annikki Nurminen 1974/1976 Laajennus luoteeseen: Annikki Nurminen 1981 Muutos (toimiston sisätilat): Annikki Nurminen 1998
Rakennustapa	Elementtirakenteinen teollisuushalli. Pilari-palkkirakenne. Tasakatto.
Kerrosluke	Teollisuushalli 1-kerroksinen, toimisto-osa 2-kerroksinen.
Pinta-ala ja volyyymi	25 645 m ² ; 219 100 m ³
Rakennushistoria	Kojeisto/moottoritehtaan (KT) lounaispuolelle rakennettiin 1974/1976 suurjännitekojetehdas (KK) Annikki Nurmisen toimiston suunnitelmien mukaan. Rakennus on ensimmäinen teolliseen käyttöön tarkoitettu Nurmisen toimiston alueelle suunnittelema uudisrakennus.

Yhtiön Henkilökuntalehden mukaan suurjännitekojetehtaan rakennuksessa käytettiin valmiita elementtejä monipuolisemmin kuin missään muualla Suomessa. Ei vain pilarit, palkit ja seinäelementit, vaan myös välipohjat ja lattiakanavat valmistettiin betonielementeistä. Koska sekä välipohjat että väliseinät koottiin elementeistä, olivat ne helposti poistettavissa. Näin mm. kaksikerroksinen tehdashalli saatettiin helposti muuntaa yksikerroksiseksi 16,5 metriä korkeaksi tilaksi. Tehdasrakennuksen I vaiheen pinta-ala on 109 m x 82 m. Tehtaan eteläpuolelle rakennettiin kaksikerroksinen sosiaali- ja toimistotiloja sisältävä siipirakennus. Siipirakennuksen pohjakerroksessa on puku- ja pesuhuoneita 500 henkilölle. Ylimmässä kerroksessa on 1000 m²:n suuruinen avokonttori, johon laitettiin ajan hengen mukaisesti tekstiilimatto mm. siivousta helpottamaan, kuten Henkilökuntalehti mainitsee. Toimistosiiiven välipohjana on ontelolaattaelementti. Rakennuksen julkisivut ovat kalkkihiekkatiilipintaista betonielementtiä. Ikkunat ovat lämpölasia. Tehdasosan lasit valmistettiin Vitral-lasielementeistä. Koska tehdas oli suunniteltu mm. hartsin työstölle, kiinnitettiin ilmanvaihtoon erityistä huomiota. Suurjännitekojetehtaan rakennuskustannukset jäivät erittäin alhaisiksi johtuen todennäköisesti laajasta elementtien

hyväksikäytöstä. Materiaalivalinnoissa pyrittiinkin tarkoituksenmukaisiin, mutta edullisiin ratkaisuihin.¹²²

Nurmisen suurjännitekojetehtaalla toteuttama julkisivujen vähäiset ikkuna-aukot johtunevat osittain vuoden 1973 energiakriisistä. Suurien ikkuna-aukkojen puuttuminen tuntuu aiempiin alueen tehtaisiin verrattuna täydelliseltä suunnanmuutokselta. Olivathan suuret ikkuna-alat tyypillisiä niin 40-luvun Nicklinin suunnitteleuille tehtaille kuin Haldinin laajalle tuotannolle. Ikkunattomuus ja valoaukkojen peittäminen toistuu myöhemmin Nurmisen toimiston uudisrakennuksissa ja muutostöissä Strömbergin alueella. Suurjännitekojetehtaan kapeat ikkunanauhat julkisivun alareunassa korostavat horisontaalisuutta, joka rakennuksen lounaispuolella tarkoituksellisesti on murrettu visuaalisena elementtinä käytettyjen vertikaalien ilmastointiputkien vaikutuksesta.

Vuonna 1981-1982 laajennettiin suurjännitekojetehtasta Annikki Nurmisen toimiston laatimien suunnitelmien mukaan. Työt suoritti rakennusliike H.L.Backlund. Tuolloin siirrettiin KK-rakennukseen valmisteverasto kojetehtaalta (KT) sekä pakkaamo ja lähettämö keskusvarastolta. Laajennuksen pinta-ala oli 7050 m² ja tilavuus 66900 m³.¹²³

Kulttuurihistoriallinen merkitys

Suurjännitekojetehtaan I vaiheen rakennus aloittaa Annikki Nurmisen toimiston tehdasrakennusten sarjan (KK, NP, GG, LP). Leimaa antavaa Nurmisen suunnitteleuille tehtaille on julkisivujen aiempiin verrattuna niukat ikkuna-aukot, mikä kuvastaa energiakriisin vaikutusta. Monipuolinen elementtirakenteiden käyttö on myös tyypillistä Nurmisen töille. Suurjännitekojetehtaassa käytettiin elementtitekniikkaa äärimmäisen laajasti. Jopa välipohjat rakennettiin elementeistä, jotta ne voitaisiin tarvittaessa myöhemmin helposti poistaa. Julkisivumateriaalina on käytetty yhä kalkkihiekkatiilielementtejä, mikä oli perusmateriaali tehdasalueella aina 1970-luvun puoleenväliin saakka.

Rakennus muodostaa melko raskaan kokonaisuuden viereisen kojeisto/moottoritehtaan (KT) kanssa. Suurjännitekojetehtaan vähäinen ikkuna-aukkojen määrä koillisella julkisivulla lisää massiivisuuden tunnetta. Lisäksi näiden kahden tehtaan välinen suuri asvaltoitu lastaus- ja pysäköintipiha häivyttää Strömberg Parkille tyypillisen luonnonläheisyyden. Suurjännitekojetehtaan siipirakennuksen sijoittamisessa maastoon on tosin käytetty hyväksi maaston korkeuseroja.

Tehtaiden massiivisuutta ja rakennusten sekä asvaltoitun pihan hallitsevuutta tulisi pyrkiä hälventämään tuomalla tällekin alueelle vihreyttä ja luonnon vaikutusta.

XIII – PINTAKÄSITTELYLAITOS

Rakennuksen nimi	NP
<u>Alkuperäinen nimi</u>	<u>Pintakäsittelylaitos</u>

Sijainti	Virtaviiva 12
----------	---------------

¹²² *Henkilökuntalehti* 1-2/1976; 5/1976: 32-34.

¹²³ *Henkilökuntalehti* 4/1981: 18.

Suunnittelija	Annikki Nurminen 1977 Muutos (teräskatos sivuun): Annikki Nurminen 1988
Rakennustapa Kerrosluvu Pinta-ala ja volyymi	Elementtirakenteinen teollisuushalli. Pilari-palkkirakenne. Tasakatto. 1-2 6 270 m ² ; 49 000 m ³
Rakennushistoria	<p>Alueen länsiosaan, kojeisto/moottoritehtaan (KT), avovaraston (VK) ja alueen vanhimpien tehdasrakennusten (BB, RR) väliselle alueelle rakennettiin vuonna 1977 pintakäsittelylaitos Annikki Nurminen toimiston suunnitelmien mukaan. Tehtaaseen siirrettiin kojeitehtaalta galvanointipintakäsittely ja maalaus. Tehtaan sijoittamisessa huomioitiin toisaalta kuljetukset muilta tehtailta ja toisaalta jäteveden käsittely ja laskeminen viemäriverkkoon ilman pumppausta. Tehtaan pohja-ala on 66 x 60 metriä. Rakennus on osittain kaksikerroksinen, alakerrassa on sosiaalitylöitä ja yläkerrassa tuotantotilaa. Rakennus suunniteltiin helposti laajennettavaksi.¹²⁴</p> <p>Julkisivumateriaalina on käytetty kalkkihiekkatiilielementtejä. Piristävänä 1970-luvun elementtinä rakennuksessa on käytetty räystään reunojen ja sisäänkäynnin katosten oransseja väripintoja. Horisontaali ikkunanauha kiertää rakennusta. Julkisivujen pilasterit tuovat vertikaalin kontrastin horisontaaleihin julkisivuelementteihin. Rakennus vaikuttaa lähes neliömäisen pohja-alansa vuoksi aiemmista alueen tehdasrakennuksista poikkeavalta, joskin mittakaavaltaan huomattavasti Nurminen toimiston myöhempiä rakennuksia (GG, LP) inhimillisemmältä.</p>
Kulttuurihistoriallinen merkitys	Rakennus sijoittuu suuren teollisuuspihan reunalle metsän siimekseen. Tämä tehdasrakennus on ainoa alueen tehtaista, jossa on käytetty kirkkaita 1970-luvulle tyypillisiä värejä antamaan ilmettä julkisivulle. Pintakäsittelylaitos on myös ensimmäinen pohja-alaltaan lähes neliönmuotoinen rakennus. Julkisivukate (kalkkihiekkatiilielementti) yhdistää sen kuitenkin aiempiin tehdasrakennuksiin. Julkisivun vertikaalit pilasterit ja horisontaalit ikkunanauhat ja julkisivuelementit luovat jännitystä julkisivuun.

XIV – UUSI JAKELUMUUNTAJATEHDAS

Rakennuksen nimi	GG
<u>Alkuperäinen nimi</u>	<u>Uusi jakelumuuntajatehdas</u>
Sijainti	Strömbergin Puistotie 11 – Dynamotie 1
Suunnittelija	Annikki Nurminen 1979/1981 (Ensimmäinen piirustussarja 1977/1980) Muutos: Annikki Nurminen 1987/1988 Muutos (toimisto): Annikki Nurminen 1992/1994
Rakennustapa	Elementtirakenteinen teollisuushalli ja toimistosiiipi. Pilari-palkkirakenne. Tasakatto.
Kerrosluvu	1-2
Pinta-ala ja volyymi	17 370 m ² , 168 400 m ³
Rakennushistoria	Jakelumuuntajia valmistettiin Vaasassa vuonna 1951 valmistuneessa jakelumuuntajatehtaassa (FF), kunnes uusi jakelumuuntajatehdas (GG) valmistui

¹²⁴ *Henkilökuntalehti* 2/1977: 9.

vuonna 1979/1981 Annikki Nurmisen toimiston suunnitelmien mukaan. Rakennuksesta löytyy kaksi piirustussarjaa, joista toisessa on esitetty rakentamaton laajennusosa viereisen metsikön suuntaan¹²⁵. Rakennus koostuu suuresta lähes neliömäisestä teollisuustilasta (14300 m²) sekä toimisto- ja sosiaalitilat käsittävästä siipirakennuksesta (3000 m²).

A. Hakorannan rakennusliike suoritti rakennustyöt. Rakennus sijoitettiin Strömbergin Puistotien varteen vanhan jakelumuuntajatehtaan läheisyyteen. Rakennus toteutettiin hyvin pitkälle betonielementtitekniikalla. Pilarianturat, lattiakourut ja pilarit koottiin Partekin teräsbetonielementeistä, katto siporex-lankuista ja julkisivuissa käytettiin Betoninummi Oy:n toimittamia elementtejä, joissa on uurrettu pintakuvio. Ikkunoiden yläpuolelle kiinnitettiin muotoiltu pelti aurinkosuojaksi. Toimisto-osa on osittain yksikerroksinen. Toimistossakin pyrittiin välttämään suuria ikkunapintoja, joten ikkunat sijoitettiin kahteen päällekkäiseen kapeaan nauhaan. Tarkoituksena oli, että istuma-asennossa on mahdollista nähdä ulos alemmasta ikkunarivistä, seisossa taas ylempäästä.¹²⁶

Kulttuurihistoriallinen merkitys

Uusi jakelumuuntajatehdas kuuluu kolmen neliömäisen Annikki Nurmisen toimiston suunnitteleman tehdasrakennuksen ryhmään, jotka on sijoitettu eri puolille Strömberg Parkia. Julkisivuna on ensimmäistä kertaa käytetty betonielementtiä, jossa on puurimoitusta muistuttava uritus. Sama uritus toistuu uudessa kojetehtaassa (LP). Uuden jakelumuuntajatehtaan rakennuksessa on hyväksikäytetty hyvin pitkälle elementtitekniikkaa. Rakennus on sijoitettu lähelle suurehkoja metsäalueita, jotka pehmentävät rakennuksen vähäaukkoista betonimassaa. Metallilipat ikkuna-aukkojen yläpuolella ja tehdasosan ikkuna-aukoissa antavat tälle tehdasrakennukselle aiemmista rakennuksista poikkeavan ilmeen. Ikkunapinta-alan niukkuus on tyypillistä tälle Nurmisen toimiston suunnittelemaalle rakennukselle.

Toimistosiiven sisäänkäynnin vieressä idän puolella on betonisia muureja, jotka muistuttavat Alvar Aallon ja Eskil Haldinin luonnonkivistä muurattuja vastaavanlaisia rakennelmia. Näistä betonimuureista tosin puuttuu viheristutuksille varattu ura. Sisäänkäynnin katoksessa ja ikkunapelleissä on luovuttu kuparin käytöstä ja on siirrytty maalattuun metallilevyyn.

XV – UUSI KOJETEHIDAS

Rakennuksen nimi	LP
<u>Alkuperäinen nimi</u>	<u>Uusi kojetehdas</u>
Sijainti	Strömbergin Puistotie 1 – Muottitie 2 – Kojekuja 1
Suunnittelija	Annikki Nurminen 1983/1984 Muutos (releet ja kaukokäytöt): Annikki Nurminen 1993/1994 Muutos (katos etelään): Annikki Nurminen 1998
Rakennustapa	Elementtirakenteinen teollisuushalli ja toimistosiiپی. Pilari-palkkirakenne. Tasakatto.
Kerrosluku	2
Pinta-ala ja volyymi	26 785 m ² ; 209 000 m ³

¹²⁵ Ikonen, 2001.

¹²⁶ *Henkilöstölehti* 1/1980.

Rakennushistoria

Viimeisin Strömberg Parkin uudisrakennuksista on 1983/1984 valmistunut uusi kojetehtas (LP), jonka rakennustöitä valvoi yhtiön rakennusmestari Jorma Mandell. Tehtaan suunnitteli Annikki Nurmisen toimisto. Tehtas sijoitettiin entisen kojetehtaan (NN) ja entisen liesitehtaan (MM) väliin Strömbergin Puistotien koillispuolelle. Näin alueen pohjoinen osa rakennettiin täyteen tällä alueen suurimmalla yksittäisellä rakennuksella. Uusi kojetehtas muistuttaa tyyliltään 1979/1980 rakennettua uutta jakelumuuntajatehdasta betonielementtijulkisivuineen.

Rakennuksen paikalla sijaitsi kalliossa sijaitsevan väestönsuojan varauloskäynti, joka oli pienehkö Eskil Haldinin suunnittelema puurakenteinen rakennus¹²⁷.

Uuden kojetehtaan rakennukselle antaa erikoisen ulkonäön ja muodon rekkojen lastaamista varten rakennetut sisäänajoaukot¹²⁸. Sama teema toistuu rakennuksen kahdella julkisivulla. Rakennus on suunniteltu ja mitoitettu raskaalle koneteollisuudelle Toiminnan luonteen muututtua on osa rakennuksen tuotantotilasta muutettu avokonttoritiloiksi.

Kulttuurihistoriallinen merkitys

Uusi kojetehtas on toistaiseksi viimeisin Strömberg Parkin uudisrakennus. Se on myös suurin yksittäinen rakennus alueella. Betonielementtijulkisivun uritus tekee muutoin massiivisen ja värittömän rakennuksen pinnasta elävän. Toimisto-osan sisäänkäynti on "leikattu" rakennuksen kulmaan ja sitä on korostettu kolmella rinnakkaisella vertikaalilla ikkunanauhalla. Rakennus on mittakaavaltaan massiivinen ja kaipaa ympärilleen keventävää metsää ja viheralueita.

XVI – PORTTIRAKENNUKSET

Rakennushistoria

Porttirakennukset ja aidat ovat keskeinen elementti teollisuusalueilla. Tehtaisiin ja tehdasalueille ei ole päästetty ulkopuolisia, toisaalta porttirakennuksissa on valvottu työntekijöiden kulkua. Strömbergin alueelle rakennettiin ensimmäinen porttirakennus (portinvartijanrakennus) pian teollisen toiminnan käynnistyttyä vuonna 1944. 1950-luvun alussa pääkulkuväylää siirrettiin hieman etelämmäksi, jolloin uusi pääportti rakennettiin ensimmäisen portinvartijanrakennuksen kaakkoispuolelle sosiaalirakennuksen (TSK) yhteyteen 1950/1952. Ensimmäinen portinvartijanrakennus purettiin tuolloin. Tällä hetkellä yhtiön entinen, vuonna 1952 valmistunut pääportti kantaa Pohjoisportin nimeä. Nykyisen Pohjoisportin ohitse kulkeva pääväylä säilyi kauan ainoana kulkutienä tehtaalte, kunnes 1960- ja 1970-luvuilla otettiin käyttöön yhteensä viisi uutta porttia. 1960-70-luvun porttirakennuksissa on käytetty katoksissa ja ikkunalaudoissa runsaasti kuparia, joka on ollut eräs yhtiön sähkötuotteiden perusraaka-aine. Kupariportti on nimensä mukaisesti vuorattu kokonaan kuparilevyillä.

Kulttuurihistoriallinen merkitys

Portit, porttirakennukset ja aidat ovat selkeästi rajanneet tehdasalueen muusta ympäröivästä alueesta. Nämä rakennelmat ovat toisaalta turvanneet teollisen toiminnan yksityisyyden ja toisaalta mahdollistaneet työnteon valvonnan. Kaikki

¹²⁷ Ikonen, 2001.

¹²⁸ *Utis Strömberg* 6/1985.

porttirakennukset ovatkin keskeisiä historiallisia rakenteita tehdasalueella. Porttirakennukset ovat suurelta osin alkuperäisessä asussaan.

Pohjoisportti (TSK), Entinen pääportti

Suunnittelija

Eskil Haldin 1950/1952

Rakennushistoria ja
kulttuurihistoriallinen
merkitys

Yhtiön ensimmäinen portinvartijanrakennus rakennettiin vuonna 1944 silloisen maantien varteen nykyisen Pohjoisportin luoteispuolelle. Tämä myöhemmin purettu porttirakennus korvattiin vuonna 1952 Sosiaalirakennuksen (TSK) yhteyteen rakennetulla porttirakennuksella (nykyään Pohjoisportti), joka toimi yli 20 vuotta tehtaan pääporttina osoittaen myös valtavyölyän tehtaalle. Tämän vuoksi rakennus on historiallisesti merkittävä tekijä Strömbergin teollisesta toiminnasta. Porttirakennuksessa oli tilat myös poliiseille, sillä portilla oli ympärivuorokautinen poliisivartio. Porttirakennus on hyvin pitkälle alkuperäisessä asussaan (vartijanluukut, julkisivurimoitus). Muutostöissä on porttirakennuksen pyöreäkulmainen tasakatto muutettu kulmikkaaksi. Iikosen rakennusinventoinnin mukaan porttivahdintiloissa on säilynyt vanhoja teknisiä viestintä- ja kulunvalvontalaitteita.

Kulttuurihistoriallinen arvottaminen: sr-9

(alueen luonteen tai historian kannalta merkittävä rakennus, säilyttäminen suositeltavaa)

Porttirakennukset ovat oleellinen osa aidatun teollisuusalueen rakennushistoriaa ja ympäristöllistä merkitystä. Porttirakennukset kertovat mm. mistä alueelle kuljettiin ja miten sen sisällä liikuttiin. Ne kertovat myös teollisuusalueen valvontajärjestelmästä, joka koski sekä alueella työskenteleviä että ulkopuolisia.

Pohjoisportti on toiminut alueen pääporttina vuodesta 1952 alkaen noin vuoteen 1970 ja se osoittaa siten pääasiallisen sisääntulovyölyän alueelle. Porttirakennus on tyyllisesti säilynyt alkuperäisessä 1950-luvun asussaan julkisivurimoituksineen ja vartijanluukkuineen. Portinvahdin tiloissa on säilynyt vanhoja teknisiä viestintä- ja kulunvalvontalaitteita.

Välitienportti

Suunnittelija
Pinta-ala ja volyymi
Rakennushistoria ja
kulttuurihistoriallinen
merkitys

1964
2 m²; 4 m³

Välitienportti on johtanut ulos itään päin muuntajatehtailta (FF) ennen kuin Muuntajaportti rakennettiin. Porttirakennus on pieni puurakenteinen huone. Tämäkin pieni rakennus on osa tehtaan aita- ja porttijärjestelmää. Porttirakennus lienee alueen pienin rakennus.

Kulttuurihistoriallinen arvottaminen: sr-9

(alueen luonteen tai historian kannalta merkittävä rakennus, säilyttäminen suositeltavaa)

Porttirakennukset ovat oleellinen osa aidatun teollisuusalueen rakennushistoriaa ja ympäristöllistä merkitystä. Porttirakennukset kertovat

mm. mistä alueelle kuljettiin ja miten sen sisällä liikuttiin. Ne kertovat myös teollisuusalueen valvontajärjestelmästä, joka koski sekä alueella työskenteleviä että ulkopuolisia.

Kupariportti

Suunnittelija
Pinta-ala ja volyymi
Rakennushistoria ja
kulttuurihistoriallinen
merkitys

Eskil Haldin 1965
11 m²; 29 m³

Kupariportista muodostui keskeinen kulkuväylä kaupungin keskustan suuntaan. Kupariportin rakennuksen julkisivut on katettu kuparilevyillä. Kupariportti on käytännössä toiminut pääasiallisena kulkuväylänä tehdasalueelle.

Kulttuurihistoriallinen arvottaminen: sr-3

(rakennustaiteellisesti ja kulttuurihistoriallisesti arvokas rakennus, ei saa purkaa, arvot säilytettävä, ennallistavat korjaukset suositeltavia)

Porttirakennukset ovat oleellinen osa aidatun teollisuusalueen rakennushistoriaa ja ympäristöllistä merkitystä. Porttirakennukset kertovat mm. mistä alueelle kuljettiin ja miten sen sisällä liikuttiin. Ne kertovat myös teollisuusalueen valvontajärjestelmästä, joka koski sekä alueella työskenteleviä että ulkopuolisia.

Kun Kupariportti otettiin käyttöön, kääntyivät liikennevirrat tehdasalueella ja entisestä pääportista tuli toissijainen sisäänkäynti. Kupariportti on siten ollut ensimmäinen rakennus, jonka ABB-Strömbergin alueelle kaupungin suunnalta tuleva kohtaa, ja on siis käytännössä toiminut alueen pääporttina. Rakennuksen kuparinen ulkoverhous viittaa alueen sisällä toimivaan sähkötekniikkateollisuuteen.

Pääportti, PR

Suunnittelija
Pinta-ala ja volyymi
Rakennushistoria ja
kulttuurihistoriallinen
merkitys

Eskil Haldin 1973
137 m²; 425 m³

Uusi pääportti rakennettiin sen jälkeen, kun keskuskonttori oli siirretty Vaasaan. Pääportti rakennettiin keskuskonttorin pohjoispuolelle. Kaikki porttirakennukset ovat osa kokonaisuutta.

Kulttuurihistoriallinen arvottaminen: sr-9

(alueen luonteen tai historian kannalta merkittävä rakennus, säilyttäminen suositeltavaa)

Porttirakennukset ovat oleellinen osa aidatun teollisuusalueen rakennushistoriaa ja ympäristöllistä merkitystä. Porttirakennukset kertovat mm. mistä alueelle kuljettiin ja miten sen sisällä liikuttiin. Ne kertovat myös teollisuusalueen valvontajärjestelmästä, joka koski sekä alueella työskenteleviä että ulkopuolisia.

Pääportti liittyy selkeästi ABB-Strömbergin kukoistuskauteen, jolloin rakennettiin uusi ja näyttävä pääportti pääkonttorin siirryttyä Vaasaan.

Sudentienportti

Suunnittelija
Pinta-ala ja volyymi
Rakennushistoria ja
kulttuurihistoriallinen
merkitys

Eskil Haldin 1974
33 m²; 96 m³

Sudentienportti johtaa tehtaalta Korkeamäen asuntoalueelle ja sieltä edelleen Suvilahteen, missä sijaitisi useita Strömbergin rakentamia kerrostaloja. Sudentienportin vieressä sijaitsee myös julkisen junaliikenteen Huutoniemen pysäkki. Sudentienportti on osa kokonaisuutta. Uudessa kaavassa Sudentienportti jää katuvarauksen alle, eikä näin ollen tule suojeltavaksi.

Muuntajaportti

Suunnittelija
Pinta-ala ja volyymi
Rakennushistoria ja
kulttuurihistoriallinen
merkitys

Eskil Haldin 1975
34 m²; 102 m³

Muuntajaportti on uusiin tehdasalueen porttirakennuksista. Se valmistui muuntajatehtaiden (FF) mittavien laajennusten jälkeen, jolloin myös muuntajatehtaat saivat portin suuntaan uuden näyttävän julkisivun. Suurmuuntajatuotanto oli tuolloin yhtiön veturi. Muuntajaportti on merkittävä osa tehtaan portti- ja aitajärjestelmää.

Kulttuurihistoriallinen arvottaminen: sr-9

(alueen luonteen tai historian kannalta merkittävä rakennus, säilyttämisen suositeltavaa)

Porttirakennukset ovat oleellinen osa aidatun teollisuusalueen rakennushistoriaa ja ympäristöllistä merkitystä. Porttirakennukset kertovat mm. mistä alueelle kuljettiin ja miten sen sisällä liikuttiin. Porttirakennukset kertovat myös teollisuusalueen valvontajärjestelmästä, joka koski sekä alueella työskenteleviä että ulkopuolisia. Muuntajaportti kuvastaa myös sitä toiminnan kukoistusaikaa, jolloin muuntajat olivat yhtiön tärkein tuoteryhmä. Muuntajatehdasta laajennettiin useaan otteeseen ja tuotteille piti saada uusi ulosvientiaukko tehtaalta.

XVII – ASUINRAKENNUKSET ALUEELLA

Alkuperäinen nimi

Rivitalo

Sijainti
Suunnittelija
Rakennustapa
Kerrosluvu
Pinta-ala ja volyymi

Muottitie 9
Eskil Haldin 1954/1955
Paikalla muurattu, lautavuorattu rivitalorakennus, kolme huoneistoa.
1
290 m²; 852 m³

Rakennushistoria Eskil Haldin suunnitteli kolme huoneistoa käsittävän rivitalon tehdasalueen pohjoispäähän, silloisen pääportin (nykyisin Pohjoisportti) läheisyyteen. Huoneistot käsittivät jokainen kolme huonetta ja keittiön. Kunkin huoneiston pinta-ala oli 72 m². Asunnot oli tarkoitettu yhtiön teknikoille ja insinööreille.¹²⁹ Rivitalot sijaitsivat metsän keskellä, tehtaan aidan ulkopuolella. Kuhunkin huoneistoon kuuluu kivetty sisäänkäyntikatos ja talouskellari.

Kulttuurihistoriallinen merkitys

Tehdasalueen läheisyydessä sijaitseva asuinrivitalo on ollut osa yhtiön mittavaa asuntotuotantoa ja siten tärkeä osa koko yhtiön toimintaa tarkasteltaessa. Varsinaiset asuntoalueet sijaitsivat etäämpänä tehtaalta, mutta joidenkin teknisten henkilöiden asuminen tehtaan välittömässä läheisyydessä katsottiin välttämättömäksi.

Rakennus on sopusuhtainen ja hyvä esimerkki 1950-luvun asuinrakentamisesta. Verrattuna yhtiön muihin 1940-50-luvuilla rakentamiin asuntoihin olivat huoneistot tässä rivitalossa verrattain suuria.

Alkuperäinen nimi

Koetalo

Sijainti Muottitie 11
Suunnittelija K.E.Nyman 1965
Rakennustapa Betonielementtirakenteinen. Koetalo sähkölämmitysjärjestelmän testaamiseksi.
Kerrosluvuksena Yksikerroksinen yhden huoneiston pientalo.
Pinta-ala ja volyyymi 98 m²; 261 m³

Rakennushistoria

Yhtiö oli kehittänyt 1960-luvun alussa sähkölämmitysjärjestelmiä asuintaloihin. Vastaavasta järjestelmästä oli kokemusta jo muista maista, mm. Norjasta ja Yhdysvalloista. Vuonna 1965 yhtiö rakensi tehtaan silloisen pääportin (nyk. Pohjoisportti) läheisyyteen rivitalon eteläpuolelle yhden huoneiston käsittävän betonielementtirakenteisen asuintalon, jossa toteutettiin täyssähkölämmitysjärjestelmä kiinteiden rivilämmitteisten lämpölistojen avulla. Yhtiön tarkoituksena oli testata järjestelmää tässä koetalossa. Talo rakennettiin rakennusliike K.E.Nymanin kanssa yhteistyössä ja suunnitelmien mukaan.¹³⁰

Kulttuurihistoriallinen merkitys

Koetalo on mielenkiintoinen esimerkki siitä, miten sähkötekniikan johtava yhtiö kehittäjä ja testasi sähkölämmitysjärjestelmää. Muutoin koetalo on rakennustekniikaltaan tyypillinen 1960-luvun elementtirakennus. Tosin tuolloin ei vielä käytetty modernia elementtitekniikkaa yleisesti pientalotuotannossa.

¹²⁹ Mikkonen, 1997: 53.

¹³⁰ *Perhelehti* 3/1965: 20-21; 2/1965: 4-6.

VIII - MUUT RAKENTEET TEHDASALUEELLA

Kulvertti

Jo tehtaan alkuvaiheessa suunniteltiin tehdasalueelle maanalainen käytävä, johon sijoitettiin lämpö- ym. putket ja kaapelit. Käytävässä ovat kulkeneet höyry- ja lauhdevesiputket, sähkö- ja vesijohdot sekä puhelin- ja tietoliikennekaapelit. Kulvertti on nykyäänkin käytössä. Tunneli kulkee Strömbergin Puistotien alla ja siitä on yhteys kaikille tehtaille. Tunnelin leveys ja korkeus vaihtelevat noin 2 metrin molemmin puolin.¹³¹

Kulvertti on mahdollistanut putkien ja kaapeleiden "piilottamisen" ja on teknisenä ratkaisuna mielenkiintoinen.

Aita

Tehdasalueet on perinteisesti aidattu toisaalta sen vuoksi, että ulkopuolisia ei ole haluttu päästää alueelle, toisaalta sen vuoksi, että työntekoa on voitu valvoa aidan rajaamalla alueella ja siihen liittyvillä porttijärjestelmillä. Tehdasaita onkin tärkeä kulttuurihistoriallinen ja visuaalinen elementti teollisuusalueilla, raja tehtaan ja ympäristön välillä. Nykyään kulunvalvonta teollisuuslaitoksilla suoritetaan pääsääntöisesti kunkin rakennuksen sisäänkäyntien yhteydessä.

Tehdasaluetta kiertävä aita tulisi säilyttää.

Pysäköintialueet

Kun Strömbergin tuotantoa siirrettiin Vaasaan 1940-luvulla, ei auto ollut kovinkaan yleinen kulkuneuvo. Vuosikymmenten kuluessa on autoistuminen kasvanut räjähdysmäisesti ja autojen paikoitus muodostuu ongelmaksi niin teollisuuslaitosten yhteydessä kuin muillakin alueilla, missä liikkuu paljon ihmisiä. Strömberg Parkin alueella on muutamia suuria pysäköintialueita (Keskuskonttorin SO itäpuolella ja Kupariportin ulkopuolella). Pysäköintipaikkoja on myös sijoitettu tehtaiden yhteyteen. Pysäköintialueet vievät suuria pinta-aloja ja syövät näin helposti alueelle leimaa antavia viheralueita (metsää ja puistoja). Pysäköintialueiden tulevaisuuden kehittämisessä tulisikin ottaa erityisesti huomioon maisemalliset tekijät. Moottoriajoneuvojen runsasta käyttöä tehdasalueella voitaisiin pyrkiä rajoittamaan mm. kannustamalla alueella työskenteleviä käyttämään polkupyöriä.

Polkupyöräpysäköinti ja kevyen liikenteen väylät

Polkupyörä oli 1940-luvulla ja vielä kauan sen jälkeenkin lähes yksinomainen liikkumisväline työntekijöiden parissa. Pyöräily on taas 1900-luvun lopussa muodostunut trendikkääksi liikkumismuodoksi. Yhteiskunta panostaakin nykyään paljon kevyen liikenteen väyliin.

¹³¹ Perhelehti 3/1953: 8-10.

Strömbeg Parkin alueella on ollut hyvin järjestelmällisiä polkupyörien pysäköintipaikkoja, joista edelläkävijänä ja hyvänä esimerkkinä on Alvar Aallon yhä hyvin käyttöönsä sopivat pyöräkatokset 1940-luvulta. Nykyisin polkupyöriä liikkuu alueella runsaasti, mutta pyörien pysäköintialueet ovat melko huonosti järjestetty ja telineet kuluneita tai huonossa kunnossa. Polkupyörien pysäköintialueisiin olisikin jatkossa syytä kiinnittää huomiota. Pyöräilyä tulisi muutoinkin kannustaa. Näillä toimenpiteillä voitaisiin osaltaan hieman ratkaista autojen pysäköinnin aiheuttamaa ongelmaa.

Alueella ei ole varsinaisia kevyen liikenteen väyliä, vaikka tehdasalueen ulkopuolella onkin hyvät polkupyörätiet. Strömberg on aiemmin rakentanut alueelle erilaisia pyöräilyä helpottavia rakenteita, esim. Sudentienportilta kaakkoon johtava pyöräntalutusportaikko.

Rautatie, pistoraiteet

Rautatie oli eräs perusedellytys tehtaan sijoittamiselle juuri kyseiseen paikkaan. Tehtaalla oli kauan toiminnassa oma Huutoniemen seisakki ja alkuaikoina kulki jopa työläisjuna kaupungin keskustasta tehtaalle. Pistoraiteiden vetomahdollisuus vaikutti myös tehdasrakennusten sijoittamiseen. Näin tuotannollinen toiminta keskittyikin 1940-50-luvuilla kahdelle alavalle alueelle, luoteiskulmaan (kojetehtas NN, keskusvarasto TK, avovarasto VK) sekä kaakkoiskulmaan (muuntajatehtaat FF). Rautatietä käytetään yhä raskaiden raaka-aineiden kuljetukseen suurmuuntajatehtaalle (FF). Pistoraiteet ovat keskeinen elementti teollisen toiminnan liikennejärjestelyissä, joten niiden purkamista tulee välttää.

Opastetaulut, tienviitat

Tehdasalueen porttien yhteydessä on alueen taulut, joissa on kuvattu alueen kartta ja alueella toimivat yritykset. Nämä taulut ovat olleet yleisiä kaikilla tehdasalueilla ja ovat yhä edelleen käyttökelpoisia, vaikkakin vuokralaisten vaihtumisen ja liike-elämän dynaamisuuden myötä karttoja on nykyisessä muodossaan vaikea pitää ajan tasalla.

Teiden nimistöt alueella ovat yhtiön toimintaa hyvin kuvaavia.

XXII – METSÄ- JA PUISTOALUEET

Luonnonvarainen metsä on alueelle tyypillinen elementti ja Alvar Aallon asemakaavan eräs peruspilareita. Suomalainen metsä teollisuusalueella on myös erikoinen tässä laajuudessaan. Luontoelementin arvo tulisikin huomioida huolella alueen kehittymistä suunniteltaessa.

Luonnontilaista metsää ei tulisi poistaa eikä muuttaa puistoksi. Alueen erikoisuutena sekä Suomen mittakaavassa että erityisesti kansainvälisesti

tarkasteltaessa on nimenomaan teollisuuslaitosten sijoittuminen sekametsän keskelle, missä villieläimillekin löytyy oma paikkansa. Jänikset, oravat ja linnut luovat ulkomaalaisten vieraiden mielestä jopa eksoottista leimaa alueelle. Alueella on tavattu myös hirviä sekä alueen lännen puoleisissa avo-ojissa piisami ja kaloja. Luonnonvarainen metsä toimii myös alueella työskenteleville henkireikänä alati tehostuvassa liike-elämässä parantaen työympäristöä ja lisäten viihtyvyyttä alueella sekä nostaen työmotivaatiota ja tuloksia.

Rakennusten ympäristön luonnonvaraista kasvillisuutta tulee suojella ja edesauttaa sen kasvumahdollisuuksia. Hoidetut ruohokentät ja kukka/viherkasvi-istutukset rakennusten edustalla ja ympäristössä sulautuvat luonnonvaraiseen metsämaisemaan. Metsäalueita tulee hoitaa harventaen ja siistien, mutta niitä ei pitäisi muuttaa hoidetuiksi nurmikentiksi tai kaupunkimaisiksi puistoiksi.

Rakennuskanta on jo tällä hetkellä syönyt joiltakin osin alueen metsämäistä luonnetta, erityisesti KK, KT ja NP tehtaiden ympäristössä. Myös MM ja LP rakennusten massiivisuus ja keskinäinen läheisyys kaipaa ympärilleen luonnonvaraisen metsäalueen kevennystä. Suurehkot metsäalueet MM ja GG rakennusten välillä sekä entisen toimipaikkaruokalan TST eteläpuolella tulisi säilyttää rakentamattomina.

ARKKITEHDIT JA SUUNNITTELIJAT

Tunnettujen arkkitehtien käyttö Strömberg Parkin alueen suunnittelussa on korostanut yhtiön modernia imagoa ja sen edustamia uudenaikaisia tuotteita ja tekniikkaa. Arkkitehtien tietoisella valinnalla yhtiö pysyi arkkitehtuurin ja maisemarakentamisen uutuuksien hermolla.

Alvar Aalto (1898-1976)

Alvar Aalto toimi yhtiön rakennustoiminnan ohjaajana 1940-luvulla. Hänen käyttensä jälkiä ovat niin tehdasalueen kuin rivitaloalueen (ent. Neekerikylä) asemakaavat, jotka molemmat toteuttavat Aallolle tyypillistä luonnon kunnioittamista. Rakennukset sijoitettiin maastoa myötäillen ja suomalainen luonnonvarainen mänty/sekametsä pyrittiin jättämään mahdollisimman runsaana paikoilleen. Asemakaavat olivat 1940-luvulla hyvin edistyskellisiä eikä vastaavanlaista tehdasaluetta ole Suomessa toteutettu samassa laajuudessa.

Aalto suunnitteli yhtiölle paritaloja Mannerheimintielle, ns. Neekerikylän (nyk. Aalto-puisto) asuntoalueen ja sen kaksikerroksiset rivitalot sekä tehdasalueelle keskusvaraston (TK) ja joitakin pienempiä rakennuksia ja rakenteita. Hän osallistui aktiivisesti myös moottoritehtaan (BB) ja kontaktoritehtaan (RR) suunnitteluun. Aallon Strömbergille tekemissä suunnitelmissa toteutui erinomaisesti hänen humanit periaatteensa.

Aalto on ollut eräs tunnetuimpia teollisuuden arkkitehteja maassamme 1930-luvun puolivälistä 1950-luvun lopulle (mm. Sunila Oy, A.Ahlström Oy, Enso-Guzeit Oy, Typpi Oy).

Viljo Revell (ent. Rewell 1910-1964)

Viljo Revell osallistui 1940-50-luvuilla Oy Strömberg Ab:n asuntojen suunnitteluun (paritalot Mannerheimintielle ja Malmönkadun pistetalot) yhteistyössä Aallon kanssa.

Egil Nicklin (1906-1991)

Arkkitehti Egil Nicklin toimi Oy Strömberg Ab:n arkkitehtina vuosina 1940-1947. Hän suunnitteli yhtiön ensimmäiset tehdasrakennukset: kojetehtaan (NN), moottoritehtaan (BB) ja osittain kontaktoritehtaan (RR) läheisessä yhteistyössä Alvar Aallon kanssa. Lisäksi Nicklinin suunnittelemissa ovat myös useat pienemmät rakennukset tehdasalueella, joista osa on purettu. Nicklin erosi yhtiön palveluksesta vuonna 1947, jolloin hän siirtyi Suomen Arkkitehtiliiton SAFA:n Standardisoimislaitokseen, minkä toimitusjohtajana hän toimi vuodesta 1950 alkaen.

Nicklin toteutti suunnitelmissaan pienimittakaavaisuutta ja joustavia rakennusten tilaohjelmia. Rakennukset (erityisesti moottoritehdas BB ja kontaktoritehdas RR) koostuivat moduuleista. Nicklinin rakennuksille on tyypillistä isot ikkuna-alat. Kuitenkin esimerkiksi kojetehtaan (NN) ikkunoiden sijoittelu ja kokojen vaihtelu on hyvin ilmeikästä noudattaen samalla käytännön sanelemia vaatimuksia.

Eskil Haldin

Rakennusmestari Eskil Haldin tuli Oy Strömberg Ab:n rakennusosaston palvelukseen vuonna 1946. Hän oli rakennusosaston ylläpito- ja huolto-osaston päällikkönä 10 vuotta ja myöhemmin suunnittelutoimiston päällikkönä. 1940-luvulla Haldin toimi Egil Nicklinin ja Alvar Aallon ohjauksessa omaksuen tuolloin Aallon suunnitteluperiaatteita. Haldin osallistui 1940-luvulla mm. moottoritehtaan (BB) ja kontaktoritehtaan (RR) suunnitteluun ja suunnitteli itse joitakin rakennusten muutos- ja laajennustöitä. Ensimmäiset uudisrakennukset, jotka Haldin suunnitteli Strömbergille, olivat sosiaalirakennus (TSK), muuntajatehtaiden kaasulaitos, öljyvarasto (VO) ja lämpökeskus (VL) vuosina 1950/1952. Valtaosa Vaasan tehtaiden suunnittelutöistä 1950-luvulta 1970-luvun

alkupuolelle on Haldinin käsialaa. Hänen töilleen on tyypillistä mm. suurien ikkunapintojen taitava käyttö sekä valonlähteinä että visuaalisina elementteinä. Hän sopeutui taitavasti erilaisiin suunnittelutehtäviin, mistä osoituksena mm. keskuskonttorin (SO) suunnitelmat. Haldin lopetti yhtiön palveluksessa vuonna 1974 jäädessään eläkkeelle.

**Bertel Liljeqvist
(1885-1954)**

Suunnitellessaan Strömbergin Vaasan tehtaille muuntajatehtaiden rakennuksia 1940- ja 1950-lukujen vaihteessa vaasalaissyntyinen Liljeqvist oli jo noin 65 vuoden ikäinen. Erityisesti korkeajännitelaboratorio on merkittävä rakennus sekä tilaratkaisultaan että julkisivun visuaalisen ilmeen kannalta. Liljeqvist lienee tullut yhtiön suunnittelijaksi Kymiyhtiöiden välityksellä.

Hänen muista suunnittelutöistään merkittäviä ovat mm. Helsingin teurastuslaitos (1933), lukuisat kirkot (1920-luvulta vuoteen 1951), Hietaniemen krematorio (1925) sekä teollisuusyritysten tuotantolaitokset, toimistorakennukset ja asuinalueet (mm. Högfors ja Kymiyhtiö 1921 alkaen).

Ingvald Serenius (1900-)

Ingvald Serenius toimi Vaasan kaupunginarkkitehtina vuosina 1933-1963. Merkittävimpiä hänen suunnittelutöistään Vaasassa ovat Vaasan kaupunginkirjasto/maakunta-arkisto 1935 ja Vaasan keskuskansakoulu. Hänen tyyliinsä oli 1930-luvulla selkeää, jäseneltyä ja elävää. 1950-luvun töitä on sen sijaan pidetty ilmeettömämpinä, mikä kuvastanee myös arkkitehtonisten virtausten muutoksesta. Strömbergille Serenius suunnitteli ruokalarakennuksen (TST) 1961 ja osallistui myös liesitehtaan (MM) suunnitteluun 1955. Ruokala on harmoninen, ilmaisultaan selkeä ja soveltuu hyvin alueen tehdasrakennusten joukkoon. Se vaikuttaakin sekä tilaratkaisultaan että julkisivujen ikkunoinnin ja pilasteroinnin vuoksi jopa tehdashallin pienoiversiolta.

Annikki Nurminen (s. 1936)

Vaasalaissyntyinen Annikki Nurminen valmistui arkkitehdiksi vuonna 1964 ja toimi Alvar Aallon Arkkitehtitoimistossa vuosina 1964-1968 sekä Arkkitehtitoimisto Castren & Co:n palveluksessa vuosina 1965-1969, minkä jälkeen hänellä on ollut oma arkkitehtitoimisto.

Annikki Nurmisen toimisto on vastannut lähes kaikista Strömberg Parkin uudisrakennusten ja muutos/laajennustöiden suunnittelusta 1970-luvun alkupuolelta Haldinin jäätyä eläkkeelle. Nurminen suunnitteli myös yhtiön Kauhajoen tehtaata 1970-luvun puolivälistä alkaen. Nurmisen varhaisimmat työt alueella olivat laajennuksia olemassa oleviin rakennuksiin. Hänen laajennustyönsä (keskuskonttorin SO laajennus 1976/1978, muuntajatehtaan lämpökeskuksen/puutyöosaston VL laajennus 1979/1980 ja muuntajatehtaan FF tutkimuslaitoksen laajennus 1981/1982) sulautuivat hyvin aiempiin rakennuksiin. Myöhemmin hän omaksui alueen rakennusten suunnittelussa omaleimaisen tyylin: betonielementtien monipuolinen ja elävä käyttö, niukka ikkuna-aukotus, betonin käyttö julkisivuissa ja horisontaalisuutta korostavat elementit (ikkunanauhat ja julkisivuelementit) julkisivuissa. Nurmisen suunnittelema toimipaikkaruokala (TST) 1971/1973 on edustava esimerkki 1960-70-lukujen vaihteen ennakkoluulottomasta arkkitehtuurista.

Jorma Mandell (1922-2000)

Vaasalaissyntyinen Mandell valmistui rakennusmestariksi Vaasan teknillisestä koulusta vuonna 1946. Hän toimi vastaavana mestarina mm. Keskuskorttelin (nyk. Rewell Center) ja Suomen Sokerin tehdasrakennusten rakennustyömailla. Hän toimi myös joidenkin Strömbergin tehtaiden vastaavana mestarina ollessaan Juho Myntti Oy:n palveluksessa. Strömbergin palveluksessa hän toimi vuosina 1972-1987, jolloin hän suunnitteli joitakin muutostöitä Strömbergin tehdasalueella.

LÄHTEET

Arkistolähteet:

ABB:n arkisto (ABB), Vaasa.
Alvar Aalto arkisto (AAA), Helsinki.
Ritva Östmanin yksityiskokoelmat, Oravainen.

Julkaistu kirjallisuus:

ABB Strömberg 1889-1989, s.a. ABB Strömberg Oy, Oulu.
Alvar Aalto: Arkkitehti/Architect 1898-1976, 1999. Helsinki.
Buildings for Industry, 1957. An Architectural Record Book.
Cronström, Eige, 1949. "Strömbergs anläggningar i Vasa", *Mercator*, 418-420.
Hakkarainen, Helena – Putkonen, Lauri, 1995. *Helsingin kantakaupungin teollisuusympäristöt. Teollisuusrakennusten inventointiraportti*. Helsingin kaupunginmuseo. Helsinki.
Hoffman, Kai, 1989, *Strömberg 1889-1989. Sähkötekniikan taitaja*. Vaasa
Hoffman, Kai, 1992, *50 vuotta teollista toimintaa Strömberg Parkissa*.
Larjomaa, Aulis – Långhjelm, Erik, 1949. *Oy Strömberg Ab. Glimtar i ord och bild från det sjätte decenniet 1939-1949*. Helsingfors.
Lindholm, Tellervo, 1994. "Elämää Strömbergin mäellä tehtaan läheisyydessä", 15-16. *50 vuotta teollista toimintaa Strömberg Parkissa. Strömbergillä Vaasassa*. ABB Kehittämispalvelut. [Vaasa]
Mikkonen, Tuija, 1999. "Strömbergin tehtaanasunnot Vaasassa 1940- ja 1950-luvulla", *Koti kaupungin laidalla – työväestön asumisen pitkä linja*, 35-55. Saarijärvi.
Nicklin, Egil, 1946. "Strömberg i Vasa. Några blad ur Vasa-fabrikernas byggnadshistoria", *Perhelehti*, 3/1946, 5-12.
Peltonen, Jukka, 1988. *Vaasalaisia teollisuusrakennuksia I*. Pohjanmaan museo. Vaasa.
Putkonen, Lauri, 1989. *Kulttuurihistoriallisesti arvokkaat teollisuusympäristöt*. Ympäristöministeriö 4/1988.
Putkonen, Lauri, 1991. "Betonin käyttö talonrakennuksessa 1800-luvun lopulta 1930-luvulle", *Betoni Suomessa 1860-1960*, 31-76. Helsinki.
Rakennettu kulttuuriympäristö: Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt, 1993. Ympäristöministeriö – Museovirasto. Helsinki.
Salmo, [Olavi], 1946. "Vaasan Strömberg. Poimintoja Vaasan tehtaitten rakennushistoriasta", *Perhelehti*, 3/1946, 5-12.
Salokorpi, Asko, 1994. *Arkkitehdiksi sodan varjossa – 1940-luvulla opiskelleiden haastatteluja*. Helsinki.
Schildt, Göran, 1994. *Alvar Aalto. Life's Work – Architecture, Design and Art*. Helsinki.
Suomen teollisuuden arkkitehtuuria, 1952. Helsinki.
Suomen teollisuus, 1951. Helsinki.
50 vuotta teollista toimintaa Strömberg Parkissa. Strömbergillä Vaasassa, 1994. ABB.
Öst, Susanne, 1992. *Industribyggnader i Vasa II*. Österbottens museum. Vaasa.

Julkaisematon kirjallisuus:

Ikonen, Liisa, 2001. *Strömberg Park. Rakennusinventointi*. Kaupunkisuunnittelu. Vaasa.
Mikkonen, Tuija, 1997. *Tehtaan asunnot Vaasassa. Puuvillatehtaan, sokeritehtaan ja Strömbergin työsuhteasunnot*. Helsingin yliopisto, Taidehistorian laitos, Pro gradu –tutkielma.
Vaasa: valtakunnallisesti arvokkaat rakennukset ja miljööt. 1999. Raportti

Lehdet:

Oy Strömberg Ab:n ja sen seuraajien henkilökuntalehdet:

Perhelehti
Tiedotteita
Tiedotuksia
Henkilökuntalehti
Uutis Strömberg

Ilkka 13.3.1946

Pohjanmaan Kansa 27.5.1945.

Vaasa 13.3.1946, 27.7.1945

Suulliset tiedonannot:

Suullinen tiedonanto, Peter Fagerlund, ABB Oy, 14.05.2002.